

PAUL V. RUBOW

GOLDSCHMIDT
OG
NEMESIS

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab
Historisk-filosofiske Meddelelser 42, 5

Kommissionær: Ejnar Munksgaard
København 1968

DET KONGELIGE DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB udgiver følgende publikationsrækker:

THE ROYAL DANISH ACADEMY OF SCIENCES AND LETTERS issues the following series of publications:

	<i>Bibliographical Abbreviation</i>
Oversigt over Selskabets Virksomhed (8°) (Annual in Danish)	Overs. Dan. Vid. Selsk.
Historisk-filosofiske Meddelelser (8°)	Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk.
Historisk-filosofiske Skrifter (4°) (History, Philology, Philosophy, Archeology, Art History)	Hist. Filos. Skr. Dan. Vid. Selsk.
Matematisk-fysiske Meddelelser (8°)	Mat. Fys. Medd. Dan. Vid. Selsk.
Matematisk-fysiske Skrifter (4°) (Mathematics, Physics, Chemistry, Astronomy, Geology)	Mat. Fys. Skr. Dan. Vid. Selsk.
Biologiske Meddelelser (8°)	Biol. Medd. Dan. Vid. Selsk.
Biologiske Skrifter (4°) (Botany, Zoology, General Biology)	Biol. Skr. Dan. Vid. Selsk.

Selskabets sekretariat og postadresse: Dantes Plads 5, København V.

The address of the secretariate of the Academy is:

*Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab,
Dantes Plads 5, København V, Denmark.*

Selskabets kommissionær: MUNKSGAARD's Forlag, Prags Boulevard 47,
København S.

The publications are sold by the agent of the Academy:

MUNKSGAARD, Publishers,
47 Prags Boulevard, København S, Denmark.

HISTORISK-FILOSOFISKE
MEDDELELSER

UDGIVET AF

DET KGL. DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB

BIND 42

KØBENHAVN

KOMMISSIONÆR: MUNKSGAARD

1966—68

INDHOLD

1. HJELHOLT, HOLGER: British Mediation in the Danish-German Conflict 1848–1850. Part Two. From the November Cabinet until the Peace with Prussia and the London Protocol (the 2nd of July and the 2nd of August 1850). 1966 1–252
 2. JONES, SCHUYLER: The Political Organization of the Kam Kafirs. A Preliminary Analysis. 1967 1–61
 3. BIRKET-SMITH, KAJ: Studies in Circumpacific Culture Relations. I. Potlatch and Feasts of Merit. 1967 1–99
 4. RUBOW, PAUL V.: Shakespeares Sonetter. 1967 1–64
 5. RUBOW, PAUL V.: Goldschmidt og Nemesis. 1968 1–131
-
-

PAUL V. RUBOW

GOLDSCHMIDT OG NEMESIS

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab
Historisk-filosofiske Meddelelser 42, 5

Kommissionær: Ejnar Munksgaard
København 1968

PRINTED IN DENMARK
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

De følgende Betragtninger over Meyer Goldschmidt berører mest hans Forhold til det han kaldte Nemesis, i hans mere theoretiske Betragtninger, og det tilsvarende Begreb i hans rige Digtning: to Ting som gerne til en vis Grad maa skilles ad. Da det kunde være praktisk at have en Forhaands-Forstaaelse af hvad Grækerne kaldte Tingens »hvad-det-var-Væren«, i Modsætning til den egentlige Definition, saa vil vi foreslaa J. L. Heibergs: en i det Tilfældige slumrende Retfærdighed. Goldschmidt udtalte sig i 1877 med megen Uvilje mod denne Formel, som trak hans kæreste Ønske, hans højeste Gode ned i Filosofiens Kulde. Men den rammer godt nok den Anvendelse han gør af Navnet i de fleste af sine Noveller og Eventyr. Da han først havde ophøjet Nemesis til at være identisk med selve Verdensordenen, ja med selve Verden, blev *Tilfældet* »et meningsløst Ord« (som han skriver i sit Levned). Han maatte dog bruge det. Adskilt fra Tilfældet bliver der nemlig ikke Meget af Nemesis. Han vilde næppe kalde de ti Bud for Nemesis, ej heller Jesu Bjergprædiken. Ikke al Tale og Skrift er Nemesis-Prædiken. Tilfældet behandles endnu i en lille Afhandling i *Nord* og *Syd* 1856.

Da denne Digter berusede sig i Ord og var sin Tids største Folkeetyolog, trods Max Müller, vil vi endnu indskyde nogle Bemærkninger om Ordet Nemesis. I den store Ordbog over det danske Sprog var Nemesis paa Forhaand kondemneret af Værkets Grundlægger Professor Verner Dahlerup, fordi det var et Egennavn. Hvilket nok kan bestrides fra den almindelige Sprogbrugs Side. Det er Fællesnavn, Prædikatsord, Udraabsord (især med Bitanken paa Skadefryd). Redaktionen af Ordbogen maatte indkalde Hjælp fra Pressen, der bl. A. bragte Sideformen Nemesidse, et Bevis paa Ordets Popularitet, men ogsaa paa en vis Tøven og Usikkerhed om den egentlige Mening, som ved saa mange Fremmedord og oversatte Ord. Ordbogens ældste Belæg

er Jacob Badens Fremmedordbog (ikke af den kendte Filolog, men af en Polygraf og Bogmager af samme Navn). Derfra springer man helt op i Tiden til Goldschmidt (1877), i hvis Skrifter Ordet langt fra er saa hyppigt som ventet. Medens Ordet maaske hørte til J. Badens eget Ordforraad, er det ikke umuligt at paa- vise det i det 18. Aarhundrede, og især fra omkring 1800 og senere, f. Ex. hos P. A. Heiberg og oftere hos Fru Gyllembourg og deres Søn J. L. Heiberg. Denne forsikrer i sin Afhandling om Nemesis, at det bruges »endnu« i flere Talemaader og Vendinger, endog flere Gange. Og hos Hauch, Ingemann, Paludan-Müller anvendes det meget ofte som et Udtryk, der maa være Enhver bekendt.

Men Nemesis er ikke den mest udbredte Benævnelse i almindeligt Talesprog, paa det mærkelige Fænomen. For at betegne i en Fart en usikker, men nem Kausalitet, gerne ud fra en højere, hemmelig Retfærdigheds Synspunkt, tager man Tilflugt til Udtryk og folkelige Vendinger, som oftest undgaar at komme i Ordbøger og Onomasiologier — Verden over. Desværre har vi ingen Efterretninger fra Vordingborg-Eggen, hvor Goldschmidt blev født. Det Nærmeste, ikke meget sigende, jeg kan byde paa, fra Digterens Skrifter, om et Nemesis-Forhold, er: Folket vilde kalde det for Guds Finger. Altsaa et gejstligt Udtryk. Ogsaa i eget Navn taler han undertiden om Guds Finger.

I Goldschmidts Skrifter indtil ca. 1855 bruges Ordet Nemesis kun enkelte Gange. Saaledes nævnes i 1. Bd. af Tidsskriftet *Nord og Syd* (begyndt December 1847) Nemesis i Forbindelsen: Historiens Nemesis, om Revolutionerne, og der tales om Nemesis' blodige Øxe. Endvidere bruges det om Henrik Hertz' Tragedie *Ninon* (hvor selve Ordet bruges af Forfatteren) i en nærmest litterær-antik Anvendelse. Men ellers er det formummet under Navne som Skæbne, Forsyn, Lykke, »den hedenske Gudinde Fortuna« (om Oehlenschläger som Lykkens Yndling), Erinnyerne og lignende Udtryk, men ogsaa undertiden direkte Gengældelsen. Heller ikke Fatum eller fatal er Ord som Goldschmidt frivillig tager i sin Pen. Først ca. 1855 dukker Ordet for Alvor op i 2. Bogs 2. Del af *Hjemløs*.

Men der er andre Kilder end Sproget til Digterens Forestillinger om Nemesis. Lærebogen i Religion som han brugte i Skolen (Vogtmanns, naturligvis kristelig) gav ham udførlig Besked om

Guds Almagt og Alvidenhed og Forsyn. Bibelen, som han allerede læste i Skolen, gav ham nok i Det gamle Testamente en Forestilling om Gud som den Hævnen hører til, næppe sympathisk, og i Det nye Testamente om Kristus som Frelser, men ikke som Styrer, eller Ordenens Opholder. Goldschmidt blev overhovedet aldrig en rigtig Bibellæser. Naar han havde sine Raptuser med at studere Jødedommen, læste han den dog flittigt paa sin religionsvidenskabelige Maade, men uden Tro, i det mindste paa Den Gamle Pagt. Han citerer oftere den Nye. Bibelens Indflydelse paa hans Stil er en blot Fabel, ligesaa Talmuds og Sagaernes.

Men Grækerne, som han kunde udenad, bød paa Fristelser. De græske Tragedier, som han baade har skrevet om og ofte citeret, var ham imod netop for deres Nemesis- og Skyld-Begreb og truende Fatalisme. Mærkeligt nok var arvelig Skyld en Ting han leger med i sine Forsøg paa at formulere Nemesis-Læren. Senere Tidsaldres Debatter om den poetiske Retfærdighed paa Scenens Brædder maa dog være ham bekendt. Selv gør han den altid gældende paa en støjende Maade, men saa tænker han ikke paa Grækerne.

Anderledes var det med Novellen, den Digtart hvori han kom til at excellere. Novellen er Barn af Folke-Eventyret, der altid har en extravagant, oftest overnaturlig Handling, med bratte Begivenheder, store Omslag. Novellerne, vi tænker nærmest paa den italienske og franske Retning siden Middelalderen, har normalt en explosiv Handling, gaadefulde og gerne uforklarlige Hændelser som fremkalder pludselige Reaktioner. Uhævnede Mord med uventet Hævn, Indgreb fra uventet Side, uforudsete Løsninger paa absurde Opgaver. I Alt dette er Nemesis. Af Decamerones (over) 100 Historier er en Tredjedel beherskede af Nemesis. Boccaccio kaldte ikke dette Væsen Nemesis; Gudinden mangler i hans klassiske Mythologi. Men saaledes er det blevet ved indtil Goldschmidts Tidsalder, Gengældelses- og Bagslagsmotiver vrimler stadig i Novelle-Litteraturen. Og det laa da nær for ham at blive i Traditionen. At den nævenyttige Skæbnemagt i Novellen kan have bidraget til hans religiøse eller fantastiske Udvikling er ikke nogen Umulighed. Den lille Deus ex machina, som optræder i den europæiske short story, blev ham en nyttig Haandlanger. Hans Muses Anmeldere i den samtidige danske Presse skoptiserer undertiden over den nøje Sammenhang mel-

lem hans Livsanskuelse og hans Novellistik; Nemesis var ham »die tüchtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt«.

Ejendommeligt i Goldschmidts Aandsliv er egentlig ikke hans Nemesis-Lære, men hans Gudsopfattelse. Medens i de nordiske Lande i Almindelighed ethvert Numen omtales som stærkt anthropomorfiseret, og som et Hankønsvæsen, er Goldschmidts Gudsbillede usynligt og usanseligt, og tillige af Hunkøn. Uagtet vor theologiske Litteratur ved, at Gud er Aand, synes Troende og Vantro at tænke noget ganske Andet og mere haandfast. Ene Goldschmidt og hans Samtidige Frederik Paludan-Müller, samt dennes Hustru Charite Paludan-Müller, i hvis usignerede to Bind *Religiøse Studier* Digteren selv maaske har nogen Part, dannede Undtagelser, og virker som en tropisk Sfære i det kolde Nordens Aandsliv. Hvor forskellig herfra er Tonen i den ellers saa billedrige katholske Verden, hvor Gud som Aand er familiær i Tale og Skrift, og hvor (med Paludan-Müllers Udtryk) den evige Madonna skjult i Aanden er bleven Himmeldronning og i Folkets Bevidsthed det højeste Numen. Hos os skal man langt ned i Folkloren for at finde kvindelige Væsener eller blot Spor af Elverpiger. Dog havde vore hedenske Forfædre Gudinder.

M. Goldschmidt var, hvad man kalder et Vidunderbarn. Han kom i Skole i Vordingborg kun tre Aar gammel, og maa vel have husket sin Læsekunst ud over det Hukommelsestab der rammer Alle ved Femaarsalderen. Han var altid et glimrende Lærehoved og har vist udmærket sig i de talrige Skoler han besøgte, navnlig i det humane Gymnasium der dimitterede ham. Disse Skoler var alle kristne. Hans første 6—7 Aar i Vordingborg indviede ham i Kristentroen, og man kan ikke rigtig sige at han nogensinde fik en anden Religion. Det blev ikke til Barnetro for ham, siger han i sin store Selvbiografi i 1877. Men det var vel just Barnetro, hvad han lærte i de Aar. Lærdommen blev afbrudt, da man i Oktober 1826 tog ham ud af Vordingborg lærde Skole og Faderen førte ham til København, vist i den Hensigt at der skulde blive en Rabbiner af ham. Goldschmidt fandt det senere uheldigt, at Faderen førte ham til en Onkel og Tante, der holdt et »orthodox jødisk Hus«, uden at betænke, at Modsætningen mellem Studiet og »Ceremonialvæsenet« kunde berede Vanskeligheder, idet Husets Orthodoxy alene bestod i Overholdelsen af Ceremonier.

Paa Vejen uden for Landsbyen Ugledie var det, at de kom forbi en henrettet Forbryders Hoved paa Stage. Drengen sagde til sin Fader: »Hvis Kristus ikke var død for os, kunde den Mand ikke blive salig.« Faderen svarede: Saadan Noget taler man ikke om i København. »Og jeg talte heller aldrig derom.« I den ældre selvbiografiske Notits fra 1848 (*Nord og Syd*, I 225) er tilføjet: »Den dybe Respekt, Drengen havde for København, bevirkede, at han fra dette Øjeblik af ikke omtalte Christus, men godvillig lod sig oplære i Jødedom, indtil han fik bedre Forstand.« Men i *Livs Erindringer* (I 55) er det bleven til: »indtil der maatte gjøres ordentlig Afregning«.

Tidspunktet for denne Afregning kan ikke angives; i det mindste er det rimeligt at antage at Tidsrummet fra Goldschmidt fraflyttede Onklens Hus i September 1827 og de tre følgende Aar har været en Afvænnning.

Rigt og fyldigt er Onkelens Hus og dets Sædvaner afmalet i hans Erindrings-Bog. Kun maa man mærke sig, at »vort Hjertes sælsomme Strengespil faar aldrig sin tabte Stemning tilbage«. Goldschmidts Redegørelse for denne Periode har uden Tvivl optaget noget af hans senere Ideer om Jødedom og Kristendom. For den seksaarige Dreng, der ikke vidste Forskel paa Jødedom og Kristendom, har Tingene taget sig anderledes ud. Vi tror ikke han har skelnet fra første Færd mellem sin Barndoms Gud og Jehova (som Gud kaldes i Synagogen). I Hjemmet i Vordingborg fandtes ingen Ceremonier, højst et eller andet Tegn, en næsten ubemærket Bøn, f. Ex. til Tegn paa Sabbathen; som ikke fejredes. Hos Goldschmidts Onkel Isak Meyer i Vordingborg forekom Livet nærmest som en Udfordring til Jødedommen. —

I Erindringerne forekommer Skildringer af eller fra jødiske Fester, især Paasken, som Goldschmidt sammenstiller med de Kristnes Jul (ogsaa i *En Jøde*). Disse Billeder er maaske retoucherede efter senere Viden om ældre og yngre, danske og udenlandske Forhold. Goldschmidts Fader har medarbejdet paa *En Jøde*, hans Fætter og Kusine i London har vel forberedt ham til Erindringerne. M. Goldschmidt fandt højlig Behag i Familien, især som det synes den noget naive og buldrende Onkel og den altid hjertelige og smilende ældste Søn; han gik i Skole med denne, ikke med de yngre Børn, men i en hvor man kunde lære lidt Latin. Indtrykket var straks overvældende og stadig mere

belærende for ham, ogsaa ved Bekendtskabskredsen blandt »Schulernes« Familier. (Der var fire Forsamlingshuse i København). I disse Menighedshuse, eller maaske kun i den i Regnegade, lærte han Forskelligt af Jødedommen at kende, mindre af dens Indre end af dens Ydre. Han fandt Mangel paa Intelligens, vel især i Familien, men ogsaa i Jødedommen, hvad der nok forudsatte religionsvidenskabelige Kundskaber. I Feltraabet Schema Jisrael! fandt han ikke Monotheismens Feltraab, som han da heller ikke kunde vente at kende, »men en Forestilling, som om Zions Gud slog Noget i Stykker«; den grumme, hævn-gerrige Gud, som han senere ikke vilde anerkende. Men han fandt Ingenting om Abrahams Gudspagt eller om David eller Profeterne, end ikke om Lovgivningen paa Sinai, eller de ti Bud. Man lærte ham at klæde sig paa som en Jøde (med Arabakampfaus, som han kalder det). Som Levit bistod han Onklen i nogle af Husets vigtigste Embedsgerninger. Han lærte dog ikke at tænde Sabbaths-Lysene, det tilkom Husets Døtre. Alt gik ud paa at bevare Livets Hellighed i det daglige.

Han huskede vel at tie om Kristus, mærkede at Messias var dem ubelejlig, men vidste næppe hvorfor. De Kristne kaldtes *kemech*, d.e. groft Mel; man kunde ikke vide at de havde med Kristus at gøre. »En eneste Gang husker jeg, — om den før omtalte Fætter — »det var i Skolen, han skulde gaa, da han imellem de Bøger han skulde have med hjem, fandt en han genkendte, en Katekismus, som var kommen med ved en Fejltagelse. Han sagde »med en besynderlig overlegen Mine« (mon Goldschmidt taler Sandhed? Han lægger gerne saadan lidt til eller fra): »Aa, det er deres Bog om Tolu.« Det er et uhøvisk Ord om Kristus; »deres« skal vel betyde Skolens, ikke de Kristnes. Goldschmidt fik dengang ikke Betydningen at vide.

Et Ord lærte han at kende i den Tid, *schechina*, som blev længe ved hans Saga og næsten forvandlede til en fix Idé. Ved Durhno-Ceremonien oplevede han, at Ypperstepræsternes Efterkommere, der læste en Bøn foran Folket, var helt hyllede i deres hvide Thallis. De kunde ikke se dem de velsignede, og ikke ses af dem de velsignedes af. Det forklaredes af, at Schechina var til Stede. — En anden Dag hørte han Ordet, da den højt elskede Fætter kom hjem og fortalte at han havde faaet en god Idé, og den var falden saa overmaade heldig ud. »Hvor kommer saadan

en Dumrian som jeg til det?» udbrød han. Moderen sagde: »Sog, die Schechina hat's dir gerothen«. — Goldschmidt paa-
staar han ikke forstod Ordet den Gang og først belærtes om dets
Mening (som her var Vorherre, Himlen) 30 Aar efter, da han
genkendte det i Gfrörers *Geschichte des Urchristenthums*. Det var
dog underligt. Ordet skulde synes at have mødt ham før.

Ifølge hans Vidnesbyrd fik han i dette Aar 1826—27 det sam-
menfattende Indtryk af Jødedommen, at den bestaar af tre
Artikler: der er én Gud; Mennesket er ansvarligt; der er et Liv
hinsides. Dette er en senere Tids Formulering. Ligesaa er det
uvist, om han dengang følte at der var lavt til Loftet i Onklens
Hus, i bogstavelig som i overført Betydning. Tvivlsomt er det
endvidere om han knugedes af Husets Rationalisme (Ordet taget
i den sædvanlige Betydning, thi ogsaa den jødiske Theologi har
sin Rationalisme). Døtrene stod der og stirrede op mod det
aabne Vindue i Forventning om at Profeten Elias skulde komme
— men de følte Ingenting derved. Stemmer dette med den Gløden
for Jehova, som efter hans Beretning blev Resultatet af hans
Ophold?

Drengen fik alle jødiske Fester med, men kun i eet Exemplar;
han kom ikke til at opleve Shofar-Blæsningen, som i en senere
Tid blev af saa stor Betydning i hans Følelse for Jødedommen.
Før det jødiske Nytaar forlod han Onklens Hus og flyttede til sin
Fars nye Gaard i Valby i tre Aar, der betød en ny rig Opvæk-
kelse af hans landlige Hjemfølelse og dermed ogsaa af Kristen-
dommen.

Det løb dog ikke af uden en ubehagelig Afbrydelse.

Drengen var en kort Tid Middagsgæst (mod Betaling, tilføjer
han) i den to Timers Pause, der var normal i københavnske
Skoler, hos en Faster; Familien betingede sig at han ikke maatte
nyde andet end Smørrebrød hjemme, da de kun vilde have at
Folk af deres Omgang nød koscher Føde. Men en Søndag havde
han faaet Scholet, den jødiske Nationalret, i sit Hjem og kom
uheldigvis til at fortælle det hos Onklens. Denne skreg op: Var
den kogt paa en Gris? En Plumshed som Drengen tudskraalende
fortalte hjemme. Følgen var, at han ikke oftere vendte tilbage til
det uvenlige Hus, hvor ogsaa Bedstemoderen boede. I Tilgift
fandt der et flere Dages Uvenskab Sted mellem Forældrene, der
vel begge har givet hinanden Skylden. Begge Onkel-Familierne

brød med Goldschmidts. Synagogen vendte dem siden Valby-Tiden en kold Skulder til, og naar Goldschmidt ikke led mere under denne Blokade, som aldrig blev hævet, kunde det unge Landbarn takke Valby for det.

Som bekendt maatte Goldschmidts Fader gaa ogsaa fra denne Gaard og en Tid søge sin Lykke i Hovedstaden som Handelsmand. Det blev en dyb Skuffelse for ham; men ogsaa hans Søn havde sin Modgang: Han husker fra dette Tidsrum Sammenstød med kristne Drengene (kemochim) — og Konfirmationsforberedelsen (barmitzvo). Denne fulgtes først med Begejstring, dog med nogen Fortrydelse over at skulle undvære blot en eneste Time i Skolen. Men senere slog Drengen om, efter Goldschmidts Vane brat. Faderen fortalte ham at han ikke maatte ofre, før Templet var genopbygget, og oversatte de hellige Textstykker saa de lød meningsløse i hans uskyldige Ører. Ceremonien var uden Styrke, Goldschmidt blev, som det synes, ikke overhørt og læste ikke noget Stykke. Dagen efter blev der afholdt et Festmaal hos Leviten, hans Fader; dertil var hele Holdet indbudt med Rabbineren i Spidsen. Siden spurgte Faderen ham, om han vilde lade sig uddanne til Rabbiner, saa var der Nogen (af Familien) der vilde støtte ham. Men Spørgsmaal og Svar var vage, og der blev Intet af. Det vilde ej heller være lykkedes for Goldschmidt.

Han gik dengang i det Schouboe'ske Institut, hvor han lærte baade Latin og Græsk. Men i April 1833 kom han i det v. Westenske Institut, og dermed begynder en ny og lykkelig Epoke i hans Liv. Ganske med Urette henfører Hans Kyrre i sin Biografi af Goldschmidt dennes formentlige Nemesis-Komplex netop til denne Tid, og giver Faderens stadige Ulykker, især hans Søs-kader, Skylden derfor. Disse kunde vel vanskelig fremkalde Forestillingen om en Gengældelse eller Straf hos Sønnen. Lad gaa at Faderens Fortællinger om Fehme-Retten, den hemmelige Retfærdighed, i sin Tid kunde virke i den Retning hos det opskræmte Barn; her er i alt Fald intet Holdepunkt. — Desuden regner Digteren sin lykkeligste Tid fra Begyndelsen af Aarene i den nye Skole. — Meget forkert er det ogsaa at regne hans »æsthetiske« Periode fra denne Tid. Begrebet æsthetisk anvendtes ikke i Datiden om Livsanskuelse eller Levemaade; man sagde eudaimonistisk eller hedonistisk. Men før sin Studentereksamen havde Goldschmidt endnu ikke Tanker om et Liv i Nydelser.

Livet i Skolen med dens lyse Humanisme bragte ham til en Afvikling af Jødedommen, eller til et ligefremt Brud, hvis vi tør tro hans theatralske Fremstilling i *Livs Erindringer* I 159f.: »Saa kom en Scene, som jeg har anvendt i *En Jøde*. Den fandt Sted mellem Hr. Borgen og mig. Jeg havde en Søndag Morgen et Ærinde til ham og maatte vente lidt i hans smukke Arbejds-værelse. Han kom ind fra Sovekamret, i Skjortæærmer, aabnede et Vindue og saa frejdig, fornøjet ud i Luften, op til Himlen. Jeg opfattede dette Blik som hans Morgenbøn og sammenlignede den med min, der bestod i at lægge Tefilin, de indviede Læderremme, om venstre Arm og Hovedet og af Vane og tankeløst sigede hebraiske Velsignelser. Efter det Besøg aflagde jeg det Hebraiske, Tefilin, Arbakampfaus, kastede det Altsammen tilside og syntes, at jeg blev rankere derved og fik noget af den Glæde, der havde været i Borgens Blik.«

Fremstillingen i *En Jøde* (S. 125ff.) er til Dels ordret den samme. Men Helten i Bogen, Jacob Bendixen, gaar dog langsommere til Værks end Goldschmidt selv i Livserindringerne. Han aflægger vel straks dog med Forsigtighed, sine Tifilin, siden lader han Tilbagetoget fra Jødedommen foregaa etapevis, og under nogen Skælven. Paa Pinsedagen bliver han hjemme fra Skolen og gaar med sin Onkel, der er gjort til Farbroder, til Synagogen, »efter lang Tids Forløb«. Sin Gud havde han »afklædt alle Attributer, og hvad der var blevet tilovers af denne Guds Væsen, var næsten Intet.« Han beder i Stedet »med den lidenskabeligste Inderlighed« til Alfader og beder om Forladelse (med et vist Diplomati) for »at jeg ikke kan troe Alt det, jeg nu ikke længer troer«. Han raaber med Menigheden Schema Jisrael, men undlader de andre hebraiske Bønner, men vil ikke røre Thoraen eller tro, at »dette er den levende Aand.« Snart falder alle Rester af Jødedommen af ham for rationalistiske Argumenter. Alt dette sker under stærk Modstand fra Familiens Side, hvilket er uhistorisk. — Herefter var Samlivet med Familien blevet ham »byrdefuldt«, hvilket ogsaa er lidt ved Siden af Historien.

Men Goldschmidt var en dybt religiøs Natur, og hvor Jødedommen veg, trængte Kristendommen ind. Det skyldtes Omgivelserne og de to Skolebestyrere, navnlig K. A. Knudsen, og ikke mindst hans beundrede Religionslærer, den grundtvigske Præst

Peter Rørdam, af hvem Morten Pontoppidan har skrevet en Biografi. Han besøgte flere Gange P. Rørdam, hvis Samtaler med den naive og lærelystne Dreng til dels er berørte i Selvbiografien. Han fik altid ug i Religion; det skyldtes vist Nemesis, at han fik haud ved Studenterexamen paa Universitetet, og at han Aaret efter opgav Studierne.

Der var i Goldschmidts Barndoms- og Ungdomstid andre Byer, hvor der fandtes en dybere Aand i Synagogerne. For Danmarks Vedkommende var Synagogernes Aandsliv vist overmaade ringe. Ellers vilde Paavirkningen paa Meyer Goldschmidt vel have hildet ham stærkere. Han var desuden et Landbarn og fra Begyndelsen kristeligt indviet og faldt tilbage til Kristendommen. Hans Erfaringer om Jødedommen var ugunstige, den var for ham en forældet Religion. Og saaledes kom det til at staa fast. Vel havde han sine jødevenlige Raptus'er, hvorunder han læste *Talmud* — han har udgivet et lille Skrift om *Talmud*, efter engelske Kilder, mest Bearbejdelse og Oversættelse og med særlig Vægt paa *Talmuds* Yndigheder. Det Jødiske blev Poesi for ham. En Tid tænkte han paa at fremstille Nemesis-Ideens Historie samlet om tre Folkefærd; Jøderne, Grækerne, »Germanerne« (han vilde nødig bruge Ordet Skandinaver). Men af disse blev kun Hellenerne tilbage, senere suppleret med Ægypterne.

En Slags Henviisning til Jødedommen som delvis Kilde til Nemesis-Læren (mulig en opdigtet) findes i Goldschmidts Afhandling i *Nord og Syd* (1848, VI, S. 148, optrykt i *Blandede Skrifter*): »Den Christne kan snarere blive aldeles vantro end den, der har gjennemgaaet blot et lille, men alvorligt *Cursus* i Jødedom; et Par Barndomsaar tilbragte i den jødiske Religion, under streng Iagttagelse af Ceremonierne og stadig Tanke paa en fjern, agtpaagiven Guddom, gjøre en Virkning for hele Livet: Sjælen faaer et Tryk, der forhindrer den fra nogensinde at rejse sig rank i Vejret og afryste en vis Frygt for det Ubekjendte.«

Goldschmidts *Cursus* varede kun elleve Maaneder og gav kun Associationer til Jødedommen; den korte Hospiteren hos den fanatiske Onkel var Ingenting værd; et mere langvarigt Ophold i Skoletiden hos en svensk Onkel, der vel nærmest var indifferent, følte bagefter som indholdsløst, men behageligt. Vi hefter os da ved »Trykket« og »det Ubekjendte«, vel medfødte Træk i Digterens Karakter. Iøvrigt er disse Forestillinger ikke særlig

jødiske. Allermindst kan den fjerne Gud have betydet Noget for ham. En agtpaagivende, d.v.s. alvidende Gud, findes vel i det Gamle Testaments Salmebog, men har staaet for ham som en især kristelig Idé og ligesom den kristelige Forsynslære dannet Grundlaget for hans Nemesis-Theori.

Der er Nogle der paastaar, en Religions-Stifter maa helst være begyndt som religiøst forkvaklet. Dette kan vel siges om vor Digter, dog er hans religiøse Liv mest foregaaet paa Kristendommens Grund. Der er et Hovedtræk i hans Psyke som betinger Alt. Det er hans springende Fantasi- og Følelsesliv, hans Drømmeri og usikre Sammenhæng i Tankerne. Digteren vidste godt selv, at han var et Stemnings-Menneske, og modtagelig for indre og ydre Oplevelser, i hvilke han søgte Udgangspunkter for sin Tænkning. Hans Ungdoms erotiske Liv og Sværmen gav ham Adspredelse, men ikke Lykke. Hans Corsartid er en Henstand i Overgivenhed og nogen Fortvivlelse, alt i Forventning om en stor Lykke eller store indre Begivenheder. Men en saadan kunde næsten siges at være foregrebet i Bekendtskabet med P. L. Møller, fyldigt skildret i Livs Erindringer og i et stort Parti af *Hjemløs*. Digteren var altid, med hans eget Ord »isoleret«. Tidligere forekommer Arboe Maler, Chievitz, Hans Egede Schack; alle Fantaster. Med P. L. Møller vakttes Kaldet til Litteraturen og Trangen til alvorlig Leven. Vi formoder, at Sammenstødet med Søren Kierkegaard er fremstillet i for store Dimensioner for Goldschmidts Vedkommende, mest Eftervirkninger af P. L. Møllers Uheld, som Digteren afbødede ved en kløgtig og forslagen Polemik, Vennens Sammenbrud viste at ogsaa han var en Drømmer og Fantast: hans Idé om at blive Oehlenschlägers Efterfølger var en blot Indbildning. Goldschmidts Paastand om at han opgav at udgive Corsaren er næppe rigtig, han var allerede færdig med den Rolle. Goldschmidts Holdning over for Kierkegaard i Nord og Syd var Tavshed, hans nekrologiske Notits og Smaakommentarer til Kierkegaards Polemik i *Fædrelandet* og *Øjeblikket* var meget kølige. En hjertelig Omtale af Rasmus Niensens Bog *Om Skæbne og Forsyn* skal fremhæve Discipelen paa Mesterens Bekostning. Jeg taler altsaa om Bogen, ikke om Afhandlingen i Tidsskriftet *For Idé og Virkelighed*. Den første, som han kalder en skøn Bog, kan have bidraget til at klare hans rugende Nemesis-Begreber, den anden fremkaldte hans Protest i Nemesis-Bogen.

Ind i Corsar-Perioden falder da hans poetiske Raptus. Tør man tro hans Fremstilling over tyve Aar senere, var det P. L. Møller der fremkaldte baade Romanforfatteren og Historiefortælleren i ham.

Han udleder i sine Erindringer Bogen *En Jøde* af en Samtale med P. L. Møller, hvorunder han selv vist havde Ordet. Han udviklede Themaet Jødernes Genvordigheder med mørke Farver og megen Indignation. Sagtens har han i de Dage haft et Overmaal af anonyme Breve, paa hvilke der aldrig var Mangel i Redaktionens Postkasse. Det har været nok for Digteren med Allusioner til hans jødiske Fødsel og lignende Plumpheder; ogsaa Dagspressen kendte til den Slags Artigheder. P. L. Møller tog det med Ro og mente, at med saadanne Stemninger skrev man en Roman. Goldschmidt tog ham paa Ordet og skrev samme Aften »Slutningen paa *En Jøde*.« Men, tilføjer han, det Hele maa have været til Stede i Forvejen. — Det er ikke sandsynligt. Hvad han mener med Slutningen, angives ikke. Det drejer sig vel kun om de sidste Ord, eller det sidste Blad; i saa Fald indeholder det en Efterretning om den forulykkede, fordum ideelt sindede Helts Forvandling til Aagerkarl. Men den absurde Historie om at han volder sin Forlovedes Død ved en nedrig List, kan ikke have været paa Tanke: hun døde som sædvanlig efter Skik og Brug i Datidens Romaner af en »Nervefeber« d.e. typhoid Feber, som ikke kan fremkaldes af et Nervetilfælde. Baade dette Motiv og den besynderlige Scene med de medicinske Studenter og Kandidaters Forargelse maa være Udflugter i en snever Vending; de er blevet værre i den senere reviderede Udgave.

Jeg har fordum paa Forelæsninger, ogsaa i Skrift, taget Afstand saavel fra den Opfattelse at det Jødiske var Hovedsagen, som fra den Misforstaaelse, at Bogen ikke skulde være en Nemesis-Roman (en Fejltagelse hvortil Goldschmidt selv gav Anledning). Goldschmidt fortæller at han skrev sig fra sin Fortrydelse og blev glad bagefter. Men han tilføjer en Beklagelse over at man saadan *kan* skrive sig fra en indre Konflikt.

Dette var han dog ikke Herre over. Det er de fantasibegavede Talenters Forret at opløse Livets Genvordigheder i Poesi. Han kalder Bogen et Stridsskrift, men det kan kun gælde dens første Trediedel saaledes, og endda knap nok. Her lader han Helten vokse op i et rent jødisk Hjem og uden Vanskeligheder med sine

Trosfæller. Men muligt det ikke er korrekt. Helten er ti Aar ældre end Forfatteren og hans Opvæxt falder før Jøderne faar Borgerret. Jødefejden 1819 skildres ret loyalt mod de Danske, som dog kommer i Slagsmaal med Jøderne, men Drengen, som er en halv Snes Aar gammel, findes med en blodig Kniv i Haanden (det skal sikkert ikke være symbolsk, Goldschmidt var ikke meget af en Symbolist) og Faderen siger, at der nu er Blod mellem ham og de Kristne. Faderen er ikke meget lig Digterens Fader, Onklen, der som Digterens egen Onkel hedder Isak, ligner ved sin snevre Orthodoxy og sin Godmodighed enhver Anden end den fritænkeriske Isak Meyer. At Drengen har Lighed med sin Ophavsmand, anses for givet, men det kan da sikkert kun gælde ham efter det fjortende Aar.

Milieuet er vistnok forkert skildret, jeg antager det tildels for at være Aron Goldschmidts, Faderens Værk. Han siger selv at Faderen hjalp ham med det Hebraiske. Til Faderens Part hører Noterne under Siden, og den uhyre Indblanding af gamle og nye hebraiske Ord, og sidst men ikke mindst det kostelige (vel parodisk mente) Brev fra den gamle Bendixen til hans fortabte Søn i Anledning af dennes Forlovelse. Disse Partier var mer eller mindre Kaviar for Hoben og temmelig overflødige efter Skildringen i det følgende af Heltens Frafald fra Jødedommen. Men den uhyre langvarige Indledning til Værket vakte Mishag hos Københavns Jøder, for saa vidt som disse da læste det, thi de satte ikke videre Pris paa at se deres Bedsteforældre »serveret i skarp Sauce«, saa lidt som meget senere Simon Levi og hans Søster.

Afsnittet om Jacobs Overførelse fra den lille fynske By (som ikke ligner Kallundborg) til Hovedstaden fører til hans allerede omtalte Frafald fra Jødedommen og hans blodige Sammenstød med en af Skolens Dreng, som bibringer ham Ideen om de Danskes Uforbederlighed og Mangel paa Lidenskab. Stykket er ikke autobiografisk i det Væsentlige, da Skoletiden var den bedste Tid i Goldschmidts Liv. — Stykket var heller ikke nødvendigt, og maatte forbindes med Hoved-Afsnittet ved Hjælp af de Skæbne-Traade, som i Grunden Ingenting forbinder, men som Digteren i Tillid til Overtro paa Nemesis stadig afspiste sine Læsere med.

Kærligheds-Historien er Hovedsagen i Novellen og egentlig hele Sagen. Motivet den jødiske Mand mod den kristne Kvinde er dog svækket ved at Jøden har forladt sin Konfession, mens

Kvinden er religiøst ligegyldig. Saa lidet som i de tidligere Afsnit er der da en virkelig Konflikt mellem Kristendom og Jødedom. For at sætte Maskineriet i Gang maa Forfatteren ty til en vis Træghed hos den danske Familie og en Grille eller unødigt Sensibilitet hos Brudgommen. Men da dette ikke er nok, mobiliseres en taktløs Tante til Kæresten, der udvider Situationens Risiko ved Forsøg paa Indskriden, og den truende Tilstedeværelse af en Rival og Dødsfjende af Helten. — Flere Scener grænser til det latterlige, f. Ex. Forlovelsesfesten, som afbrydes ved at Helten faar Næseblod (intet afgørende Moment i Brydningen mellem Jødedom og Kristendom) og de to forvirrende og unyttige Slutnings-Skandaler. — Heltens lange Udenrigsophold skal skildre ham som Allerhelve-des-Karl, men faar en modsat Virkning. Jacobs Forbindelse med en demimondæn Dame i Paris skal vise ham som frigjort for Skrupler; hans Uheld i Fremmed-Legionen viser Skæbnens Ironi, ligesaa er hans Heltebedrifter i den polske Modstands-Bevægelse underminerede med Ironi.

Men Bogen blev en Succes blandt de Danske, mens Synagogen skar Tænder over at se sig udleveret til deres Latter.

Goldschmidts poetiske Raptus var ikke endt. Der behøvedes kun en ny Opfordring fra P. L. Møller til at yde et Bidrag til *Gæa* (den ulykkelige Aargang, der ved Søren Kierkegaards Reaktion fik nogen Betydning for Begges Skæbne) for at han skulde skrive den liflige Cyklus *Fra min Onkels Hus* med flere følgende Fortællinger, maaske hans bedste Bog. Nemesis-Elementet var her mindre tyngende, især umærkeligt i hans Købstads-Idyller, mere kendeligt i Fortællingen om Ynglingen, der rejste til Sydamerika. Det Jødiske var kun repræsenteret ved Fortællingen *Aron og Esther* (Navnene var de almindeligste i Familierne Goldschmidt og Rothschild). Den lette Skrivemaade, hvormed Læseren hurtig trækkes ind i Fortællingen og Reflexionerne, vandt alle Stemmer for ham, og mindede om *Den flyvende Post* og *Intelligensbladene*. De romanagtige Træk og Floskler, hvormed endnu *En Jøde* somme Steder er prydede, er afløst af en stor Sikkerhed og Diskretion i Udtrykket. — Goldschmidt kunde være stolt over sin ydre Sejr, der bidrog til at give ham Uvilje mod det fortsatte Corsar-Skriveri imellem Manéren i *Politivennen* og *Raketten*. Vigtigere var den indre Sejr; han følte sig kaldet til Digter. Dog følte han sig maaske ikke saa sikker i det. Thi som han var de

hurtige og rask afvexlende Beslutningers Mand, saaledes var han ogsaa tit usikker paa sig selv.

Han har sagtens lagt fortræffelige Planer for Rejsen, som skulde bringe ham paa ret Køl, men disse kunde jo ingen Autoritet have for ham selv, da han var uvis om Formaålet. Var det en Dannelsesrejse, som hans Biografer vil mene? Han vidste næppe, hvad det var. Søgte han Kundskaber? Hans Læsning var stor, og hans Livserfaring var større og mere afvexlende end de Flestes. Vilde han se Landskaber, opfriske sine filologiske og arkæologiske Kundskaber, f. Ex. i Italien? Uden Tvivl. Dog dybere laa hans Trang efter Oplevelser, der nærredes af hans Fantasi. Hertil kom de politiske og digteriske Drømme. Hans Forhaabning var at stifte et hemmeligt Selskab til Menneskehedens Frelse, Frigørelse og Lutring. Hans Ærgerrighed og — formentlige — Menneskevenlighed forenedes heri. Saaledes indeholdt hans Ideer om Rejsen en Del politisk Fantasteri.

Hans politiske Opdragelse havde især fundet Sted i Studenterforeningen og i »Læseforeningen«. Begge Steder havde han fundet Bekendtskaber. Studenterforeningens Protokol rummer en Masse Indlæg i en altid affektet Stil, den akademiske Læseforening har givet ham en Mængde Bekendtskaber med de nye, efter vor Tænkemaade radikale Oppositionsmænd, som han aldrig kaldte nationalliberale, og som han senere, maaske allerede før Afrejsen, kom til at bekæmpe. Han var deres Meningsfælle paa Skamlingsbanken, hvor han meget veltalende udbredte sig om, at han som Jøde kunde lære dem *at hade*. Senere fortrød han det, og saa siden Slutningen af Corsar-Tiden allerede mildere paa det slesvigske Spørgsmaal, ligesom han tvivlede paa, at det konstitutionelle Problem rask væk vilde løses ved en diktatorisk Konstitution. — Men hans Idealisme steg højere. Alle unge Mennesker skulde dengang være Idealister. Udtrykket stammer fra 30-40'rne. Endnu paa Georg Brandes' Tid var Idealisme saa at sige obligatorisk for Universitetets Russtuderende. Idealisme vilde sige Tro paa de filosofiske og politiske Idealer, Troen paa alt det som ikke var, men som burde være, Troen paa den idealistiske Tankes Almagt, Troen paa visse Idealer som man burde leve op ad og til.

Som sædvanlig skulde P. L. Møller, hans sokratiske Ideal, have givet ham Stødet og væltet om paa hans Forestillinger. De talte om at Samfundet var deres »Fjende«. Da gik det op for ham

at han just skulde kæmpe for Samfundet, i Stedet for som i *Corsaren* at give det Stik paa Stik. Siden skiltes deres Veje.

Vi tror ikke et Øjeblik paa, at Digterens Anskuelse om Religionen var bedre befæstede. Jødedommen laa langt bag ham, men Kristendommen var ham heller ikke helt umistænkelig. Vi finder i hans Breve og Dagbøger Vaklen, snart mellem Atheisme og Pantheisme, som siden altid blev ham frastødende, snart mellem en mere eller mindre fast Tro, som siden gav ham Løfte om Frelse.

Vi taler om ham, som han var i sin Ungdom, seks-syvogtyve Aar. Han var da beskeden i sin Tillid til sine Kundskaber og Overbevisning, men endnu fuld af Haab og Tro til Fremtiden.

Haabet om Bekendtskabet med de fem-seks Mænd som skulde stifte det »hemmelige Selskab«, gik snarest i Opfyldelse. Som alle Hemmelighedskræmmere holdt han af at tale om sine Løn-domme, i Dagbøger og Breve og Bladartikler.

Nogen litterær Forberedelse havde han. Han skulde møde nogle af det unge Tysklands ledende Mænd og maa da formodes at have læst i eller bladet i *Hallische* (senere kaldet *Deutsche*) *Jahrbücher*. De var redigerede af og til Dels skrevne af Dr. *Arnold Ruge*, der en Tid imponerede ham. Ruge var en voldsom Republikaner; hans Filosofi var en Handlingens Filosofi. I Religion var han en absolut Fornægter. Dog var der Noget, der skræmte Goldschmidt i begge Stykker. Arnold Ruge var Republikaner og buldrende Revolutionær, Goldschmidt var siden sidst i *Corsaren* bleven politisk betænkelig. Og Ruges Gudsfor nægtelse var ham imod. Han har vist aldrig haft et Tomrum ud for Ordet »Gud«, selv om nogle dialektiske Ord i hans Dagbog for 1847 kan tages til Indtægt for Atheismen. Ruges Filosofi var nærmest *Feuerbachs*. Denne Tænker, der i de Dage regnedes for Tysklands største, var Goldschmidt bekendt. Han nævner ham (meget kort for Hovedet) i Afhandlingen om Ruge sammen med *Bruno Bauer* (der næppe var ham forstaaelig); Stedet er afskrevet fra hans Dagbog, men af Vanvare har Goldschmidt byttet om paa Navnene, saaledes at det ser ud som om den Bog der omtales er Bauers. Bogen er ikke nævnt, det er *Wesen des Christenthums*. Denne behøvede han ikke at affærdige med det Skudsmaal, at det var en »kold Bog«; det er jo heller ikke sandt. Men vor Helt tog Alt efter dets Stemningsværdi. Og det angik dog ham selv,

naar Feuerbach genoptog Hegels uforsigtigt udtrykte Tanke, at det tilkom vor Tid at tage de Skatte tilbage, som tidligere Slægter havde henvist til Himlen. Man maatte herefter ikke sige, at Gud er Kærlighed, men at Kærlighed er guddommelig, og saa fremdeles. Der har vel været en Tid, da dette betød Noget for ham; men nu fandt han, at det indeholdt en Krænkelser af Guds Eneret og en Anmasselse i Retning af at gøre Mennesket til Gud. — Endnu en tredje Filosof har Goldschmidt bakeset med, nemlig *Max Stirners* »Der Einzige und sein Eigenthum«, der mulig var ham bekendt siden dens Fremkomst 1844. »Max«, som dens Forfatter gerne kalder sig (han hed Johann Kaspar Schmidt) fornyede vel blot Franskmanden *Helvétius'* Filosofi, der er finere udtænkt, men ikke gennemført til saa yderliggaaende Konsekvenser som Tyskerens. Schmidt skrev kun for sig selv, og om sig selv, og var ligeglad om man var enig med ham. Han skrev kun fordi han havde Lyst til at være Forfatter — ikke en Gang Filosof, for Filosoferne tabte sig i Almindeligheder. Han siger dog stundom Du til sin Læser, ved hvem han tænkte paa Feuerbach: Lad endelig de Værdier I har smidt op i Himlen, blive hvor de er. Enhver tænke blot paa sig selv. Han vil hverken være Borger eller en Gang Menneske. Bekymrer Eder ikke om Menneskeheden; den eksisterer slet ikke. Men de gamle Filosofer og min egen Erfaring har belært mig om, at jeg befinder mig paa Jorden for at klare mig selv og tjene mine egne Interesser. Max vil ikke kaldes Individ, for Enhver som siger Individ siger Samfund, og det Sociale er det Onde. Kun i sit eget Selv har Max sin Lyst. — Alt dette var nu Goldschmidt en Forargelse. Han taler om Max Stirners »klamme Egoisme«. — Maaske har han ikke læst Afsnittet om Sandheds-Filisteriet. Virkeligheden er ikke Sandheden, der er ingen almindelig Sandhed; det er naragtigt af Studenterne at gaa rundt og spille Sandhedssøgere. Kun den Sandhed er Sandhed, som er sand for mig. Men derfor er det ikke sagt, at man skal tale Sandhed, det er at kaste Perler for Svin.

Men der var dog Noget i Værket, som kan have paavirket eller dog *behaget* ham, nemlig Max's Advarsler mod Fremtiden. Max Stirner troede ikke, det tyske Folk var saa ivrigt efter at give sit Liv for Republikken (jf. den københavnske Borgerrepræsentation, der i 1848 vilde give Blod og Liv for Fædrelandet). De vilde gerne have at Kongerne nedlagde deres Kroner og gav Under-

saatterne »Friheden«. Men dette vilde disse ingen Gavn have af, for hvad man ikke har tilkæmpet sig, gider man knap samle op. Men det man tog med Magt, vilde man heller ikke formaa at beholde. Folket havde ingen Forberedelse til at blive republikanske Borgere. — Dette har Max Stirner muligt indskærpet ham.

Andre Bekendtskaber var *Robert Blum*, som faldt eller blev skudt under Opstanden i Wien 1848, og »Republikaneren Carl Heintzen« (saaledes benævnes han altid). Denne sidste, der var en Buldrer som Ruge, maa han særlig have sat Pris paa, siden han har biograferet ham tre Gange. Han var Badenser og blev Borger i Republiken Génève og Republiken Schweiz, for at ende sine Dage i Nordamerika.

For at gøre Rækken af Goldschmidts Venner og Kandidater til hans paatænkte »hemmelige« Selskab til Menneskehedens Forbedring fuldstændig, vil vi endnu nævne to Franskmænd, hvis Bekendtskab *ikke* stammer fra Rejsen 1846—47. *Ledru-Rollin* var i de sidste ti Aar af Louis-Philippes Regering avanceret til de franske Republikaneres egentlige Fører. Han havde til Goldschmidts Rørelse ofret sin store Formue for Politikens Skyld (rettere solgt sin gode Stilling som Højesterets-Advokat). Hans Chance indtraf med Februar-Revolutionen, da han tog Plads i Lamartines selvbestaltede Regering; men han tabte sit Navn da han sammen med sine Kolleger forsvarede den grundlovgivende Forsamling d. 15. Maj 1848 mod et Angreb af Fjerdestand. Men han slap ud af Regeringen før Juni-Revolutionen og stillede sig som Kandidat ved Præsidentvalget 10. Oktober s. A. og fik kun 400.000 Stemmer mod Louis-Napoléons 6 Millioner. Den 13. Juni 1849 forsøgte han at tage Rigsdagens Bygning ved Hjælp af en væbnet Folkehob og flygtede derefter til England, hvor Goldschmidt senere traf ham og nød godt af hans Venskab. Han var mistænkt for Deltagelse i en S sammensværgelse mod Napoleon III i 1857. Først 1870 vendte han tilbage til Frankrig og blev valgt til den nye Rigsdag 1871, men var træt af Politik og døde 1874; Republiken hædrede sin Stortromme, den nye Danton, med en Statue paa Place Voltaire. Goldschmidt omtaler sin Vens Veltalenhed som hul, og saaledes kan den tage sig ud paa Tryk, men han beundrede ham som Handlingens Mand. — *Louis Blanc*, skønt især bekendt som partisk Historiker, var det samme. Han var Sekretær i Lamartines provisoriske Regering,

blev overset som Taler, fordi han var saa lille (»derfor saa nederdrægtig«, sagde Ernest Renan), men tager sig bedre ud paa Tryk. Ogsaa han vendte hjem efter 1870 og skrev flittigt, men fik ikke megen politisk Betydning. Han blev begravet paa Père Lachaise Kirkegaarden 1882 paa Fædrelandets Bekostning. Goldschmidt omtaler ham undertiden, men Venskabet mellem dem har ikke været af stor Betydning. — Digteren har muligt paa sine ældre Dage spist med disse franske Venner i den franske Frimurerloge *Grand Orient*.

Men noget virkende Selskab blev der vist aldrig i det »hemmelige« som Goldschmidt talte om som et Punkt paa Programmet for Udenlandsrejsen. Det kunde tænkes at de Overlevende havde søgt Asyl som andre udmattede Idealister i de hemmelige Selskaber som spillede store Roller i Samtiden. Arnold Ruge hentyder vel kun til Goldschmidts Plan, da han tog Afsked med denne ved et »Frimurer-Haandtryk«, som dog ikke hindrede dem i at blive Uvenner senere over en Bagatel — Goldschmidt var meget kverulerende i Smaating. De to franske Revolutionære var sikre Medlemmer af *Grand Orient*, hvor ogsaa han selv havnede 1868. *Nord og Syd* har af og til Artikler om Murerne, navnlig Aargangen 1852. Det Sidste havde nogen Forbindelse med en politisk Skandale: Logen i Altona havde blæst ad Frederik den Syvende, som var dens Protektor, og sluttet sig til den i Berlin, hvis Protektor var den preussiske Arveprins. Denne Historie blev omtalt i Bladene, ogsaa i en Artikel i Goldschmidts Tidsskrift (Ny Række 2. Bd.), der skyldtes Baron C. Dirckinck-Holmfeld, der var meget lærd i Kapitlet hemmelige Selskaber. I det følgende Bind protesterede en Pastor C. Hamburger, ærværdigt Medlem af Stolen og Repræsentant for Berliner-Logen, han brugte grove Ord som blev optaget i Tidsskriftet og let gendrevet af Baronen. Redaktøren blandede sig i Striden med Ord, som skulde gyde Olie paa Bølgerne og vel vakte Misbilligelse til begge Sider. Goldschmidt mente at Logerne vist gjorde Gavn ved at udbrede Kundskaber (hvilket nok kunde siges om de franske Loger, men ikke om den københavnske), men dog trængte til Reform, især Offentlighed, hvad der ikke gerne høres i Selskaber med hemmelig Virkekreds. Omtrent paa samme Tid skrev han en meget lille Artikel om Reform, der meget tiltrængtes i Synagogen, især om den af Ungdommen forlangte danske Sang af Bibelens Salmer.

Men Baron Dirckinck-Holmfeld fortsatte sin Afhandling med et helt Værk *Om Frimureriet med Hensyn til Danmark*, der kom som Supplement til *Nord og Syd*, og satte stærkt Fjendskab mellem Forfatteren og Logerne, Oktober 1852, Uenighed om Finansieringen af Supplement-Heftet, det drejede sig om en ubetydelig Sum, men Goldschmidt vandt den langvarige Proces og kaldte C. Dirckinck-Holmfeld sidenefter for sin Fjende i Bladet.

Maaske var dette svære Indlæg omtrent glemt i Logerne, da Digteren 16 Aar senere optraadte baade som Frimurer og som Aspirant til Optagelse i den københavnske Loge. Han var blevet Medlem af den omtalte franske Loge *Grand Orient*, takket være Boghandler Andreas Frederik Høst og en fælles Ven, der venligt saa gennem Fingre med at denne berømte Loge var blevet spottet for sine mange »Grader« i Goldschmidts Blad. Maaske havde han den Bagtanke, at han derved lettere blev Medlem af den københavnske Loge. Hans Forslagsstillere var de samme som i Paris. Goldschmidt bebrejdede senere sine Stillere at de ikke havde advaret ham mod Stemningen i Logen. Det har de sikkert nok; Goldschmidt kendte vel ogsaa andre Frimurere; der var hidtil ingen udøbte Jøder blevet optagen i Logen. Sagens har der ogsaa været et for ham stemt Parti, men han havde imod sig Københavns Politimester Bræstrup, der truede med Udmeldelse i Tilfælde af hans Valg. Goldschmidt tog sit Uheld meget nær og fattede siden Had til Frimurerne, uanset det Tvetydige i hans Situation. Et Memorandum trykt i Morten Borups Udgave af hans Breve giver Udtryk for hans Harmen over de sædvanlige Trusler om Forfølgelse. Affæren fremmede rimeligvis, at der gaves Jøder Adgang til dette Selskab. — Begge Parter havde vist Gavn af, at det ikke blev til Noget. Murerne havde lidt svære Kvaler, naar han søgte Proselyter til sin Nemesis-Lære, og han vilde sikkert have kveruleret som han i sin Tid gjorde i Studenterforeningen.

Vi vender tilbage til Digterens Hjemkomst. Han var bleven beriget ved aandelige Samtaler i Tyskland, ved Sydens Skønhed paa Sicilien, ved en Skygge af Oldtid i Rom, ved politisk Selvsyn i Schweiz. Hans Livsanskuelse var endnu i Støbeskeen. Hans indre og ydre Debat drejede sig om Religion contra Atheisme, Protestantisme contra Katholicisme. Den maa vel ogsaa have handlet om Nemesis, men dette er uklart. De Afsnit af hans

Journaler og Skizzebøger som er havnet i *Nord og Syd*, heri indbefattet Stykker af Romanen *Hjemløs*, indeholder ikke noget Herhenhørende.

Men at han dog maa have haft Nemesis i Tankerne, kan mærkes paa Tidsskriftet.

Dette blev stiftet i en Hast og som Maanedsskrift, fra 1849 forvandlet til Ugeskrift, senere undergik det forskellige Titel-Forandringer, 1853—57 blandedes Hefter af Tidsskriftets sædvanlige Stof med den uhyre og fordringsfulde Roman. Goldschmidt lovede at holde Trit mellem de to Slags Hefter, men kunde ikke holde sine Løfter. I Begyndelsen har hans Bidrag ganske betydelig Overvægt over Fremmedelementer, senere mindre, især i de Bind der kom i stort Oktav; i de sidste Bind brugte han fremmede Redaktører og var selv kun Medarbejder.

Goldschmidt forsynede hele Foretagendet med et udførligt Program næsten paa alle 34 Sider handlende om Politik. Der lovedes Hjælp ved udenlandsk Støtte fra fremmede Medarbejdere. Men tillige originale Noveller, Fortællinger, undertiden ogsaa Oversættelser, Rejse-skizzer med Tegninger og Afbildninger, Biografier af berømte Mænd, en fortløbende Dagbog over hver Maanedes Begivenheder. Et Løfte der blev holdt, var Artikler om Theater, Litteratur og Kunst. Især var Theaterkroniken, ofte ved Goldschmidts egen Pen, fuldstændig; den lægger dog oftest Hovedvægten paa Opførelserne.

Goldschmidt var i Begyndelsen anonym Redaktør, da han efterlod en livsvarig Censur ved sin Bortrejse i 1846 efter at have opgivet *Corsaren*. Men hans Kolleger, der overfaldt Bladet som Ravne, røbede hans Hemmelighed; heldigvis blev hans Censur hævet et Par Dage før Kongens Død, og Navnet sat paa Titelbladet af Aargang 1848. Uoverensstemmelserne mellem ham og den nationalliberale Gruppes Talsmænd før hans Bortrejse maa have været mærkbare. Goldschmidt var hverken forberedt paa en saadan Skylle som den der overgik ham fra Plougs og *Fædrelandets* Side, eller paa en almindelig europæisk Revolution, som man vel havde snakket meget om men næsten troede afblæst, da den brød ud. Han samlede sig dog til Modangreb paa Ploug og tog et forsigtigt Parti imod de Konstitutionelles Udskejelser. — Ved Casino-Mødet gik han (helt forskellig fra sin Holdning paa Skamlingsbanken 1844) imod en fjendtlig Holdning over for

Slesvig-Holstenerne. Og ved et Haandværkermøde, hvor man vilde bruge Løfterne om Trosfrihed til et Stormløb mod Himlen, opnaaede han med en troskraftig Harangue, at Gud fik et Flertal af otte Stemmer.

Programmet til *Nord og Syd* holdt altsaa sit Løfte om at bringe Artikler om Litteraturen. Det behandlede undertiden fransk Skønlitteratur og Theater, sjældnere tyske Tryksager; engelske Bøger nævnes mest i Forbindelse med Skildringer af engelske sociale og religiøse Forhold, af Digtere henvises til eller citeres somme Steder Shakespeare, Byron, Bulwer (med nogen Opmærksomhed) og Disraeli (til hvem Goldschmidt havde et godt Øje). Men dansk Litteratur indtog en særlig Plads i hans Bevidsthed. Dansk Sprog og dansk Digtning var det stærkeste Baand, der bandt ham til Fædrelandet. Han skriver mindre om sine jævnaldrende Kammerater. I H. E. Schacks »drømmende lunefulde Roman« (Livs Erindringer I 403) finder han »en dæmpet, men dyb Haan mod Idealismen«. Chievitz, Fantast som han, følger han med Interesse, men finder i ham en Genius, der sank for dybt i Støvet. — Goldschmidt har naaet at faa anmeldt næsten Alt hvad der i hans Tid blev spillet paa Det kongelige Theater og de private, som skød op efter 1848. Theatret havde været hans æsthetiske Lærestalt, men ogsaa til Dels den religiøse, fordi han nødvendigvis viste sig i Synagogen, og ikke turde besøge de kristne Kirker. Vi mindes her om, at han — ellers noget vranten mod Heiberg — nedladent men venligsindet støttede J. L. Heiberg under den lange Theaterstrid, og endog bagefter forfulgte Skuespilleren Høedt.

Den ældre Litteratur, altsaa før Aar 1800, var ham kær. Det drejer sig om Eddaerne (enkelte gribende Citater) og Sagaerne (megen Realkundskab), ikke meget af den danske Salmebog før Ingemann, Holberg: — vidt og bredt, Komedierne udenad, Peder Paars ogsaa ofte, ligesaa Wessel og Baggesen, mens *Ewald* næsten kun er repræsenteret ved en delvis forstaaelig Parodi paa *Balders Død*, rettet mod Personalet paa Det kongelige Theater og dets Anmelder Cl. Petersen; Versene efterligner det kongelige Theaters Direktørs, N. V. Dorphs af M. Goldschmidt højt skattede Oversættelser af Grækerne. — *Ewald* er skildret i *Nord og Syd* 1850, 118f. som Oehlenschlägers Forløber eller en moderne Johannes Døber. — Men Goldschmidt synes at have betragtet

det 18. Aarhundredes Litteratur som i nogen Grad forældet eller dog utidssvarende; han lader Ord falde om dette, lejlighedsvis, i sine Anmeldelser af Opførelser af Holberg, ogsaa af hans Mester Molière.

Men for Goldschmidt var Oehlenschläger den danske Litteratures Fader. Han var et rigt »helt, umiddelbart, harmonisk Menneske« og en ægte dansk eller nordisk Natur, en folkelig Digter, han blev »det danske Folks egen Bevidsthed som sang«. Han stiller ham endog op imod Goethe som den naive Karakter over for den komplicerede. Af Oehlenschläger nævner han kun som Drengaaars-Læsning *Sct. Hans Aften Spil*, der blev gennemgaaet for hans Klasse i Dansktimerne af den senere kgl. Justitiarius Paulli, og *Nordens Guder*, der stemte med hans hellenerende Tendenser. Men han citerer hundrede Gange, direkte og indirekte *Hakon Jarl*. Dog hverken i denne Tragedie, den danske Litteratures mest perfekte Nemesis-Stykke, eller i *Baldur hin Gode*, eller i noget andet af Oehlenschlägers Theater, har han fundet Nemesis! — Goldschmidt beundrer ogsaa hans Prosa for dens Sikkerhed og Farverigdom, dog er han betænkelig ved *Erindringerne* (se *Nord og Syd*, Ugeskrift 1851, VI, 181 ff.). Han genfinder der Ynglingen, men i Oldingens mattere Opfattelse. Dette er mindre konsekvent, da han tidligere havde omtalt hans *Levned* (1829) med Varme, og det er omtrent ordlydende den samme Bog som *Erindringernes* to første Dele; de sidste, senere Partier vilde han have skaaret bort, og erstattet med en afrundet Biografi, ved en yngre Haand. En saadan forsøgte hans Ven Kr. Arentzen at give 30 Aar senere. — »Som Repræsentant for den danske Aand i Litteraturen, som Indehaver af en ældre Tids Gemyt, Mildhed og Barnlighed, som dens Arvetager, der atter uddeler Aanden videre, staar Oehlenschläger . . . den Simpelhedens og Inderlighedens Aand, som fandt sit Udtryk i Oehlenschläger, og ved ham blev optagen i Folket, har hersket over alle Retninger, og forhindret Yderligheder.« — Med Oehlenschläger, »i hvem man fandt det gamle Danmarks Elskværdighed tilligemed nogle af dets Svagheder«, forener Goldschmidt gerne en Del Lovord for hans Jævnaldrende, Mynster (som havde rost Forfatteren af *En Jøde*, men senere knurret ad *Nord og Syd*), Grundtvig (hvorom nedenfor), Sibbern (hvem han maa have hørt i sit Rusaar og hvis *Gabrielisser* blev en Aabenbaring for ham), endelig H. C.

Ørsted (hvis *Aanden i Naturen* med dens »Hele Tilværelsen et Fornuftige« han trofast afskrev — uden at have fuldtud Følelsen med), og J. L. Heiberg, hvem han altid med Vaklen placerer i Kontakt med det gamle Danmark.

Men ingen af disse var dog Goldschmidts specielle Yndlings-Forfattere. Det tager nogen Tid under Læsningen af hans talrige Bind inden man finder en afgjort Overvægt i Linierne eller mellem Linierne for — *Chr. Winther*, som var hans Ungdoms Udkaarede og i hans »æsthetiske« Periode hans Følelsers Tolk. Det drejer sig især om Chr. Winthers første og anden Digtsamling, som øvede en stærk »sanselig« eller endog »usædelig« Indflydelse paa ham — Kom ned til vor Vigne, Hvor Rankerne gro osv. De to Samlinger som indeholder Flertallet af Digte *Til En*, ser ikke ud til særligt at have interesseret ham. Med Samlingen *Nye Digtninger* 1853, altsaa samtidig med Første Del af Romanen *Hjemløs* og Kulminationen af Goldschmidts Pietisme, indtræffer ogsaa meget logisk Fordømmelsen af Chr. Winthers Sensualisme. Goldschmidt var haardest mod en Digtsamling som rummede Chr. Winthers bitreste Taarer. Der var ogsaa et Roman-Fragment (*Episode af et Familie-Liv*) som Goldschmidt maatte have misundt ham. Goldschmidt plejede at rose Digterne naar han mente de havde gjort Fremskridt eller udviklet sig — eller navnlig at angive dem, naar de mentes at have forsømt deres Udvikling. Men Chr. Winthers Overgang fra Glædens til Sorgens Digter havde sine smukke Sider. — Noget maa imidlertid have formildet Goldschmidt. For i 1856 skrev han en Afhandling om *Hjortens Flugt*, der nærmest maa kaldes en Oprejsning. Digtet roses i Goldschmidts Blad baade for Komposition og Stil og Stemning, omend visse Bittermandler ikke udebliver — Goldschmidt gør opmærksom paa den danske Litteraturs uhyre Vingefang i 1855, fra den yderste Asketisme i Søren Kierkegaards Polemik mod Kirken — til Chr. Winthers Sybaritisme. Saaledes faar han dog sin Krig igennem og Digteren stemplet som forkastelig for Digtets fint vellystige Vers.

N. F. S. Grundtvig, der efter Goldschmidts Mening overgik Mynster i det Religiøse og Oehlenschläger i det Nordiske, var som den jættestore Kemech vanskelig for ham at tilegne sig. I *Corsaren* gav han ham Naalestik af den skoledrengeagtige Slags. Han kendte af hans Værker *Optrin af Kæmpelivets Undergang* i

Nord og de endnu mere fatalistiske *Optrin af Norners og Asers Kamp*, som han omtaler uden at overvinde sig til at bemærke, at Nornerne var Nemesis. Grundtvigs Mythologier var ham uden Tvivl bekendte, men Goldschmidts nordiske Gudelære var Oehlenschlägers. Grundtvigs Salmer blev først repræsenterede i den danske Salmebog 1855. Men Goldschmidt fremhæver hans nationale Digtning som en »lyrisk Skat« og hans Salmers Glæde over Jordens Dejlighed og Fryd. Sikkert har han ogsaa benyttet de to første Bind af hans Verdenshistorie; Saxo og Snorre kendte han vel ogsaa kun fra Grundtvigs Oversættelser, hvis Sprog han er upaavirket af; i *Hjemløs* lægger han det i Munden paa Præsten Gram, i hvem Samtiden fandt et ikke lignende Portræt af Frederik Barfod. I sin nærmest kristelig-theologiske Afhandling *Om Partierne i den danske Kirke* tager han Parti for sin Uven H. N. Clausen imod Grundtvig. Før Trearskrigen huggede Grundtvig i sit Tidsskrift *Danskeren* efter Goldschmidt som Jøde og udansk, og angreb hans Sprog. Goldschmidt svarede saaret igen og fremhævede sin Trofasthed mod Danmark i Sprog og Tænkemaade. Grundtvig trak sig da tilbage og anerkendte ham for at skrive bedre end de Andre om Politik (de var enige om at Slesvig skulde spørges).

Goldschmidt holdt igen over for »de besynderligste Configurationer formedelst Sammenblandingen af Helligt og Hedensk, Danskhed og Guddom, Oldtid og Evighed« (*Nord og Syd* 1856 III 76 f.). Han tager ogsaa Forbehold over for Budstikke-Boisens Tale om »den lystige Christendom« (*Evangelisk Ugeskrift* 1856, 283) og mod at Boisens tilskriver Gud et Legeme (*Budstikken* 1856 Nr. 5, 151). Den ellers ret synkretistiske Goldschmidt er tilsvarende spiritualistisk forarget over Grundtvigs Tale om hvor »flot og rart« Alt gaar til i Himlen, og at »bedre end de store Mænd, huer Gud de søde Kvinder« (*Christenhedens Syvstjerne* efter *Dansk Kirketidende* 1855, 369). Han finder heri Spor af den Lyksaligheds Theori, som han bekæmpede i *Hjemløs*. — Men alt dette var dog kun Stridigheder mellem Elskende. Snart nærmede han sig deres Kirkepolitik og ansaas for en hel eller dog halv Grundtvigianer. Ludvig Schrøder, Forstanderen paa Askov Højskole, var paa hans ældre Aar hans Fortrolige. De mødtes i Dyrkelsen af den Store, som havde forenet Religionen med Fædrelandsfølelsen.

Goldschmidts Parnas opregnes i *Om Partierne i den danske Kirke (Nord og Syd 1856, IV 65f.)* som Oehlschlæger, Poul Møller, Hauch, Chr. Winther («det vil sige Træsnittene» tilføjer han ærbart), Heiberg, Hertz, H. C. Andersen, Paludan-Müller. Alle disse Forfattere sætter han (med tvivlsom Ret) i Forbindelse med Mynster. Fjernere herfra stiller han B. S. Ingemann, »aldeles uphilosophisk og med særegen Følelse og Danskhedspræg«. Han udvælger et Digt af Ingemann som særlig Repræsentant for »denne Tids Herlighed i Sang«, nemlig *Der staar et Slot ved Vesterled*. Ogsaa hans Otto (egl. Anton) i *Hjemløs* har et Vers fra Ingemanns *Valdemar Seier* til Motto:

Til Seier og Lykke blev Volmer fød,
Men sorgløs Mand har ei levet —

men glemmer ikke senere i Romanen Fortsættelsen:

Lykken kan vendes om til Nød:
I Stjernerne staar det skrevet.

Lykke betyder jo ogsaa i og for sig Nemesis.

Ingemanns romantiske Fortællinger har han selvfølgelig læst, og de er propfulde af Nemesis-Vendinger, men de nævnes aldrig hos ham, og han er da vel upaavirket fra den Kant, selv om enkelte romantiske Træk kan minde om Ingemann.

Men af de historiske Romaner har Goldschmidt læst sin Fædrelandshistorie. De danner en Nemesis-Cyklus, som det højt og tydeligt bebudes i For-Sangen til *Kong Valdemar den Store og hans Mænd*, og meget tydelig fremgaar af alle Skoledrenge's Yndlingsbøger: *Valdemar Seier* og *Prins Otto af Danmark*, fra hvem Helten i *Hjemløs* vel har sit Navn. Dog kan man nok sige, at Ingemann har en lignende Overlegenhed over sin Nemesis som Paludan-Müller. Det er en hedensk Skæbnemagt, til hvilken den som forsynder sig mod Guds Forsyn og Styrelse er hjemfalden. Men det Samme kan ikke siges om *Blade af Jerusalems Skomagere's Dagbog*, hvis Bitterhed maaske har været Goldschmidt for streng. Desuden var Themaet Ahasverus ham imod, baade for den Uvilje mod Jødedommen det rummer, og for dets Forsyndelse mod Nemesis-Læren; det er at straffe en enkelt Brøde paa et temmelig langt Liv. — Alligevel er det underligt at ingen af disse Hovedværker af Ingemann synes at have virket paa Goldschmidt.

Ingemanns *Landsbybørnene* kom umiddelbart før 1. Del af *Hjemløs* gik i Korrektur, og blev Aarsag til at Heltens Navn maatte ændres til Otto fra Anton. Desuden synes Bogen at have virket forfriskende ind paa Goldschmidts store Romanværk. Goldschmidt modtog Bogen med Beundring og fremhævede dens Realisme og Ungdomsfriskhed. Men der er ogsaa nogle Nemesis-Traade deri, som han kunde have taget Standpunkt til.

Af alt dette tør vi tro, at Goldschmidt var uvillig til at tage ved Lære af Forgængerne, uagtet de kan have bestyrket ham i hans Forsætter med sin Nemesis, der vel var et Produkt af hvad man kalder religiøs Oplevelse eller Erfaring, men ogsaa bestod af Læsefrugter og Læseplaner. Men selv om han havde fundet Verdensloven, og stiftet en ny Verdensreligion, og efter andre Religionsstifteres Exempel paastod at det egentlig var hele Verdens siden de ældste Tider, saa er det dog mærkeligt, at han gør saa lidt ud af den danske Litteraturs egentlige store Nemesis-Dyrker, Carsten Hauch. Dennes Digte blev først samlede da han allerede var næsten alderstegen; de indeholder adskilligt Spil paa Nemesis, men det er især i hans Dramer og Romaner, at der findes en Skæbneforestilling der ligner Goldschmidts. Fra *Tiberius*, hvor den tilslørede Kvinde maa være Nemesis, til *Julian den Frafaldne*, hvor hendes Spaadomme gaar i Opfyldelse, æres og frygtes hun. Men endnu mere dominerer hun fra først til sidst i hans prosaiske Forfatterskab, baade i Fortællingerne og i Afhandlinger og æsthetiske Betragtninger, f. Ex. Om Kong Lear. Af Hauchs Romaner har han kun anmeldt *Thorvald Vidførle* med mere Vægt paa Vanskeligheden ved en saa pertentlig Efterligning af Sagaernes Foredrag end paa Nemesis-Begrebet. Men alle Hauchs Stykker i Goldschmidts Redaktør-Tid er omhyggeligt gennemgaaede.

Tonen over for Hauch er adskillig ærbødiger end over for andre Digtene, undtagen altsaa Oehlenschläger. Dette skyldes en mere eller mindre tydelig Fornemmelse af at Goldschmidt har med en Trosfælde at gøre. Senere kommer hertil en personlig Tilnærmelse, desuden Ønsker om at staa sig godt, først med Professoren i Æsthetik, siden ogsaa med Direktøren for Det kongelige Theater. Anmeldelsen af Hauchs mest poetiske Drama *Søstrene paa Kinnekullen* (*Nord og Syd* Maanedsskrift VI 1849, 218ff.) ser rigtignok ud som Varsel om en Krigserklæring, slutter

vel med en Maadeholds-Erklæring. »Vi have udhævet disse formeentlige Feil, fordi vi troe, at den danske Literatur mindre bliver fremmet ved stor Overbærenhed mod alt originalt Dansk, end ved en streng, samvittighedsfuld Dom, sigtende til at faae de danske Værker saa skjønne som mulig.« — Men Goldschmidts Harme var stor. Der synes ikke at være poetisk Retfærdighed tilstede i *Søstrene paa Kinnekullen*, fordi den flittige Bondepige udsætter sit Bryllup og paakalder Guldets Aand. Til Straf for sin Gerrighed og Utaalmodighed maa hun da i 25 Aar spinde paa sit Udstyr, en raffineret og farligt effektiv Soning, men altfor streng og tillige en ikke-dramatisk Straf. Hun burde være underkastet en »mild og menneskelig Gjengældelse«. Goldschmidt bruger ikke sit sædvanlige Ord »usædelig« om Stykket, men kalder det »i høiere Forstand umoralsk.« Denne Moraliseren er fremherskende i Goldschmidts Kritik.

Men Digter og Kritiker maa dog være bleven forsonede, for siden dadler han ikke mere Professoren for Umoralitet i sine trykte Kritiker, men tager ham vel undertiden til Raadgiver. Dog kom der en Gang en Kurre paa Traaden og deres Venskab blev suspenderet nogle Maaneder i Anledning af en brevlig Ytring (senere gentagen af Mange), at Romanen *Hjemløs* paa mange Steder ligner en »genial Skizze« eller Kladde (25. Dec. 1857). — Det er vist for meget at kalde den grundigt mislykkede Roman genial, snarest mangler den Ingenium, men flere Partier er dog ret udpenslede. — Kritikeren reagerede som han plejede paa Kritik, med nogen Barskhed. Han fandt den udtalte Dom overraskende, hævdede at Bogen var meget omhyggeligt skrevet Arbejde, og insinuerede at Hauch havde forvexlet *Hjemløs* med et andet af Julebordets mange poetiske Produkter. C. Hauch ventede som det synes næsten et Aars Tid med sit Svar (26. Okt. 1858), der røbede at han var fornærmet, og fastholdt, at Goldschmidt »til Trods for den Detail, hvormed De kan udvikle en Scene, naar De vil, saa synes det mig dog at høre til Deres inderste Natur ligesom Lynglimtet at udstrømme gennem Spidser, hvorhos jeg dog ikke skal nægte, at dette sammentrængte Lys øjeblikkelig kan opklare den hele omliggende Egn«. Goldschmidt svarede med et Tilbagetog og en Hyldest, kalder Hauch ved Siden af F. S. Sibbern og N. V. Dorph for de eneste værdige Repræsentanter for det gamle Danmark. Men han minder Dig-

teren om, at han efter at de to første Bind var udkomne (dette kan umuligt passe) havde truffet Hauch i Frederiksberg Have og i en Samtale der havde givet en Skizze af Planen, men »tilføiede, at der i det Utrykte var en Feil, og at jeg maatte skrive det Hele om, skjøndt det maaske vilde koste Aar. Dette, sagde da De, var min Pligt . . .« (6. Nov. 1858). — Konflikten sluttede med et Brev fra Hauch den 29. Nov. 1858, hvori han fremhævede det Beslægtede i Begges Digternaturer, nemlig i Reflexionens Betydning for dem, og den Omstændighed at de dog mere arbejdede paa at forsvinde i Andres højere Virksomhed. — Hvori han vist tog fejl, thi Goldschmidt tørstede efter egne Laurbær, og var egentlig ikke et Reflexions-Menneske. (Se om hele Episoden i H. Kyrres Biografi II 40 ff.). De to Digter-Naturer lignede hinanden i at de inddelte Mennesket i mange Grupper og ansaa sig selv for at høre til den højeste Klasse. — Vi kan vist gætte Grunden til at der ikke kom noget Videre ud af Forbundet mellem de to Stormagter; Hauchs Skæbnegudinde var den knugende Nemesis, Goldschmidts skulde tillige være Naadens og Tilgivelsens. Hauch havde resigeret paa Lykken, Goldschmidt klamrede sig til den.

For Goldschmidt var og blev Hauch dog en Sidefigur i den danske skønne Litteratur, hvis Midtpunkt han følte men (nødig) indrømmede var *J. L. Heiberg*. Til Georg Brandes beklagede han sig over Uret bevist ham fra Heibergs Side. Maaske det kun var over at Direktør Heiberg ikke vilde antage hans Stykke *Vagabonden* (senere *En Skavank*) til sin Scene. Goldschmidts Anmeldelser og andre Omtaler af Heiberg er meget talrige, og næsten altid forsynet med en Impertinens eller overlegen Bemærkning om *Elverhøjs* Forfatter. Man har fra denne Tid et meget artigt Brev fra Heiberg til *Nord og Syd's* Redaktør med Anmodning om at maatte faa Tidsskriftet bragt Dagen før det udkom; som gammel Pressemand vidste han at Sligt var muligt. Heiberg havde vist ignoreret sin unge Kollegas Drillerier. Og virkelig var Forholdet mellem de to Herrer under den lange Theaterstrid et Forhold, der uden at være helt godt dog kunde kaldes det bedste. Lod Goldschmidt endnu af og til smaa Stikpiller falde paa ham, saa tog han dog mest hans Parti mod Skuespillerne og hudflettede hans Antagonist Høedt, for hvis Udpibning han havde rigelig Ansvar.

Efter min Formodning stod Goldschmidt i megen tidlig

aandelig Gæld til *Flyvepostens* Udgiver. *Flyveposten* maa tidlig være kommet ham i Hænde, fra den skriver sig hans Prosasprog og hans Replikker (disse stammer ogsaa ned fra Heibergs Skuespil). Her fandt han desuden Fru Gyllembourgs og Carl Bernhards Noveller, der blev Forbilleder for hans egne. Hans Poetik er hentet fra denne Skole og ikke blot fra 1830'ernes Frembringelser, men ogsaa Fyrrernes *Nord og Syd* er Afkom baade af *Flyveposten* og *Intelligensbladene*.

Af Heibergs Digtning citerer og eftertænker han især *Nye Digte* (*En Sjæl efter Døden* anfører han udenad). Han har grublet over Heibergs Filosofi i *Protestantismen i Naturen* og *Gudstjeneste*, havde jo selv ingen anden. *De Nygifte* nævner han flere Gange, mest for Tanken der indeholdes deri, om en Sjølevandring, som han selv vel frygtede; men han saa med Uvilje hen til den Paa-virkning han fandt i Digtet af Mynsters og Martensens Theologi; der var vel ikke saa meget om denne praktiske Alliance mellem Heiberg og Kirken, ingen dybere Tilslutning fra Heibergs Side. En af Goldschmidts Afhandlinger har et farligt Motto fra Heibergs *Om Philosophiens Betydning for den nærværende Tidsalder*, hvori udtales den Formodning, at Religionen i Nutiden ikke længere er de Dannedes Sag; herved kunde Goldschmidt ikke blive staaende. Men ofte udtrykker han kun med spids Mund og Pen sin Anerkendelse. »En skrev et dejligt Digt«, skriver han en Gang og mener *L. Tiecks* Novelle »Die Elfen«, som han vel maa have glemt siden han fortsætter med at karakterisere *Alferne* nærmest som en behændig Dramatisering af Tiecks ret middelmaadige Historie. Saaledes taler en Mand, som vakler imellem at kalde Heiberg Klassiker eller Romantiker. *Alferne* er vel den danske Poesis mest romantiske Digtning med Heibergs Forvisning om at den Verden som falder under Sanserne, ikke er den virkelige, og med sin Tro paa Livs poesien. *Elverhøj* giver Goldschmidt ogsaa et og andet Hib, men det staar dog for ham som et af Theatrets første Arbejder. Han beundrer altid Heibergs Lune og Opfindsomhed.

Men en af Heibergs Afhandlinger har en særdeles Betydning for Goldschmidts Livsanskuelse og Digtning, nemlig den om *Nemesis*, som kaldes *Et populair-philosophisk Forsøg*, trykt først i *Kjøbenhavns flyvende Post* 1827 Nr. 41 ff. (Mandag 21. Maj, osv.) i fem Kapitler; senere optrykt i begge Udgaver af *Prosaiske Skrifter* (Goldschmidt citerer efter 1. Udgave, som han vel ejede). Over-

ensstemmelserne og Afvigelserne imellem Begges Anskuelser er meget lærerige, det maa vist være den vigtigste Kilde til den litterære Udvikling af Nemesis-Læren hos Goldschmidt. Vil Nogen nu spørge, om J. L. Heiberg selv var en Troende paa Nemesis, maa vi svare at han sikkert var det som en Epikuræer kan være. Han havde ikke noget Forhold til den S. Kierkegaard'ske Lære om æsthetiske-ethiske-religiøse Stadier, for ham var den hegelske Filosofi en Fornyelse af Epicurus' Lære. Ordet og Begrebet Nemesis træffes ofte i hans Skrifter, men Goldschmidt har ikke rigtig villet finde det i *Nye Digte* eller *Syvsoverdag* eller andre Steder i Heibergs Poesi; den dramatiske Ironi har han endelig selv fundet i Lystspillet *I den anden Verden*.

J. L. Heiberg har foretaget et smukt Opløb fra sit første filosofiske Arbejde *Om den menneskelige Frihed* (rettere om Nødvendigheden) over *Der Zufall* (om Virkeligheden opfattet som Fænomen) til *Nemesis* (om Virkeligheden som Tilfældighed og Spil). Nemesis-Læren er senere udvidet og omarbejdet men dog med mange ordlydende Gengivelser, og et enkelt Punkt har Heiberg senere udviklet i sin *Spekulative Logik* (1831—32, atter nye Tilføjelser i *Prosaiske Skrifter* I 1861, 113f.). Fra hans første Nemesis-Tid stammer det tyske Skuespil i Calderons Manér (sml. *En esta vida todo es verdad y todo es mentira*) *Fortunatus und Fatalis*, kun en Plan og to Akter er bevarede; man kunde oversætte det ved Lykke og Skæbne eller Skyld og Nemesis. — Heiberg er optaget af det Begreb, som er det populære hos Fr. W. Hegel, Virkeligheden, men følger ham ikke i at det Fornuftige uden videre er det Virkelige.

Goldschmidt ansaa Heiberg for en kold Natur; at det ikke er Tilfældet bevises baade af Samtidiges Vidnesbyrd og af hans Skrifter, bl. A. af denne Afhandling og af Logiken, hvori vanskelige Spørgsmaal behandles med varmt Temperament. Heiberg selv er helt til Stede i Skriftet, der glimrer af hans Vid og Lune.

J. L. Heibergs Tankegang kan gengives i faa Ord ved nogle Smaa-Ændringer i hans Fagudtryk. Det Begreb vi kalder Virkelighed, hører i Kategori-Lærens Himmel under Nødvendigheden, men set fra vort korte Jordelivs Synspunkt under Tilfældet. Ingen kender Dagen i Morgen, og Ingen kender Dagen, før Solen gaar ned. Nemesis, den i det Tilfældige skjulte Retfærdighed, kommer os til Hjælp i vore Trængsler. Der gives Regler selv i det

Tilfældige. »Overalt nemlig, hvor Grundene til Phænomener ere os ubekjendte, kunne vi ved Nemesis komme til et anticiperet Resultat af vor manglende Kundskab, og herved er det interessant at see, hvorledes Det, der viser sig som ufornuftigt (Tilfældet), indeholder en slumrende Fornuft, hvis ufuldkomne Udvikling giver de samme Resultater, som den bevidste Erkjendelse af de fornuftige Grunde . . . Tilfældet er ligesom Skyggen af det Fornuftige.«

J. L. Heibergs Nemesis maatte i en senere Tid, da Goldschmidts Nemesis kunde udvikle sig til en knugende Fatalisme, vække hans Forargelse; saaledes naar Filosoffen forsikrer os, at Nemesis ikke belønner efter Fortjeneste; at hun ofte paakaldes forgæves; at den Retfærdige ofte lider Uret, mens den Uretfærdige har Fremgang.

Med særlig Uvilje læste den ældre Goldschmidt, at Livet er et Spil. Heiberg kendte rigtignok saare meget til alskens Spil. Hans Moder udtrykker i et Brev fra hans Besøg i Sverrig en Frygt for at han skal falde i Spilleres Hænder. Hans Fader, selv forhenværende Spiller, maatte under hans første Besøg i Paris forsyne ham med Penge til Spil, og senere med Bitterhed betale af paa den Gæld han derved selv paadrog sig. Billeder og Sammenligninger fra Spillet Verden er hyppige hos Heiberg. Helt betænkeligt er det at se to af Fortidens sølverne Gestalter ved Navn af Paroli og Martingale, de to Metoder til at besvære Tilfældet i Hasardspil, i dettes primitive Form som Sort og Rødt. (Etymologien af Ordene er omstridt. Paroli, der ogsaa bruges af Goldschmidt i Romanen *Arvingen*, er vel en slangagtig Fordrejelse af Parole; Martingale, som Heiberg uhyggeligt ofte giver en fortrolig efterhængt Artikel, afledes af franske Etymologer af Arabisk, men er vist engelsk, at dømme efter den Mængde af gamle Betydninger man finder i engelske Ordbøger; Ordet betyder stadig »Rem til at stramme et Klædningsstykke med«). Paroli er et Samle-Navn for de Metoder der følges af Spillerne, naar de mener at en af Farverne Sort eller Rødt er i Forhaanden. Heiberg udtaler sig i sin Logik med mindre Tillid end i Nemesis-Afhandlingen om disse Udveje til at holde Gudinden fast ved hendes Skørter. — Martingale er den meget kendte Spekulation i at bruge Kvotientrækken i Indsatser, navnlig af Tallet 2; hvis Banken er hæderlig, og hvis den ikke tager Forholdsregler i Form af Spille-

Afgifter eller Begrænsning af Indsatsens Størrelse, maa den nødvendigvis tabe over for en stenrig Spiller, thi hver Gang Spilleren vinder faar han alle sine Tab erstattede; man ser af Christian den Fjerdes Dagbog, at han oftest taber ved at »doble«, som det hedder i hans Sprog.

J. L. Heibergs Skrift indeholder talrige Vink og Raad for Spillere, saaledes imod »Farao«, der ofte forekommer i Fru Gyllembourgs Fortællinger: det er for langstrakt og kedeligt. Ligeledes imod Tal- eller Klasselotterier, »den almindelige italienske Lotto«, med hvilken Machine alle Landes Finansministerier har narret deres Skatteydere. Goldschmidt har af den ladet sig inspirere til sin meget bidske Afhandling om Tallotteriet.

Heibergs lille Arbejde fremstiller Livets Bølgen frem og tilbage som en Virksomhed af den lunefulde og dog stadige Gudinde. Trods Goldschmidts senere Reservation over for det, tør man tro at det danner Udgangspunktet for hans Spekulationer. Et andet kunde tænkes at være *Poul Møllers* Disputats »Om Guderne Misundelse« hos de Gamle og især hos Herodot. Denne fremstiller Udviklingen hos Herodot af et humanere Skæbnebegreb end ældre Tiders plumpe Tyche. Goldschmidt var af en modsat Mening. Alle Tre har laant af Herders *Nemesis*, hvis Grundtanke var, at denne Gudinde repræsenterer det ædle Maadehold, som man i hine Tider ansaa for noget nær det mest betegnende Træk hos Hellenerne. Men baade Heiberg og Goldschmidt afviser Herders Tanke.

Ellers ved jeg ikke af at Poul Martin Møller har virket paa Goldschmidt, der dog nævner ham med Ærbødighed i Erindringerne fra hans Rusaar 1837 og i de tilsvarende Reminiscenser i *Hjemløs*. I samme Roman er genfortalt Jagttildragelsen at Frits skyder Kasketten af Forpagterens Hoved, mens hos Goldschmidt hans Helt Ottos Bøsse ikke bliver fyret af.

Fru Gyllembourg, J. L. Heibergs Moder, hører til de Forfattere, der blev Goldschmidts nærmeste Opdragere. Forf. (saaledes skriver Goldschmidt altid) af *En Hverdagshistorie* faldt maaske først i hans Haand med denne hendes Debutbog, da han var Bibliothekar ved sit Gymnasium 1835 og saa en Skolekammerat læse i den, i *Flyveposten* eller Udgaven af Hverdagshistorierne i tre Bind — men den Gang interesserede han sig kun for Græsk. Senere maa han have indhentet det forsømte. Fru Gyllembourg

har skrevet en Fortælling om *Jøden* og en om *Nemesis*, men altid handler hendes Noveller om *Nemesis*; se f. Ex. *Drøm og Virkelighed* eller *Slægtskab og Djævelskab*. — Men især er der en af hendes Romaner, maaske den allerbedste, *Een i Alle*, som har tjent til Forbillede for *Hjemløs*. Goldschmidt hævder i sit Forsvarsskrift for Bogen (*Nord og Syd* 1858, Ny Række, I, 125 ff.), at Ligheden ikke er stor — men den er slaaende. Den forpjuskede Legationsraad i Fruens Novelle elsker for det Meste kun een ad Gangen, mens Helten i *Hjemløs* har et helt Skema at passe, men Forskellen er uvæsentlig. — Fruens Bog bærer Prisen. Hendes Legationsraad faar slemme Smæk af Skæbnen for sin Svaghed, men Forfatterinden opfordrer til sidst Læseren til ikke at glemme sin Kristendom. For hendes varme Kvindehjerter er der ingen Modsætning mellem Troen og Skæbnen, mens Goldschmidt ikke vinder Læserens Tiltro ved at udlevere sin Helt, saa skyldig som nogensinde et Menneske, til den naadige Gud i Himlen.

Mod en anden Novellist af Heibergs Skole viser Goldschmidt stor Uretfærdighed: *Carl Bernhard*, hvis virkelige Navn A. N. de Saint-Aubain. Dennes *Et Aar i Kjøbenhavn* og øvrige liflige Fortællinger har været ham til Belæring i hans Opdragelse til den paa en Gang animerede og rolige Prosakunst han stræbte hen imod. Carl Bernhard, der debuterede i *Flyveposten*, stod paa Højden af sin Bane, da Goldschmidt angreb ham for hans store Succes *Lykkens Yndling* med en af sine *Nemesis-Bomber*: Bogens Helt er bleven stedd til den evige Hvile i Bølgerne, omfavnet af sin Brud. Han har altid haft Heldet med sig; maa han da ikke blive fældet af *Nemesis*? Er det ikke hans Pligt at leve til Støvets Aar? Har man overhovedet Ret til at dø ung? — Anmeldelsen var for stupid til at gøre Virkning, og *Lykkens Yndling* blev efterlignet af H. C. Andersen i *Lykke-Per*. Men er *Hjemløs'* Slutning egentlig forskellig fra Slutningen paa Carl Bernhards Roman? Ogsaa Otto Krøyer, den forklædte Goldschmidt, dør ung, men ganske vist med et tungt Synderegister bag sig. Se videre *Nord og Syd* 1848, II 53 f.

En nydelig Novelle i Fru Gyllembourgs Manér, *To Venner*, har Goldschmidt pebret med sin Spot. Men i det før omtalte Forsvarsskrift i *Nord og Syd* 1858 har han i nogen Grad trukket i Land og indrømmet *Lykkens Yndling* store Skønheder. Og med Rette, thi Carl Bernhard, som desværre nylig var gaet til sine

Fædre, er en af hans Læremestre og som han selv optaget af Lykkens mægtige Idé.

Endnu en Digter af den heibergske Gruppe har haft Betydning for Goldschmidt og er blevet sammenlignet med ham i deres Tid, tilmed en religiøs Aandsbeslægtet, *Fr. Paludan-Müller*. Dennes Ungdomsskrifter synes at have hørt til Goldschmidts Læsning under hans Gymnasietid og Ungdomsaar; særlig *Amor og Psyche* citerer han hyppigt. Men de senere mythologiske Digte modtages i *Corsaren* med Parodier (Guder og Mennesker fra Mythologien overføres til et gemytligt Milieu fra København og Omegn). *Adam Homos* første Del (6 Sange) faar en Del Stikpiller med Spot over Digterens formentlige Bredde og Plathed. Redaktionen paa-stod, den var blevet nødt til at anskaffe et »Væggeur« for at holde sig vaagen under Læsningen. Bladet bragte ingen Anmeldelse, men der kom en saadan af P. L. Møller i *Berlingske Tidende*; den var maaske oprindeligt tiltænkt *Corsaren*, indeholder i al Fald Klager som kunde komme fra begge Kritikere i Idealismens Navn. Ved Udgivelsen af 2. og 3. Del (Dec. 1848) skiftede begge Mening om Værket, der fører os til Himlen. P. L. Møllers Anmeldelse i *Nordischer Telegraph* er næsten helt en Tilbagekaldelse af hans syv Aar tidligere Dom og fastslaar at Paludan-Müller »ikke har givet os musikalske Taagebilleder« (som i de mythologiske Digte) »men levende Mennesker med Kød og Blod.«

Men nogen Anledning til udtrykkelig at tage Stilling til *Adam Homo* fik Goldschmidt foreløbig ikke. Derimod blev han kastet ind i Atheist-Skærmydslerne i 1850'ernes Begyndelse. Det skyldtes Fr. Dreiers Pjece »Aandetroen og den frie Tænkning«, 1852, som atter fremkaldtes af R. Varbergs Pjece (under Mærket H - t) *Striden mellem Ørsted og Mynster*, 1851.

Denne lille, ret grundige Bog, fremkaldte efter den almindelige Antagelse Paludan-Müllers hvasse og oplagte Satire i gammel Stil, *Luftskipperen og Atheisten*, der nogle Gange laaner lærde Citater fra Varbergs lille Bog. Digteren kan have faaet den af Varberg, hvem han maa have kendt, da Varberg havde bidraget ikke lidet til *Adam Homos* Succes ved fire lange Artikler i *Berlingske Tidende*; de indeholder en fin Forstaaelse baade af de nylig udkomne sidste Dele og af Begyndelsen til Værket, men tager dog et Forbehold mod dets Tendens. Dette Anmelder-Arbejde har Digteren sikkert ikke nogensinde glemt. Til hans Fordel talte

ogsaa i Paludan-Müllers Øjne, at han havde kæmpet i 1848 og da var bleven forfremmet i Tjenesten. Polemikken mod »Humanister og Atheister à la Feuerbach« i Begyndelsen af Digtet kan da ikke være rettet mod ham personlig; det var en rask og rørig Mand og en ivrig Patriot, Venstres Ordfører i Militærsager, taknemlig mod Himlen for at have gjort ham til Atheist indtil sit Dødsleje. Alligevel har Eftertiden troet paa denne Historie; kun Julius Lange og jeg selv har ytret Tvivl; Vilh. Bergsøe har protesteret imod at Varberg skulde stikke op for en Pistol som den Luftskipperen retter mod Atheisten. Varberg har muligt skrevet den ene af to Anmeldelser af Digtet i *Dagbladet*; den sidste er efter Bergsøes Mening af Erik Bøgh, hvem den nok kan ligne; begge er anonyme.

Digtets Fortælling om Luftskipperens Himmelfart med Atheisten, der er Recensent, og hvem han helbreder ved alskens Himmelspræt og argumenta ad hominem, er velkendt og vel skattet af dem der overhovedet skatter Paludan-Müllers Digtning. Men Pressen var ham dengang uvenlig. Man fandt Digtet inhumant og mente at man kunde vende om paa Parterne (som La Bruyère, der fandt at man kunde finde et Forsvar for Kristendommen i at saa Mange forblev troende trods Argumenter imod den, f. Ex. Frygten for Døden).

Goldschmidt var meget kæphøj og fandt højst et Par svagt anerkendende Ord om Digtets Stil, men dog kun for at tage dem tilbage senere. Iøvrigt fraskriver han alle Digtere Retten til at bruge Versets Form om lavere Sujetter — han synes at have glemt al Satire og sin tidligere yndede Jens Baggesen. De to Repræsentanter for Atheisme og Kristendom fandt han uværdige. Han fraskrev Formen Betydning i det Hele taget. Havde ikke Goethe sagt, at han ærede Rytmen og priste Rimet, men først naar man abstraherede fra dem, fandt man det sande værdifulde hos en Digter. Det var dog vel ikke Goethes eller Goldschmidts Mening, at en uflaaet Marsyas var saa god som en flaaet Apollo. — Goldschmidt talte undertiden Tolerancens Sag, i Reglen ikke; her var han tolerant og intolerant paa samme Tid. — Som Exempel paa en mere loyal Behandling af Spørgsmaalet henviser ham til et nyligt udkommet Skrift af hans Ven Magister Stilling, i hvis Kone han senere blev forelsket: Er Religionsforskerens Forhold til den saakaldte Aabenbaring det samme som Naturforskerens

Forhold til Naturen? — Stilling var da paa Vej fra Søren Kierkegaards eller Johs. Climacus' Standpunkt til Religionen og Atheismen, og Exemplet uheldigt valgt. Men med alt det fremkaldte Paludan-Müllers lille Drilleri snarest Indignation. Goldschmidt, der kunde hovere over ham, fordi han ikke havde leveret et »poetisk Bevis« for Kristendommens Sandhed, skulde i samme Aargang af *Nord og Syd* (1853) komme tilkørt med et poetisk Bevis for sin Nemesis-Lære med *Hjemløs*-Romanen. — Iøvrigt er det sært at Paludan-Müllers Satire eller »Invektiver« er paavirket af Byron, f. Ex. *Vision of Judgment*; Paludan-Müller var mere afhængig af denne Digters Manér og Stil end han gerne vilde vedgaa i en senere Alder.

Men i den ofte omtalte Epilog til *Hjemløs* i *Nord og Syd* 1858 kommer Goldschmidt ind paa et Opgør med *Adam Homo* Forfatter, som viser, at dette Digt hører til hans Romans Kilder. Goldschmidt behandler *Adam Homo* som et Værk han selv var Medarbejder paa. Hans Hovedanke mod Digtet er, at Helten bliver frelst ved en Kvindes Kærlighed. En »sand« Kvinde kan nemlig ikke elske en Egoist og Bonvivant som Adam. — Erfaringen taler imod Goldschmidts Paastand. Og har en moralsk Person Brug for at frelses af en sand Kvinde? Bliver ikke Helten i *Hjemløs* frelst af sin Ungdoms-Elskede? — eller muligvis af Nemesis, der dog ogsaa er et Fruentimmer? — Og med hvad Ret frelses Otto Krøyer, der dog intet Moralsk har foretaget? Han holder af »Velleved« (med Goldschmidts Ord) og jager efter alle Kvindemennesker uden Hensyn til Følgerne, svigter alle Forsætter (som *Adam Homo*), svigter Nemesis selv, trods flere »Gennembrud«. Der gives ham kun een Maaned til Forbedring, og i den ligger han for Døden. Alligevel føres han straks i Armene paa Vorherre selv. Han skulde have levet mindst dobbelt saa længe for at sone sit forspildte Liv, thi han har intet Godt bedrevet. Men den korte Levetid afregnes i Evigheden? — En Forskel fra Adam er hans Mangel paa Reflexionsevne, der slaar tilbage paa *Hjemløs'* Forfatter selv, der ligeledes bevæger sig i lutter Stemninger. De to Helte kan maale sig med hinanden i den falske Idealisme.

I *Adam Homo* regnes med en Epoke, hvor Helten er faldet tilbage paa Nemesis (her opfattet som en fjendtlig Skæbneagt) fra hvilken han frelses ved Forsynets Indgriben. Men hele Digtet

regner dog med en Nemesis (i Ordets ædlere Betydning), da Helten er faldet i sine egne Tankers Snare og lider Straffen for sin Svaghed. Karaktererne ligner hinanden ved deres Svaghed, men er forskellige ved at Adam er godlidende og holdningsløs, mens Otto er trodsig og hovmodig, dertil saa magtsyg og forføngelig, at han beder til Gud om at blive en stor Mand, selv om han gaar evigt i Hundene, mere ligner en Dr. Faust. Modsætningen mellem *Hjemløs* og *Adam Homo* er uægtelig stor.

Endnu et Medlem af den heibergske Skole var Genstand for Goldschmidts Opmærksomhed, og det en særlig, nemlig *Henrik Hertz*. — Hertz var en døbt Jøde, og mellem denne Befolkningsgruppe og Synagogen, som Goldschmidt rigtignok med betinget Ret tilhørte, var der Knive. Han omtaler altid Hertz med Kulde. Saaledes anker han over, at det Overnaturliges Love ikke respekteres i *Svend Dyrings Hus*, negligerer *Kong Renés Datter*, kalder *Ninon* (ved Reprisen 1858) et Værk uden Kraft. H. Hertz havde Grund til at føle sig sikkert højlig krænkede over de umodne og næsten hadske Udfald, hvormed den næppe tyveaarige Redaktør af *Sjællandsposten* (Nr. 58f.) forulemper ham for hans Bog *Stemninger og Tilstande* (1839), af hvis douce, tilbageholdne Stil hans egen senere tog Forbillede. Han kaldte Hovedparten af Romanen for en Pamphlet, og paastod at »Forfatteren sammenfatter det hele unge Liv, der rører sig i Danmark, i en navngiven Person imod hvem han aabenbart nærer et dybt Nag«. Det drejer sig om *Kjøbenhavnspostens* kendte Redaktør *Liunge* (udtalt Lynge), hvem Goldschmidt senere blev ret ked af. Hertz' Bog er en Efterligning af Merciers Skildringer af Paris i Aarene forud for den store Revolution, og er som den alsidigt-underholdende, med nogen Opmærksomhed for politiske Stemninger. Hertz er en god Kilde til Københavnernes Psykologi i hine Dage, ogsaa meget træffende over for Tonen i den nye Presse, hvori Goldschmidt snart skulde excellere, og som han senere skulde faa over sig. Det kunde vel kaldes en Nemesis.

I den første Artikel om *Ninon* 1848 er han mere høflig imod Hertz end ellers, men dog betænkelig ved Emnet: en Søns Forelskelse i sin Moder, men maa dog neje sig for Indhold og Form, og respektere Nemesis-Tanken, som han ellers forlanger anvendt hvor den mangler, og hvis Anvendelse han forkaster hvor den forekommer. 10 Aar senere ser han kun Stykkets smaalige Mangler; trods dets gribende Tragik.

Anmeldelsen af Hertz' »polemiske Komædie« *Hundrede Aar* (1849) benytter straks Lejligheden til at erklære Værket, der dog har sine graciøse Sider, for »ikke noget Kunstværk«, men annekterer en Del af Hertz's Anker mod Theatret for sine egne Angiverier.

Flere andre Kritiker af Hertz's Arbejder maa vist siges at være uretfærdige og haanende, saaledes af *Scheik Hassan*, hvori Hertz anslog orientalske Toner, som saarede Med-Jødens fine Øren. Hertz opnaaede aldrig Oprejsning. Men der var og blev ogsaa noget Uforsonligt imellem den fine harmoniske Kunstner og den uhelbredelige Stürmer und Dränger.

Noget bedre slipper H. C. Andersen fra Goldschmidts Behandlinger. Han var jo ikke af den heibergske Klike. De kunde altid komme paa Talefod med hinanden. Goldschmidt havde læst Andersens første Eventyr, som de udkom, og deres Forfatter var blevet noget af en Klassiker i hans Øjne. Men det mærkes lidet paa Goldschmidt, at H. C. Andersen var 14 Aar ældre. I 1846 skriver han om *Improvisatoren*, som endda maa have paavirket ham i en ung Alder, siden dens Stil tit vender tilbage i hans Prosa: »til en blot Reisebeskrivelse vil jeg ikke nedlade mig, endnu mindre vilde jeg skrive en saa slet Bog som Andersens »Improvisatoren«. For at see hvor sjælløs og jammerlig denne Bog er, maa man læse den i Rom« (cit. H. Kyrre, anf. Skr. I 131). I *Corsaren* var den store Digter Genstand for de sædvanlige Drillerier. Men i en Korpus-Artikel, som han listede ind i sit Vit-tighedsblad, en alvorlig Anmeldelse af *En Digtets Bazar*, roser han Digteren for hans sikre artistiske Stil: det var Andersen ikke vant til. Dog alt dette var kun for at give ham en Omgang for at han udpenslede idylliske Folkelivs-Billeder, i Stedet for at skildre det undertrykte Folks Lidelser og lade Revolutionens Nærhed mærke.

Allerede i Maanedsskriftet (saaledes kaldes de første Aar-gange af *Nord og Syd*) bliver H. C. Andersen favoriseret med lange Causerier i Sainte-Beuves og Jules Janins Stil. *Ahasverus* (anf. Skr. I 177 ff.) roses vel for lyrisk Inderlighed og glødende Fantasi; det indrømmes, at man kan lade sig Enkelthederne fore-læse uden Hensyn til Ideen, som efter Goldschmidts Mening er forfejlet. Savner han allerede Nemesis? Tanken er dog noget beslægtet, hvis der ved Ahasverus menes ikke blot Tvivlens Aand men ogsaa Jødefolket med dets Genstridighed mod Evangeliet.

Med Kritiken af *De to Beronesser* (anf. Skr. V 72 ff.) fortsætter han, hvad han kaldte sit Skæbne-Regnskab med H. C. Andersen, dadler ham for hans Forfængelighed og for hans Ømfindtlighed over for al Kritik, sammenligner ham med Skrædersvenden i Hostrups Komædie *En Spurv i Tranedans*, der er forsynet med Dronning Gunilds Armbaand, »saa at Alle, der læse hans Værker, blive undergivne Trylleriet og finde Skjønheder, hvor der ingen er«. Men han finder Sporet i hans Værker af hin Elektricitet, i den lette spillende Fantasi »der glad og barnlig leger med Tilværelsen«, taler om hans Aladdins Ring, Eventyr-Gaven, der finder Poesien der hvor alle Andre vogter sig for at søge den. Blandt Eventyrene fremhæver han *Den grimme Ælling*, der ikke nyder den store Paaskønnelse, der formentlig tilkommer den.

M. Goldschmidt finder i H. C. Andersens Anlæg for Eventurformen en Hindring for hans Held i andre Kunstformer, hvor den umiddelbare poetiske Oplevelse maa støttes af Karakter og Flid, saaledes Skuespillet, hvor han sjældnere »overskrider det Middelmaadige«; dog gør han her og senere mere Væsen af Andersen som Dramatiker end de fleste af Samtidens Kritikere. Men ogsaa i Romanen føles dette Savn; det Andersen udgiver for Romaner, vil han knap anerkende for Romaner. De Krav Goldschmidt stiller til Enhed og navnlig Fuldstændighed, var imidlertid ikke almindelige i Samtiden. I Wolfs »Allgemeine Geschichte des Romans« hæves Oehlenschlägers *Øen i Sydhavet* til Skyerne, mens J. L. Heiberg talte om »hans utrolige Roman«; en Bevægelse i Retning af den Koncentration som allerede sporedes i Novellerne af den heibergske Skole, er lige akkurat under Opsejling fra den realistiske og naturalistiske Skoles Side. Goldschmidts eget Ideal af en Romanforfatter var snarest George Sand; i det mindste genfindes hendes Indflydelse i *Hjemløs* med dens talløse Eventyr og Episoder, dens uendelige Samtaler og Blanding af Politik og Kærlighed og Livsanskuelse og Naturskildring.

Vi fremhæver af *Nord og Syd's* Kritik over H. C. Andersens Skuespil den om *Ole Lukøie*, som fører Stykkets Kerne tilbage til Heibergs *Pottemager Walter*, en af Goldschmidts Yndlingsbøger; Anmeldelsen skal bevise at Andersen taber Eventyr-Traaden naar han betragter Scenen.

I *Nord og Syd* for 1857, III 97 ff. kom imidlertid en noget uligevægtigt skrevet Artikel, en Anmeldelse af H. C. Andersens sidste

Roman, *At være eller ikke være*, noget efter de fleste Avisomtaler, som var nedladende eller nedsættende; de kom til Digteren mens han var hos Ch. Dickens, og satte ham i Graad og Tænders Gnidsel. Goldschmidts var dog den værste, plettet af en Hensynsløshed og Despotisme, som ikke er helt ukendt hos *Nord og Syds* Redaktør. Han begynder med en *captatio benevolentiae* af en ikke ukendt Typus. »Det behøver næppe nogen Forklaring, hvorfor Red. af dette Skrift, saalænge Slutningen af »Hjemløs« ikke er færdigtrykt og udgivet, afholder sig fra at criticere Andres Fortællinger; men især saadanne, som have en lignende, om end fjernt lignende Opgave . . . Naar blot Sandheden er sagt, er det jo ligegyldigt, af hvem den siges.« Ja det skulde han virkelig have holdt fast ved.

Men han gaar saa over til en formel poetisk Betragtning, som dog ikke er saa sjelden hos Goldschmidt: »Vi opstille det Spørgsmaal: Hvad er en Roman? Hvad Nytte skal den gøre? Hvad Ret har den?« — Det var en Fælde sat for H. C. Andersen. Fra nu af er det *Hjemløs*, dette Hjertevæv af løsest Hjernesvind, der sættes op imod Andersens Roman, der i sin Beskedenhed hviler paa alvorlige religiøse Kvaler og paa nok saa grundige religiøse Studier.

Goldschmidt kunde have kigget i Æsthetiker og Poetiker, som dog var højst uenige om hvad en Roman var. Den romantiske Skole i Tyskland havde placeret den højest i Systemet og ansaa den for et Fantasiværk. Den klassiske Poetik anerkendte ingen Romaner. Netop paa Goldschmidts Tid forberedtes Realismens Arbejde med at bringe Karaktertegnning og Komposition ind i bestemte Rammer. — Goldschmidt sætter Opgaven dels i at informere Læserne i al Almindelighed i Livet og Tilværelsen, dels og navnlig i at vise »Menneskelivets røde Traad«; Udtrykket er her vel laant fra netop Andersens Roman, som han sidder og anmelder. Men hvorledes løses Opgaven hos Goldschmidt? »Die angebliche Absichtlichkeit im Leben des Einzelnen« glimrer i *Hjemløs* ved en slem Fraværelse, idet hans Helt kun begaar Fejltagelser. For Goldschmidt var Nemesis-Spørgsmaalet snarere om Tilværelsen (ligesom hos Ørsted) var et ordnet Fornuftige; den Enkeltes Skæbne opløses i Tilfældigheder.

Videre ordinerer Goldschmidt, at Andersens Helt skulde have samlet sig om Troen, og hans Stemning skulde være Tros længsel

eller Trosglæde. Det er jo ikke Tilfældet med Helten i *Hjemløs*. Men et vist Trosmoment er dog ikke helt udelukket hos Goldschmidt, skønt Tro paa Nemesis ikke er udtrykkelig foreskrevet hos Goldschmidt. Dog naar Otto Krøyer ganske ufortjent bliver indladt i Himmerige, maa det uden Tvivl hænge sammen med at han nu for Alvor er overbevist.

H. C. Andersens Bog er vel som M. Goldschmidts en Theodicé, og de stemmer overens i meget. Men Trosheltene er forskellige. Goldschmidt kalder Andersens Helt en »Træmand«, i Andersens Sprog: »han havde ingen Anfægtelser«. Goldschmidt hævder at en rigtig Helt skulde have haft saadanne. »Hvorfor kunde ja maatte ikke Niels Bryde . . . falde paa, at Livets Opgave var at nyde med Smag og Skønhed?« Med denne ordrige Sofistik søger han at nedsætte Andersens fromme Bog til Fordel for sin egen *Decamerone*. — Andersen har ingen Sans for Tilfældet, »et Spørgsmaal, der navnlig med Magt trænger sig frem, naar man behandler Udødelighed, Gud, Forsyn o. desl.« — hvad f. Ex.? — »angaar Tilfældet. Hvad er tilfældigt i Livet?« Goldschmidt glemmer, at han selv har erkendt, der er ingen Tilfælde. Andersen har fremdeles ikke Blik for Tilværelsens Retfærdighed. Mon ikke for baade Retfærdighed og Uretfærdighed, baade med og uden Indgreb af en *deus ex machina* som Goldschmidts Nemesis. Andersen lader en af sine Personer vinde 25.000 Daler i Lotteriet, men lader denne »Lækkerbidsken« ligge. Den hører jo under Nemesis' Departement, som er den højere Retfærdighed. En stor Gevinst i Lotteriet maa enten være en Belønning eller en Fristelse fra Gudindens Side. — Andersen lader Helten Niels Bryde forlove sig med en Jødepige, men uden at skildre hendes religiøse Udvikling fra Jødedom til Kristendom. Da hendes Liv er kort, er der næppe sket nogen Ulykke ved Udeladelsen. Men ved hendes Død springer en Streng, E-Strengen, paa Klaveret, og han tror at høre Bud fra Esther. Det »er noget Sentimentalt og Latterligt«. Goldschmidt kæmper flittigt i sine Tidsskrifter mod Overtroen, men misbruger den i sine Romaner og Fortællinger. — Pauline, det udvalgte Offer for Ottos Begær, kaldes i *Hjemløs* for Katholik, men Goldschmidt har ikke taget Anledning heri til at skildre katholsk Religiositet i en københavnsk Familie, og dog er hun den vigtigste kvindelige Person i Bogen.

Anmeldelsen ender med Beskyldninger mod H. C. Andersen,

som allerede er forberedte i den af *De to Baronesser*. »Om de smukke Enkeltheder, man har fundet i Bogen, maae vi sige — det gaae ud over os selv eller ei — at vi ikke kunne finde andre Enkeltheder smukke, end dem der tjene Helheden og Enheden.« Samtidens Læsere forlangte som sagt noget Broget og Underholdende af en Roman. Han anker over, at Digteren ikke nævner Paludan-Müller og Blicher, som »han skylder saa meget eller kommer saa nær«; men i *Hjemløs* nævner han selv ingen Kilder. Han paastaar at Andersen skriver med et engelsk Publikum for Øje, men at man altid kun bør skrive med sine Landsmænd i Tanken. Læserne af *Nord og Syd* havde allerede set Notitser i Bladet om Oversættelser af *Hjemløs* til Engelsk og andre Sprog. En stor Del af *Hjemløs* var vel ogsaa beregnet paa et fremmed Publikum, og Goldschmidt tænkte nogle Aar efter paa at blive helt engelsk Digter og muligt emigrere. Misundelsen vinder Overhaand i Artiklens Slutning.

Men Goldschmidt maa have indset at han skyldte H. C. Andersen Opregnsning, for i *Nord og Syd* 1858, 1. Bind offentliggør han to Artikler, den ene med Korpus, om de første Samlinger af *Nye Eventyr og Historier*, hvori han indrømmer Digteren Selvfornylses-Evne. Det var især J. L. Heiberg, der havde indbragt dette Synspunkt i den litterære Kritik. Tidligere roste man ikke Forfatterne fordi de skiftede Meninger eller Form. — Virkelig er det ogsaa saa som saa med de Flestes paastaaede Foryngelse med Alderen; Pluraliteten af Litteraturens Mænd bliver tyndere, omend undertiden visere, i Aarenes Løb.

Inden vi gaar over til *Hjemløs*, som vi stadig har haft i Tanken, har vi nogle Ord at sige om et lidet, dunkelt og saare skønt Fragment fra *Nyt dansk Maanedsskrift* 1871, dér forsynet med en Efterskrift, der er oversat af Goldschmidts Biografer. Det staar sammen med andre Smaastykker under Titlen *Smaa Billeder*. Det antages vist med Urette at staa paa et Overgangs-Stadium til *Hjemløs*, fordi det indeholder en ordsprogsagtig Vending: Jeg er blevet mere Menneske, placeret i Slutningen. Denne er kun et Citat fra *Hjemløs'* 3. Del (*Nord og Syd* Ny Række XI 39). Her betyder det dog at Otto er bleven Digter (hvad der ikke kan siges at være helt sandt). Men i Fragmentet vil det sige, at den ulykkelige Hovedperson har mærket Nemesis' Aande; NB. Sætningen *kan ikke siges paa Fransk*, og tilhører vel ikke Historien.

Fortællingen begynder med et Aarstal: »1850.—«. Det kan ikke være en Kronologi af Manuskriptet, men er vel tilføjet af Forfatteren, maaske med Henblik paa at det skal forenes med to andre Pariserbilleder (ogsaa historisk anfægtede, det ene (1867) af Georg Brandes i hans *Levned*, det andet af en Indsender i *Fædrelandet* 1871). Maaske henviser Aarstallet blot til *Nord og Syd* 1850 V 579f., jfr. sms. 549 der indeholder en Artikel af Goldschmidt om *Michel Rempp*, en af de udenlandske Redaktører ved *La Patrie*, et Blad, som ofte anføres i Tidsskriftet, gerne med Afsky for dets strengt bonapartistiske Politik. Rempp, der i Novellen blot kaldes R., men heri dog endnu i 1871 synes at være en bekendt Person, var dengang Artiklen om ham blev skrevet, allerede Ridder af Dannebrog, og en Oversættelse af hans Artikel om Fredsslutningen mellem Danmark og Preussen trykt i *Berlingske Tidende*. Goldschmidt holdt ham for at være for stolt til at modtage danske Subsidier, hvilket tør antages for utænkeligt ved *La Patrie*, hvis Politik var saa upaalidelig som dets Herre Præsidenten. I Aaret 1850 var en stor Del af Pressen og Hæren i Færd med at gaa over til Bonapartismen, mens denne gik fra Nederlag til Nederlag i Rigsdagen, og Politiet stod vaklende, dog nærmest i Retning af Regeringen, som var Bonapartisternes Mænd.

Michel Rempp var Elsasser, og skildres af Goldschmidt som et rigtigt, inderlig godt, tysk Gemyt med et fransk Hoved. Hans Berøring med Danmark kom af, at han blev sat til at varetage den slesvigske Sag og henvist til de tyske Blade, der abonnerede paa *La Patrie*, men tillige søgte Oplysning paa det danske Konsulat, hvis Konsul Hr. Delong han kendte, og hvor Goldschmidt traf ham. For sine Meriter blev han Ridder, men herover fik Bladets Chef ondt og bragte ikke Artiklen straks; efter Goldschmidts Fremstilling intrigerede ogsaa Andre for at faa Korset. Artiklen af Rempp om Freden mellem Danmark og Preussen blev udsat og kun medtaget i Bladets lille Provins-Udgave paa 2000 Exemplarer. Den bonapartistiske Udenrigspolitik havde rigtignok nydelige Tjenere.

Den Novelle eller Rejseskildring, der tilsyneladende er Resultatet af Bekendtskabet med Hr. Rempp, blev optaget i *Fortællinger og Virkelighedsbilleder* II 215ff. under Titlen *Fra Paris* med Aarstallet 1850 sat med smaa Typer til Højre over første Linie;

i Registret S. 389 ændret til *Fra Paris* 1850, som Goldschmidt ogsaa kalder den i sine Anmærkninger bag i Bogen; den lange Efterskrift er udeladt. Aarstallet paa Novellen, der iøvrigt først ender paa et senere Pariserbesøg, kan da kun gælde Begivenheden, ikke Affattelsen. Forfatteren, hvem vi ikke i Et og Alt vil identificere med Fortælleren, der tager noget vel livlig Del i Handlingen, faar Besøg af »Monsieur R.« Denne stiller hele sin Dag til hans Disposition og Programmet er vidtløftigt og giver store Løfter: til det danske Gesandtskab, til Auguste Charlier (en af Louis Napoléons Privatsekretærer) og til Emile Girardin. »Men noget Usædvanligt frembøde de ikke«, tilføjer Goldschmidt. Han maa dog have fundet disse Besøg interessante? I det mindste fik han en Del ud af Samtalen med Girardin, vist hans eneste, se *Blandede Skrifter* III 1860, S. 128ff.; han omtaler heri ingen Ledsager. Derpaa kører de til Bal Mabile, hvor Goldschmidt havde været før (jfr. NS. 1850, V 549), her træffer de en Frk. Amélie, som kaldes Monsieur R.'s Veninde, men maaske var Goldschmidts; hun følger dem. Vejen gaar til Chateau Rouge, som de finder lukket; derefter til »Røverne«, et Øgenavn for et Sted, hvor Politiet hver Time gør en Ronde for at søge efter Forbrydere. Stedet kan ikke identificeres, men maa have ligget ved Blomster-Torvet, nær Place Dauphine og ved Seinen, hvilket maaske ikke ret passer med Goldschmidts senere Efterretninger. Det er ogsaa underligt, at R. vil derhen, da han, som vi senere faar at vide, er paa fjendtlig Fod med Politiet. Der bliver anvist dem et Værelse Nr. 16, som synes bestemt for smaa private sluttede Selskaber, ogsaa dette forekommer upraktisk, da man havde ventet Arrestationen af Sammensvorne o. lign. Hændelser.

Herefter falder Begivenhederne Slag i Slag. Efter Maaltidet, hvor man har drukket ret meget, faar den skønne Amélie den Idé at løbe ned efter nogle Blomster; Fortælleren løber ned ad Trappen forbi hende og lige i Armene paa en Flok »Blusemænd«, der tager ham for Pigen, men iøvrigt ler og næsten behandler ham høfligt. Denne Begivenhed kan maaske minde om noget faktisk, dog kom den Tids Provo'er ikke ind paa et Etablissement som det beskrevne. Efter en Pause trænger et uhyggeligt Gespenst af et Mandfolk ind i Stuen, og sætter sig trods Frk. Amélies Protester op ad Fortælleren, hvem han generer. Denne (tydelig nok ikke Goldschmidt) griber Bordkniven og smider ham drabeligt

ud ad Døren. Men nu er Redaktøren forstemt; han fortæller at Manden fra før var en Klassekammerat, der blev bortvist fra Skolen for en Streg der ikke var vanærende, men hvori Redaktøren, der slap for Straffen, var medskyldig. (Det skal vistnok forestille at være Nemesis-Kløe). — Politiet kommer anstigende, visiterer kort og høfligt og lader sig ikke anfægte af den uligevægtige R.'s lidt udfordrende Væsen. Men efter at Politiet gaar ud, rækker han Næse efter dem, og det ses gennem Ruden; saa slæber Betjentene af med Manden. — Nattens følgende Gerninger, der er spændende nok, angaar dog ikke Hovedsagen. Den næste Formiddag befrier Goldschmidt efter Besøg i Elendighedens Boliger (Politiets) den fængslede Ven, som maa betale en Bøde, men ogsaa Anmelderen (vel Gespenstet) maa op med en Bøde.

Men under et senere Besøg i Paris opsøger Goldschmidt Monsieur R. og finder ham som et Vrag. Han blev den Nat bragt til et uhyggeligt Fængsel og paadrog sig dér en Sygdom, hvoraf han mistede den ene Lunge. Han mente fatalistisk, at Politiet absolut vilde have ham, og »havde man ikke fundet Leiligheden, da jeg satte Fingeren paa Næsen, saa havde man fundet en anden, inden jeg var sluppen ud af Huset« (strider en Smule mod Beretningen). »Men de have ingen Hævn faaet!« tilføjede R. med pludselig oprømt eller snarere inderlig Tone. »Jeg har aldrig været lykkeligere end nu. Jeg betragter det Hele som Betaling for Noget, der skulde betales . . . Sommetider synes mig, at jeg er bleven svag, til andre Tider, at jeg er bleven mere Menneske. Hvergang jeg holder fast paa det Sidste, er jeg lykkelig.«

Nemesis-Regnskabet kan blive nok saa uklart. Er Nemesis ikke for haard (selv om hendes Omraade danner et strengt Fornuft-Rige), eller er den strenge Straf for Drengestregen eller for Næsen blot sendt til Advarsel? — Som Afbetaling synes den afskrækkende. Og i hvad Forstand er den Ulykkelige blevet mere Menneske? Han var dog stadig Medarbejder ved *La Patrie*, som Goldschmidt hadede. Udtrykket er saa dunkelt som i *Hjemløs*.

Men ogsaa Efterskriften er dunkel. Oplyser den om, at Historien egentlig er fortalt af en Franskmand? Den nægtes at være opdigtet, men sammenlignes dog med *Bjergtagen*.

Den lyder saaledes:

»Der er den Forskjel mellem en Novelle og en Reiseskildring, at i førstnævnte ere Begivenhederne ikke virkelige eller fremtræde ikke med Virkelighedspræg, men gjøre sig gjældende som sandsynlige og derved som sande, hvorimod der over en Reiseskildring skal hvile et bestemt Virkelighedspræg. Mange eller maaskee de Fleste ere imidlertid tilbøielige til, slet ikke at bekymre sig om den virkelige Virkelighed i en Reiseskildring, naar den blot er livlig og underholdende. De ville rigtignok ikke finde det tilstedeligt, om Forfatteren lader f. Ex. en Italiener yttre sig som en Dansk eller en Engelskmand; men det er efter samme Regel, hvorefter Novellisten ikke maa lade en Spekhøker tale som en Høiesteretsassessor; det er i begge Tilfælde ikkun Sandsynligheden, som forlanges. Hvis man tager det paa den Maade med foranstaaende lille Skildring, er den ganske tilovers; skal den betragtes som en Novelle, en Digtning og ikke som nøieste Beskrivelse, næsten som Fotografi, saa maatte den helst ikke læses. Jeg har gjort en herhenhørende Erfaring med den. Jeg forelæste den engang i et lille Selskab, og da jeg var færdig, blev der gjort den Bemærkning, at Adskilligt deri tog sig ud, som om det var taget lige fra Liv og Virkelighed. »Adskilligt deri!« tænkte jeg forfærdet, »altsaa det Hele eller det Meste opfattes som Noget, jeg har opdigtet.« Saadan var det, og da jeg vilde hævde, at det Altsammen var virkeligt og skulde være virkeligt, reiste en tilstedeværende Æsthetiker sig og beviste, at det, hvad jeg end vilde paastaae, dog var og maatte være Poesi; thi Ingen kan være Fotograf med Ord, den blotte Opfattelse af en Begivenhed er en Skaben, selv Iagttagelse er Poesi; to Mennesker iagttagelse og gjenfortælle det Selvsamme paa aldeles forskjellig Maade; efter den inderste Natur, der er i hver af dem, vil den Ene have Opmærksomhed for visse Enkeltheder, den Anden for andre, og af den Grund kan ingen Skildring gjøre Paastand paa at være aldeles troværdig, og Forfatteren kan derfor ligesaa godt fra Først af opgive alt Haab om at blive troet som Meddeler af Kjendsgjerninger og lægge al Vægt paa at interessere ved det opdigtede Sandsynlige.

Hvis dette var rigtigt, saa bleve f. Ex. William Russels Skildringer af Krigsbegivenhederne paa Krim og i Indien heller ikke Andet end Poesi. Der behøvedes i Grunden ikke at føres Krig, for at Publikum kunde faae Krigshistorier at læse. En Smule Manøver for at paavirke en dygtig Mands Fantasi vilde være tilstrækkelig. Vel sandt, William Russel og andre Krigskorrespondenter skrive i et prosaisk Blad, der gjør sig til Opgave at behandle de virkeligste Begivenheder, og naar jeg vil troes paa samme Maade som de, skal jeg ogsaa skrive i et Blad, og endda oppe i Spalterne og ikke nede i Feuilletonen, og saa skal jeg desuden paa en eller anden Maade skaffe Bevis for, at jeg er udsendt for at meddele Paalideligheder og ikke har andre Øine at see med end dem, der bruges i det almindelige Forretningsliv.

Herimod blev indvendt, at William Russel og den Slags Folk skrev om Gjenstande, som kunde sees og virkelig bleve sete af Flere. Man kunde altsaa kontrollere saadanne Meddelelser, og naar man læste dem med Tillid og Tro, var det formedelst denne Kontrol, som de vare under-

givne og flere Gange havde bestaaet. Ganske anderledes forholdt det sig med Skildringer, hvor Tonefald, Sindsbevægelse, skjulte Ting, naar Alt kom til Alt, udgjøre Hovedsagen, uagtet det kan see ud, som om lutter synlige Ting vare beskrevne. I saadanne Tilfælde var ingen Kontrol mulig, Publikum yavde intet Middel til at blive overbevist, og Forfatteren maatte derfor ikke gjøre Fordring paa at faae sin Meddelelse troet som sand og virkelig, men indskrænke sig til at faae den ved Hjælp af Sandsynlighed opfattet som imaginært sand. Hans skabende Fantasi er altsaa det Eeneste, man havde at holde sig til, rose eller dadle, og han skulde som Følge deraf udarbeide det Hele efter samme Princip som en Novelle.

Nei, nei, sagde jeg, der er noget Uovervindeligt tilstede. En fransk Forfatter kan omdigte de Skikkelser, han tilfældigvis møder i den franske Virkelighed. Han har Blodets Sympathier, sin Barndoms Erindringer, sit Livs Erfaring at tyte til. En Person f. Ex. som Fyren i den sorte Kjole og de hvide Benklæder, Spionen, kan han med Fantasien følge indtil Fødselen, han kan følge hans Vei gennem Skolen og Tilværelsen; han kan af det flygtige Syn digte et helt Liv og dets Skjæbne. Saaledes maaskee ogsaa med Amélie, med den Bleggrønne eller med Blousemanden i Mørket. Jeg derimod, der ikke har Sympathier og Erfaringer af saadan Art, kunde ikke gribe Skikkelserne paa den Maade, men maatte lade dem glide mig forbi som noget Udvortes. Jeg kunde ikke digte, men kun beskrive, ikke skrive en Novelle, men en Reiseskildring. Men paa den anden Side kunde en fransk Forfatter gaae forbi Smedehøien paa Furland uden at opfinde »Bjergtagen« og vilde ved sin Hjemkomst maatte nøies med at skildre Høien.

Det er netop, hvad her er skeet. For en Franskmand vilde der i hin Nats Begivenheder været Stof til en Novelle, for mig er det Hele en Virkelighed, som jeg har gjengivet med den størst mulige Troskab, uden Kunst, uden Forsøg paa Andet end Fotografi med Ord.

Man kan svare: Quel bruit pour une omelette! Er det da saa vigtigt, om en stakkels lille Reiseskizze bliver mere eller mindre omhyggelig opfattet, forstaaet eller ikke forstaaet, læst, husket, glemt?

Det er sandt. Om Forladelse! Men det her Anførte kan da blive staaende som Bidrag til Samtaler om den Slags æsthetiske Anskuelser, og jeg skal nu slutte disse Bidrag til Maanedskriftet med Noget, der ganske vist ikke behøver Efterskrift.«

Med alt det er og bliver det dog et Spørgsmaal, om det interessante Virkelighedsbillede ikke er væsentlig opdigtet.

Vi vender os nu til *Hjemløs* og giver ikke noget Referat, skønt de fleste Læsere vel vil undgaa at læse hele dette lange og ledde-løse Værk paa over 100 Ark. Goldschmidt havde vist tænkt sig en Bog paa tre lige store Bind, paa Størrelse med første Del, 170 Sider, altsaa 34 Ark. Men første Del skulde maaske have medtaget noget mere. *Nord og Syd* Ny Række III, 324 nederst

indeholdt en Notits om en »original *Fortælling*, hvis første Del skulde trykkes i det Hefte »der udkommer i Slutningen af April«. Dette Hefte kom som *Ny Række, 4de Bind* noget senere end lovet. Bag i stod »Dagbogen« nu trykt med latinsk Paginering, og indledet med en Efterskrift til Romanen og med Undskyldninger for Udgivelsesmaaden. Der lovedes to Dele af anden Bog og en tredje Bog; de skulde være relativt afsluttede men dog danne en Helhed. Men nu opstod en Pause og ligeledes Fortynding af Indholdet. Dagbogen blev afkortet til Smaanoter, delvis team-work, og den allerede vist færdigsatte 2. Bogs 1. Del kastet i Blyet »paa Grund af en Fejl i Planen«, derefter nyskrevet og udsendt efter tre Fjerdingaars Afbrydelse. Forlæggeren A. F. Høst takkedes for sin Taalmodighed og sit økonomiske Offer (se Dagbogen Side CXXI f.). Affæren vakte Forargelse i et Naboblad og kom sikkert til Udtryk i Breve til *Nord og Syds* Redaktion fra misfornøjede Læsere. Disse tilfredsstillendes maaske af en lille anonym Roman ved Navn *Ulvklokken*.

Hvad indeholdt den kasserede anden Bogs anden Del? Alt hvad vi ved er, at den ikke stemte med Planen. Fejlen kan have ligget allerede i første Bog, som ikke stod til at redde. Den førnævnte Samtale med Hauch kan have handlet om Nemesis, som dog næppe antydes i den reviderede og trykte Redaktion. Eller Schiøtt eller Ottos nærmere Bekendtskabskredse? Eller det politiske Moment? Sikkert er kun, at alene første Bog af det Trykte er skrevet før 1853. Der findes Exempler paa, at meget hjemlige Skrifter som Poul M. Møllers Dagbøger og Digte fra Kinafarten er blevne til i Hjemløsheden. Men Ingenting tyder paa, at noget af *Hjemløs* er skrevet i 1846—47; kun nogle Dagbogsblade er kommet med i *Hjemløs*, hvor de godt kan undværes. Vi tror, at Alt er blevet til efter 1850, da Goldschmidt læste *Aanden i Naturen* og *Gabrielis' Breve*, som kan have sat ham i Sving. Et Sted skriver Digteren at han havde arbejdet paa sin Bog i ti Aar, men det drejer sig vel kun om poetiske Flyvetanker, maaske kun om Titlen. Dog vidste han maaske ikke endnu i Foraaret 1853 hvad den skulde hedde, eller hvad Titlen skulde betyde. (Meningen er ogsaa uklar. Titlen til første Bog, *Hjemme*, og dens Indhold kunde passe til en helt anden Roman). — Goldschmidt skriver andetsteds at han »skrev *Hjemløs* fra 1853 til 57«; det er vel nærmest Sandheden. —

Titlen paa tredie Bog, *Hjem*, sigter vel til Ottos Optagelse i Himlen.

Efter vor Opfattelse er det uhyre politiske Maskineri en Idé, der er opstaaet under Udarbejdelsen. Det har medført at anden Bogs anden Del igen er blevet spaltet i to Dele, og at først under Nedskrivningen af Partiet fra Rom har han bestemt sig for at proklamere Nemesis. En Dublet til de Castros lange og forstyrrende Foredrag er Ottos dybe Sindsbevægelse ved paa Hjemfærden fra Italien at støde paa Indskriften over Døren til et Værtshus: Tag mit Kors og bær det med Dig; som ikke ret passer til Nemesis-Aabenbarelsen. Et Sted er et andet Stykke (maaske ufuldendt) blevet udtaget: »Ved Selskabet hos Milner (2den D. Pg. 457 og flg.) er der ligeledes overfyldt, men af en anden Grund. Samtalen om Præsterne skulde været Foranledning til noget Senere; men imidlertid udbrød den Kierkegaardske Polemik, og man vil let forstaae, at jeg saa meget som muligt stræbte at undgaae, hvad der ikke kunde blive Rivalisering, men blot Efterklang«. (S. 227 i Efterskriften). — Det var ellers en af Goldschmidts Grundsætninger, at man skulde tjene en Sag, og ikke se paa Forfængeligheden. — Goldschmidt gjorde dog vel i at holde sig fra de kristne Præster, da han i det Aar, 1855, tog Tilløb til at indtræde i den evangelisk-lutherske Kirke.

Hvad der er det først Skrevne i det uhyre Værk, vides ikke. Hans Kyrre (anf. Skr. II 19) har en Affattelse af den første Side i *Hjemløs*, der afviger lidt fra Texten i Trykket 1853, men deri kaldes Otto for Otto og ikke Anton, som han oprindeligt hed. Sigtens er det en senere opgivet Nyskrivning, ogsaa efter Formen at dømme.

Paa Ændringer i Tankegangen undervejs tyder maaske den undertiden svigtende Sammenhæng imellem de tre Partier der behandler de tre Gange optrædende Hovedgrupper af Personer. Ligeledes er den totale Forandring i Schiøtts Karakter utrolig. Beretningen om Ottos Død kunde maaske tyde paa en tidligere Metempsychose, da Goldschmidt paa den Tid og oftere syslede med Spørgsmaalet om Sjælens Tilbagevenden, ogsaa i *Hjemløs* tales der om at Ottos Kredsløb er endt, at den italienske Generals dog i Moderens Skød myrdede Barn kunde vende tilbage, m. fl. Exempler. Men den tabte Redaktion af Begyndelsen til Romanens anden Bog rummer vist dybere Hemmeligheder. — Om

Nemesis er der i denne Bog ikke Tale, og Navnet *Hjemme* passer kun paa Kap. 1—6, hvorefter Scenen forlægges til København. Her foregaar det morsomme Afsnit om Familien André, som har sit Navn fra en Roman af George Sand, som ogsaa ellers staar Forfatteren i Hovedet. Episoden, der faar meget ringe Følger, giver en Forventning om, at Fortsættelsen vil blive bred og udførlig. Men Personer tabes, saaledes Familien André; Sønnen er en pudsig Karikatur af Fantasten Otto selv, Faderen docerer og parodierer Æresbegrebet, som allerede er en Plage for Otto, Moderen er ogsaa Fantast og foregiver at være Kreolerinde (hun ligner en af Hovedpersonerne i George Sands *Indiana* (1831), den i Danmark mest bekendte af Fruens Romaner.) — I alt dette er ikke megen Forberedelse til selve Romanen, som efter Goldschmidt skulde berette om »en Mand der er farlig for Kvinder«, altsaa en ny *Don Juan*. Men den skulde ogsaa være et Bevis for at Tilværelsen er et strengt Ordens- og Fornuftrige. Hertil mærkes der intet. For saa vidt kunde hele første Del undværes. — Ogsaa Titlerne til hele Serien er uheldigt valgte. Hjemfølelsen i første Bog er vel nogenlunde dokumenteret, men Hjemløsheden i den første Halvdel af anden Bog ikke.

Planen bliver ikke klarere i anden Del. Her først begynder Romanen. Man venter en Antydning af Plan til det hemmelighedsfulde Foretagende, men forgæves. Der var nu tre Planer: én *Don Juan*; den anden et Bevis for den æsthetiske eller epikuræiske Livsanskuelses Utilstrækkelighed; den tredie en Theodicé eller et Bevis for Fornuft-Riget, som Ørsted havde omtalt, og som Goldschmidt ikke forstod. Og tre Definitioner paa Bogens Helt, den hvis Biografi skrives fra Vugge til Grav: Eudaimonisten, Livsnyderen; og den Mand der er stærkt optaget af selve Retfærdigheden; og den af Nemesis ledede eller beskyttede.

Efter Tidsfølgen — Helten er født samme Aar som Forfatteren, 1819, og død før det første almindelige Valg til Folketinget 4. 12. 1849 — falder Indholdet af Værkets anden og tredie Bog i tre Partier.

I det første skildres hans Liv i København, hvor han endda ikke er saa farlig »hjemløs«. Hans Studium er Jura og lægges efter to Aar paa Hylden; han synes kun at interessere sig for Almindeligheder. Heri er han forskellig fra sin Ophavsmand, hvis praktiske Erfaringer var mange, og som fulgte med i Rigs-

dagens Arbejde og i engelsk Sociallovgivning. Dikaiosyne, Retsfilosofi vides ikke at have interesseret den nye Dike-Nemesis' Opfinder. Hans Bekendtskabskreds spiller en overvejende Rolle i hans Udvikling. Der er to Hovedgrupper: Pigebørnene som han stræbte efter at bedaare, og den Kreds af Studenter og Kandidater, der først maa have meddelt ham det underlige tve-spaltede Produkt af en Idealisme som Goldschmidt har lagt ham i Munden. Efter at de er blevet overbeviste Tilhængere af den konstitutionelle Opposition, opdager han deres Egennytte, og det bliver en Krig paa Kniven; medens de unge Kvinders Portrætter er knapt, men yndefuldt udførte, er de tidligere Kammeraters og altsaa nu Fjenders meget haardt chargerede; de fleste Herrer og Damer finder hinanden i Løbet af nogen Tid, uden at blive ret sammenføjede Ægtepar; ikke nogen god Idé af Goldschmidt. Uden for disse Kredse staar den interessanteste Figur i Bogen, Schiøtt, om hvem mere nedenfor; hans Betydning er at indvie Otto til den æsthetiske og asociale Livsanskuelse. Goldschmidt siger i sin Afhandling fra 1858 med Urette, at hans Tale er halv Sandhed og halv Løgn, men han var 1854 af en anden Mening; Ottos Livsopfattelse befæstes og hans Tale paavirkes af Vennens. Ret overflødig er den unge jødiske Musiker Alfons Mendoza, en yndefuld Figur der skal repræsentere Jødedommen i Bogen; den de Castro der indfører Helten i Nemesis-Læren, har vist ikke oprindelig været ment som Jøde. — Otto glider under Schiøtts Indflydelse over i Forfatteri og skriver et Stykke, der gjorde Lykke paa Scenen ved Premierer, men derefter blev pebet ud og forfulgt med Parodier og anden Haan ved hans falske Venners Intriger. Til disse skal Schiøtt have bidraget, hvilket er usandsynligt. Men han drager en Nemesis over sig, da han besørger et udødeligt Mesterværk af Otto i Pressen. Det er en Samling Breve, hvori han gendriver og afslører de Konstitutionelles Politik og næsten profeterer om deres Fremtid — hvilket var lettere for Goldschmidt i 1856 end i 1846. De fæle liberale Venner tror Schiøtt er Forfatteren og berøver ham hans Stilling som litterær Redaktør ved deres Hoforgan. Herefter er Schiøtt en anden Person kun med samme Navn, en almindelig »Filister« som Goldschmidt og hans Abekat Otto Krøyer vedblivende tager Afstand fra. — Maaske en ubekendt Model til Jægermester Schiøtt skal underskydes.

Andet Parti er Udenlandsrejsen. Saadan findes i alle Goldschmidts Romaner og var almindelige i Litteraturen siden *Wilhelm Meister*, *Ardinghello* og *Indiana*, og er uden Tvivl en Følge af at Digteren taber Traaden og den mulige Sammenhæng. Her vrimler med Episoder, Naturscener, Oplevelser af enhver Art, fra Digterens Side ment som oplivende, men i Virkeligheden retarderende Momenter. Især forstyrrende og sikkert til Ærgrelse for Bladets Læsere er det, at Masse-Emissionen af unge Piger og vordende Politikere transporteres til Italien og til Rhônens Bredder, hvor ogsaa Kærlighedshistorierne ribbes op. – Intet Under at Otto Krøyer synes Rejsen er mislykket, og Læserne med. En Begivenhed indtræffer først ca. den 20. Februar 1848, da Helten netop har bedt til Gud om at blive noget Stort, i det mindste en Goethe, selv om hans Liv kun bliver kort og han gaar i Hundene; jævnfør Fausts Djævelpagt. Det er den pludselige Fremtoning af de Castro, som iøvrigt ikke nærmere karakteriseres, men i Foredragsform og meget parænetisk meddeler Otto Schechina – eller som det til sidst kaldes Nemesis-Læren.¹ Otto, der hidtil siges at have været »samvidende med sin Skæbne« – underligt nok – bliver aldeles overvældet af den nye Erkendelse og omvender sig paa Stedet til den, paa Kejserborgens Ruiner, hvor ogsaa H. C. Andersen var vaagnet til nyt Liv (*Nord og Syd* Ny Række, 10. Bind, 1859, 977 ff.) – Nemesis fremstilles her som en egentlig eller fortrinsvis jødisk Forestilling: den mageløse høje Retfærdighed, der gennemtrænger Verden, og hvorved Intet gaar tabt. Den er de Ondes Straf, de Godes Belønning, men ogsaa »det Ideale, som Menneskene frembringe i deres Sjæl og omkring sig ved virksomt Samliv med Gud«. De Castro indrømmer tøvende, at den giver Mennesket den Sjæl det selv har skabt. Men han hævder, at Retfærdigheden er Naade nok. Alligevel gives der en Frølse (synes det) for Folk der har hævet sig til »den højeste Rang«. Dette sker, naar man ved hver Handling« tænker paa at udbrede Schechina. Virkningen bliver maaskee endog desto større, je mere Fristelse man har overvundet i sin Natur«. – Med denne betænkelige Tilføjelse slutter Foredraget, og den omvendte Otto begiver sig ud i fem Dages Karnevals-Fristelser. Blandt disse er imidlertid en Genoplivelse af hans Kærlighed til Camilla, den Kvinde

¹) Vel skrevet 1855. – Ordet bruges s. A. i en af Goldschmidts Artikler om Krimkrigen (se Blandede Skrifter III 354).

der har fristet ham mest. Han tager imidlertid mod et nyt Kursus hos de Castro, der holder fast ved, at »vor Sjæls Anliggender ender med Døden«, men gør Indrømmelser i Retning af, at Tilværelsen har mere Mildhed end vi egentlig fortjener. Tilværelsen som Ordensrige bliver herefter mere usikker, dog det tror Otto fuld og fast paa.

Men Helten kaster sig trods gode Forsætter ud i nye Eventyr og Bedrifter. Februar-Revolutionen bryder ud, og Otto gør sine Pistoler klare. Men de Castro forklarer ham, at der er megen Uret i Revolutioner og at Franskmændene nødig forfremmer Udlændinge. Han betænker sig da, og venter paa nye Oplevelser. Af disse fremhæver vi hans Expedition til Bern og Solothurn, ledsaget af et Sydens Barn, »Comtessen«, som undrer sig over, at han ikke kæmper i Danmark; det er efter Marts-Dagene 1848; Sagen er at Goldschmidts Helte gerne vil udmærke sig paa berømte Valpladser: en ubetydelig slesvig-holstensk Fyrste interesserer ham ikke, og det er under hans Værdighed at fejre en Sejr han ikke selv har været med til at vinde. Det kommer han ikke til i Schweiz, hvor formodentlig Nemesis splitter hans Bataillon; Heltene i Goldschmidts Romaner savner militær Uddannelse. Otto er ellers meget drabelig og lader to ustadige Legionærer piske ud af Lejren, skønt han næppe ved hvilket Parti han selv tilhører. Episoden, som af Goldschmidtianerne henlægges til Sonderbund-Krigen 1845–47, er opdigtet, og de paagældende Kantoner var ikke revolutionært sindede. – Otto og Komtessen følges med Generalen til Paris for at understøtte Fjerdestands-Opstanden 23.–26. Juni, men de kommer for sent, og Generalen som man vilde have sendt til Milano, bliver skudt efter Krigsret af Carbonarierne (Goldschmidts Artikler fra 1848 viser, at han var paa Genfernes Side under Borgerkrigen i Schweiz, men under Sommerrevolutionen i Paris vaklede mellem Partierne). Det er en uretfærdig Dom, men Otto veed at en højere Retfærdighed gør sig gældende. Nemesis-Læren er især sand over for Justitsmord. Mens Papinianus mente, at Gud ikke kunde desavouere sine Domstole, og at derfor uskyldigt Dømte kom i Helvede, holder Goldschmidt paa, at Domstolenes Ofre har gjort sig skyldige i ældre, oversete Forbrydelser. – Comtessen finder Otto pjokket, og bryder med ham.

Tragediens tredie Akt begynder med at Otto egentlig befinder

sig meget vel hjemme i »Fædrelandets gemytlige Blødhed« (anf. Skr. 198), men ikke griber til sine prøvede Vaaben til Forsvar for Fædrelandet, skønt Slesvig er besat af Tyskerne og en ny Krig ventes. Han ærgrer sig over den Egennytte der viser sig under Valgkampen til den grundlovgivende Forsamling, og over det liberale Partis ham velkendte Førere, der opnaar Titler og Rang. Om Vinteren lider han Nød, vel en Prøvelse fra Gudinden, der ogsaa griber forstyrrende ind i Tilblivelsen af hans nye, egentlig lovende Digtning om Rom og Karthago, der ogsaa fremstilles perfidt i Avisen som indeholdende en Partitagten for Tyskland mod Danmark (det er hans gamle Uvenner i Politik, der er paa Spil). Ogsaa hans gamle Kærlighed bryder op. Men da Tiden nu er kommen til det første Folketingsvalg, falder han fra, og lader sig stille op til Kandidat, rigtig nok i det Haab bag efter at blive udnævnt til Legationsraad og begynde et nyt Kredsløb i et nyt Udland. Dog dette forskaanes han (og Læseren) for. Imens har han nemlig genoptaget de gamle Forelskelser. Situationen ligger for ham som *før* Rejsen, og *paa* Rejsen. Midt imellem to Kærligheder slaar Lynet ned over ham. Han er lige ved at forføre Emilie, sin Ungdoms Barnebrud, da hendes Mand kommer hjem og Otto reddes overnaturligt af sin »Skæbne«. Kun et Øjeblik efter ser han en Lue slaa ud af en nærliggende Gaard, som rummer en anden, nylig tabt, Kærlighed: Marie Elisabeth. Det lykkes ham at frelse hende og de øvrige Beboere. Men selv paadrager han sig et Saar, hvoraf han dør. I Løbet af en Maaned naar han sit tredie Nemesis-Gennembrud og paastaas af Goldschmidt at dø paa sin moralske Fuldkommenheds Spids, modtaget i Himlen af Guds aabne Favn. Det er den omvendte Synders Tilgivelse. Han dør rigtig nok for tidligt, thi han har endnu Intet udrettet, tvært imod gjort Alting forkert. Hans Død ligner Heltens i *Lykkens Yndling* af Carl Bernhard. Men – vi vil overlade til M. Goldschmidt selv at forklare sin Fadæse:

»Man kunde mene, at Fortællingen kunde være sluttet hermed. Men saa vilde jeg blot være kommen til at give et nyt Bidrag til den Usandhed, hvormed en Mængde Forfattere eller Poeter skrive for at gjøre et behageligt Indtryk og dysse Læserne i venlige Drømme. Der er bl. A. en i flere Henseender velskrevne Bog, som jeg nogle Gange i Kritiker har bekjæmpet, fordi den er demoraliserende, nemlig Carl Bernhards »Lykkens Yndling«. Der dør Helt og Heltinde i Sandselighedens høieste Øieblik, og den menneskelige »Lykke« krones ved denne Død, der kom-

mer saa heldig, at den forhindrer Vedkommende fra nogensinde at savne Nydelse. Otto dør paa den Tid, da han ethisk er naaet til det høieste Punct, som hans Natur egner sig til, da han kan afgive en Sjæl, som formaaer at leve. Dette er den høieste Lykke; men i nærværende Tilfælde er Lykken tillige begrændset og betinget. Thi at leve paa Jorden er ogsaa en Lykke, en Naadegave, at leve idealt en endnu større, og dersom man ikke i rette Tid har bragt det til at tvinge sin Natur, saa fordrer Nemesis, at naar man vaagner til den energiske, ideale Stræben, maa man betale med noget af sin Levetid. Det svarer til den Lov, som gjælder i Mechaniken: Hvad der vindes i Kraft, tabes i Tid. Men i Menneskelivet har den indvundne Kraft Evigheden i sig.« (*Nord og Syd* 1858 I 135).

Forstaa det hvo som kan! —

Som vi har paavist, at det meste af Fortællingen er ret overflødig ved Snit paa Tværs: saaledes kan vi befri den for en Dødvægt ved Hjælp af et Længdesnit. Den har ikke vundet noget ved at blive behængt med den vidtløftige politiske Komædie. Alle disse Scener er velskrevne, men oplyser lidet om Nemesis eller Otto. Har Digteren troet det sin Pligt at underholde sit Tidsskrifts Abonnenter og andre Læsere under Romanens Tilblivelse med sin sædvanlige Kost, den evige Polemik mod dem der nu kaldte sig nationalliberale? Han valgte i hvert Fald at fortsætte Beskydningen af det Parti han skyldte sin politiske Opdragelse igennem 4–500 Sider af livlig Persiflage. Otto var mindst af alt Politiker, og Nemesis var endnu ikke kommen over den forhenværende liberale Opposition. Digteren har med Kløgt og Finhed undgaaet at afbilde nogen Enkelt af de nye Magthaveres Førere; han kunde beskyldte Alle for En for kun at være Magt- og Pengestræbere, »Frihedens Svigersønner«. — Et enkelt Ord som man, vistnok først meget senere, tillagde Carl Ploug, er af Goldschmidt lagt i Munden paa den smidige og upaalidelige Overtaler Dahlberg, og maaske med *Hjemløs* som Kilde blevet klistret paa Ploug som et Udtryk for hans politiske Ideer: Naar vi kommer til Magten, vil vi (allesammen) blive de bedste Konservativer. De ligner ham aldeles ikke, og han holdt selv efter Systemskiftet sit Blad *Fædrelandet* som Oppositionsblad. Dette har, maaske først langt senere, ført til den Antagelse, at Dahlberg var et Portræt af C. Ploug, som var en brysk og trodsig Taler og Skribent. Ligeledes har man paa Grund af Navneligheden mellem den store Politiker Carl Christian Hall og Goldschmidts beskedne Filister Hald identifi-

ceret dem; da deres Gemalinders Fornavne ligner hinanden, kunde Nogle føle sig ret overtødet om Identiteten, men C. C. Hall nævnedes i den Tid her kan være Tale om, ikke blandt de Nationalliberale, og benyttede efter 1851 *Dagbladet* som Støtte for sin Politik. Han var ganske vist »Svigerson« – men af den af M. Goldschmidt beundrede P. O. Brøndsted, Han var Universitetslærer og Overauditor, deltog ikke i Martsdagens Revolution. – Endnu een som var Sagen uvedkommende, nævnes endnu i dette Aarhundredes Litteratur om M. Goldschmidt. Det var Frederik Barfod, som havde krænket Digteren ved i sine *Fortællinger af Danmarks Historie* at have omtalt ham som en Mand »uden Alvor og Troskab«; i senere Udgaver forbedrede han Artiklen, men beholdt Udtrykket, dog i Gaaseøjne. Barfod var ham bekendt fra Den akademiske Læseforening som Grundtvigianer og fra C. Plougs *Atellaner*, især *Sylvesternat*, som en Original. Goldschmidt sigter imod ham ved i *Hjemløs* at lægge ham som Viggo Gram en grundtvigsk Parodi i Munden og tale for evige Helvedsstraffe. Skuddene gik helt forbi: Barfod var gjort til cand. theol., og senere Præst; han var i den Tid de kendte hinanden, Atheist og lidet liberal.

Der gaves i min Tid hele Fortegnelser over de nationale Førere og Personer i Goldschmidts Værk. I en Antikvar-Katalog jeg for nogle Aar siden fik tilsendt var anbragt en saadan Kommentar med Antydning af, at det var en stor Opdagelse af en Nøgleroman til Stimulering af Bogprisen; sagtens var Datidens Politikere længst falden i Glemsel. Ogsaa Professor Vilh. Andersen holdt paa de Oprædendes Dobbeltnatur. – Men Billederne morer endnu, vel nok fordi de kan staa ved sig selv. Det er rigtig nok en uforsonlig, men poetisk og vittig Parti-Pamphlet. Især Helzen er et uforglemmeligt Portræt af en intrigant og journalistisk Gavtyv.

Nogle Ord om disse Romanens – alt for mange – Personer.

Den kække og frække Gruppe af politiserende, dels modne Mennesker, dels Ynglinge, som i Goldschmidts Fremstilling dels vokser til Konferensraader, dels til Jægermestre, er ypperligt tegnede, men sagtens for en Del overdrevne; man savner over for dem Repræsentanter for l'ancien régime; de er for det Meste Tilhængere af det System som Otto Krøyer og hans Ophavsmand Meyer Goldschmidt en Gang har svoret til. De er tegnede med

Mesterhaand, ikke tegnede efter Naturen. Med Helzen i Spidsen, *Fædrelandets Aand*, glimrer de til Stadighed som Karikaturer af den evige politiske Opportunisme, til hvilken Digteren har svoret et evigt Had, men som han selv med sin stadige politiske Vaklen i Grunden tilhører. Her er frembragt Noget, som ikke behøver at laves om. – Her over for staar den smukke Række af unge danske Brude, som Helten i Bogen har begæret. De falder alle med Undtagelse af Pauline i Armene paa de »liberale« Fidusmagere, mens Pauline udsoner Otto Krøyers Libido i et katolsk Kloster; om saadanne Institutioner har Goldschmidt næppe nogen Viden. Helten har afvist sin Kæreste Pauline, fordi hun sang uden Sjæl – en saadan burde han selv have bibragt hende – som i *Dorian Grays Billede*, der næsten synes digtet under Indflydelse af *Hjemløs* – den unge Pige Sybil Vane, der falder i Hænderne paa Dorian Gray og forkastes, da hun spiller daarlig Komædie. – Man kan vel sige, at disse Kvindeskikkelser er meget indtagende og forsigtig udførte, men at de ikke gaar i Dybden, men det forventes jo heller ikke; de forbliver ogsaa uforanderlige, trods de slemme Gentagelser. Indbyrdes belyser de hverandre, Otto mindre. Derimod er de daarligt sammenføjede moralsk med deres Ægtemænd, der kunde være byttet om paa dem. Det er helt vanskeligt at se, hvorfor alene Frk. Pauline rammes af Nemesis, trods M. Goldschmidts Forklaringer.

Hovedpersonen er fra Ende til anden Otto Krøyer, skønt Goldschmidt hævder, at den sande Hovedskikkelse er selve Nemesis, hvilket vi om lidt skal undersøge. Otto Krøyers Ydre angives sjældent, uagtet M. Goldschmidt skrev en hel Bog om *Fysiognomier*. Han siges paa Bogens første Side at have nøddebrune Øjne og røde Kinder, og kommer saamænd aldrig ud over dette Stadium. Thi Otto er en uhelbredelig Efeb; alle Oplevelser er forgæves, endog Omvendelsen til Nemesis gør ham til et næsten mere fanatisk Nydelsesmenneske. Hans Plads som designeret Poet i en *Don Juan* gør ham til Sejrherr eller dog Overvinder i mangel af erotisk Dyst; men han bliver derover sjældent en Smule klogere paa Kvinderne. Ligesom Adam Homo tilegner han sig hurtig Tonen i Kammeraters Kred mere end i lærde Syner, filosofisk Grublen, det man dengang kaldte Idealet. Dermed mentes indtil for nylig Troen paa Ideernes Verden som det sande Værende. Men fra Fyrrerne betød det gennemgaaende mere og mere noget

Ethisk, Bevidstheden om Opfyldelsen af alle Ønsker af det Gode henimod Tilblivelsen af en bedre Verden. Fra dette Synspunkt er Otto dog ikke videre Idealist. Snarere kunde han kaldes saa i sin politiske Stræben, som dog snart brydes imod den konstitutionelle Retning. Men en særlig Idealisme vinder ham helt for sig i den æsthetiske Bevægelse, den hedonistiske Forkyndelse, som føres af hans Ven Schiøtt, en platonisk og dæmonisk Forgudelse af Skønheden som Altings Maal og Maalestok. — En Modsætning hertil i hans Personlighed er hans anmassende stærke, »om man vil: heftige Retfærdighedsfølelse, som naturligvis først vender sig udad og gjør sine Fordringer til Andre«. (*Nord og Syd* 1858, I 127). Denne forbereder ham til en Gang at omvende sig til Schechina-Nemesis, om hvilken han kæmper sin sidste Kamp. Han oplever dog selv nogle Gange Forvarsler om Nemesis' Reaktion paa hans Gerninger og Planer. — En vis Plumshed og moral insanity hører med til hans Fysiognomi, saaledes hans Forbrug af Københavns Universitets Stipendium til at deltage i Oprørs-Bevægelser i Schweiz.

Sagen er, at Helten er et udførligt, men slet Billede af sin Ophavsmand. Meyer Goldschmidt har kastet sig i hele sin empiriske Modsigelses-Rigdom midt ind i Fortællingen, som han fylder til Randen med sin Mangel paa Selvforstaaelse: en Blanding af Æsthetik og Moraliseren og Politiseren. Helten er som han selv (til Dels) en Bohème og en Digter, endog hans paa-staaede litterære Arbejder nævnes og analyseres, og roses ofte. Men det er jo ikke faktisk eksisterende Skrifter: hvad ved han om dem, og hvad ved vi Andre? Kæmper han virkelig eller i Indbildningen for en *Sag* dermed? (Sammenlign Ibalds Referat af sit planlagte Mesterværk à la Heibergs *Pottemager Walter* i Fortællingen *Levi og Ibald*, 1883).

Helten i Bogen er da en Enthusiast og en Fantast, hildet i Selvbedrag, og en Fusentast, der farer op som en Løve og ned som et Lam; snart tror han paa Sejr, uendelig Succes; altid er han overbevist om at tilhøre Menneskehedens Elite, en Julius Cæsar, en Goethe, en Pave maaske, hans Idealer er æsthetiske, maaske er han kun en Blære? Han tror sig den sande Fornemme. Men den sande Fornemme er den som kæmper for en *Sag*; hvad er hans *Sag*? Og er det rigtigt at ville være fornem? Han vedbliver at hænge sig til Tanken om Fornemhed, da han ret lærer Verdens

Lumpenhed at kende. Da er det, at han indgaar paa Kompromis med Løgnen og forbinder sig med sine Fjender og bliver Aspirant til en Kammerjunker-eller Legationsraads-Plads for at flygte fra Verden. Da kaster Nemesis sig over ham og – efter en lille Forskrækkelse – bestemmer hun ham til Himlen, skønt han er saa uforbedret som nogen vulgær Synder. Nogle pietistiske Toner rundt om i den lange Fortælling gør Intet til Sagen. – Saaledes er Alt da Drøm og Skygge, og Læseren er efter Slutningen af Bogen saa klog som da han begyndte.

Men Digteren er dog ikke helt Heltens Forbillede. Goldschmidt paastod at P. L. Møller var en Del af Schiøtt og han selv havde Del i Otto Krøyer. Uden Tvivl har P. L. Møller suffleret M. Goldschmidt, og Goldschmidt har suffleret baade den ene og den anden Person. Det schiøttske Element i Otto Krøyer er nogen (daarlig) Dialektik og nogen (spæd) Dæmonisme. Det goldschmidt-ske Element i Schiøtt er en Del Vaklen og praktisk Sans, herved gaar Schiøtts Skikkelse helt itu og forsvinder af Bogen.

Schiøtt selv (han har intet Fornavn) er en ejendommelig Skikkelse, stolt som Otto, men modsat ham æggende og veltalende. Schiøtt er helt Hellenist, som M. Goldschmidt selv senere blev i sit religionsfilosofiske Hovedværk. Af den dæmoniske Magister artium i 2. Bogs 1. Del blev senere et prosaisk Skravl, i Stedet for en straalende æsthetisk Fortsætter af Søren Kierkegaard, eller en pietistisk Ethiker. Men 20 Aar senere blev han i M. Goldschmidts Selvbiografi til en noget idealiseret Ungdomsleder, hvis erotiske Forvildelser Goldschmidt forsvarede, og for hvis grundige Ungdomsvejledning han bøjede sig.

Der er dog et Punkt, hvor Modsigelserne er uopløselige. Schiøtt fører, efter Goldschmidt i 1858 (*Nord og Syd*, I Ny Række, 126) »en halv sand, halv falsk Lære, der er aandrig og har Skinnet for sig«, det vil sige Eudaimonismen, »mens den rette Theori udtales af de Castro«. – Det er Goldschmidt selv, der har opfundet denne Antagonisme. P. L. Møller var ikke de halve Standpunkters Mand, M. Goldschmidt derimod limiterede bestandig. P. L. Møller holdt sig til det æsthetiske Standpunkt, M. Goldschmidt løb i smaa Trit over til Solidariteten, som han før havde kaldt Filisteriet – Skildringen af P. L. Møller gør ham næsten til *Erindringernes* Hovedperson, og er en Oprensning til ham. Det er næsten som om Lykken gaar ud af Goldschmidts Liv med ham, efterladende det

kedelige Ethiske til Kammeraten. Muligt kunde Møller have holdt ham i nogen Grad tilbage fra det anstrengende Moralpræk i hans Tidsskrifter og Bøger.

Men Goldschmidt hævder altsaa, at P. L. Møller førte »en falsk Lære«. M. Goldschmidt hævder tillige, at »den rette Theori udtales af de Castro; Otto Krøyer, Bogens Helt, afgiver ved sin Skjæbne den praktiske Besvarelse.« Dette er vist nok langt fra Tilfældet. Ottos »Skæbne«, hvad hermed nu menes, kunde være forandret i hvert Kapitel, i sidste Ark, endog paa sidste Side. Kun de Læsere der holder paa, at den fortabte Søn altid skal have Gevinsten, vil billige at Bogens Helt som en ny Faust skal reddes trods sine Gerninger. Tilmed synes Goldschmidts Bekendelses-Skrift at underkaste sig den borgerlige Moral.

Men Digteren har ogsaa en anden Opfattelse af saavel Helten som Handlingen »Bogens virkelige Helt sees ikke, træder ikke tydelig frem og skulde det ikke« (anf. Skr. 126). Men Helten, eller Heltinden, som er vor kendte Nemesis, er ikke egnet til sin Rolle. Hendes Fag eller Beføjninger gør hende inkompetent til Med- eller Modspiller. Hun er Herre i Tilværelsens »Fornuftige,« ja Riget selv; hun maa ogsaa være den røde Traad i Enhvers Liv, endog i Ottos, men hans Liv er en Kæde af Tilfældigheder, og modtager han af og til Noget der kan ligne en Advarsel fra Hindsides, misforstaar han den eller mærker den ikke. – »Jeg har idetmindste villet det saa, at det Ideale, Veiledende, Opløftende eller Foruroligende, skulde være den til Grund liggende, overalt virkende Nemesis, den Side af Guddommen, der er virksom i Jordelivet« – altsaa ikke blot den alvidende, ogsaa den almægtige, men som Figura udviser, næppe den alkærlige Gud selv – »den Side af Guddommen, der er virksom i Jordelivet og ligesaavel vogter paa, at ingen Spurv falder til Jorden uden ifølge Lov, som at intet føler sig tilfreds uden ifølge Ret.« Dette fremgaar ingenlunde af Bogen, f. Ex. ikke af de politiske Afsnit, hvor der hersker megen Selvfærdighed. – »Hele Bogens Fabel er opfundet i Henhold hertil, ingen Begivenheder foregaaet uden for at tjene dette Formaal, alle Samtaler, der skulle skildre Tiden og vise Charaktererne, have tillige og væsentlig det Formaal at tjene den Tanke: Mennesket staaer til Ansvar, ikke blot for hvert overflødig Ord, det haver talt, men ogsaa for ethvert, det haver hørt. . . .« Goldschmidt hævder, at »denne Anskuelse er altfor

sand til al kunne være ny, og Nyheden ligger kun i den Udstrækning, hvormed den er gennemført.« – Dens Beviskraft maa da være svækket i den engelske Udgave, som har en ringe »Udstrækning«. Goldschmidt var allerede svælgende i Rigdom ved at gøre sig identisk med Otto Krøyer, men han er tillige identisk med dennes Skæbne og Alles Skæbnegudinde. Resultatet blev en slem Vilkaarlighed, i Tanker og Handling. Mærkværdigt er det at se Otto, hvem Forfatteren betegner som »begavet«, gerere sig som den altid taabelige (ogsaa hans Ærgerrighed har Daarskabens Karakter), mens den strenge Fornuftgudinde uafsladelig kludrer i Regnskabet. Som særligt Mønster paa Gudindens Vilkaarlighed og Nævenyttighed nævner jeg Bogens sidste Kapitel, hvoraf man maa tro at hun maa være »ansvarlig« baade for den gamle Almuemands Død og den forsinkede Melding til Præsten og Ottos Forstyrrelse i hans ophøjede Forsøg paa at sætte sig i Besiddelse af Camillas Person, ansvarlig ogsaa for hvad der siden sker og for Branden der bringer Ottos Ulivssaar: lad gaa at hun er skyldig i Branden, da hun vel er Gudinde for Assurance-Væsenet, men er det ikke et Snyderi, at hun forvolder sin Ynglings Død. Goldschmidt lader hende overhovedet allerede optræde som en Dæmon.

Hendes Pligt som Gudinde for det Ideale er ikke godtgjort i Bogen. Det nærmeste skulde være Ottos Paastand, at enhver stor Handling er vel altid tillige en ethisk Handling, eller omvendt: men Otto bliver til det sidste en uhelbredelig »Æsthetiker« og hænger ved det skønne Skin. Alt det der glimrer, er Guld, kunde være hans Valgsprog, men mon ogsaa Nemesis'?

Bogen lader sin Læser i Uvished om flere Nemesis-Anliggender, hvorom Forfatteren vel har udtalt sig, men med splittede Meninger, saasom Nemesis' Indflydelse ved Døden eller efter den, om hendes Virksomhed som »den røde Traad«, som overordnet den jordiske Retfærdighed, som Belønner eller Idévækker, som Samvittighed.

En Opgørelse af blot nogle Hovedpunkter af Nemesis-Læren faar uundgaaeligt en alvorlig Lighed med den kristne, specielt den evangeliske Forsynslære. Det kunde daarlig blive anderledes. Goldschmidt havde sit Kendskab til den lutherske Tro fra Fogtmanns Lærebog, havde vel derudover læst Forskelligt om »Protestantismen«, som Religionen kaldtes og fremstilledes især hos

J. L. Heiberg og andre, nemlig hegelsk farvede Filosofer: den dybere, indadvendte Tros-Tænkning (som man mest kendte den fra Universitets-Kantaten). Men denne gør dog ikke noget særligt Væsen af Forsynstanken. Goldschmidt meddeler Nemesis først som en jordisk Institution, paa Bogens sidste Side som en tillige transcendent, senere udvides og befæstes Fænomenernes Magtomraade, men hermed følger efter hans Mening *to* Anvendelser i Litteraturen. I vidtløftigere Fremstillinger er Verden vid, men Nemesis mere diffust skildret. I Noveller og Eventyr derimod optræder den »vulgære Nemesis«, som han senere kalder sin Gudinde, det vil sige Lige for Lige, oplyst ved tilsyneladende Evidenser. Ved denne Dobbeltthed viser Digteren sig ret ubehændig; og man kan knap begribe, at han har indladt sig med en Gudinde, der stiller saa store Fordringer til Dømmekraft og Delikatesse. Det var umuligt for Digteren at opretholde de Castros Paa-stand om, at Tilværelsen ikke er ond, men kun kold – hvortil behøvedes da Gudindens stadigt genoptagne Kamp mod det Onde? Digteren griber gerne til Fædrenes Synd som Forklaring – men den er fra i Gaar, og Gudinden er fra Evighed af. Hans Tilbagegang i Tillid til Livet og Haabet til Lykken er let at konstatere.

Goldschmidts Tro paa at man for at blive frelst maa angre helt ud, er for almindelig i kristen og anden religiøs Overlevering og Praxis til at undre Nogen, den kunde vække en vis Misbilligelse hos enkelte af Goldschmidts Proselytter, hvis saadanne fandtes. Thi netop Gudinden Nemesis, med hendes strenge og logiske Fornuft, og som er altforudseende, var maaske i Stand til at undvære Angeren, jævnfør Fortællingen om Polykrates' Ring, der vel betyder, at Gudinden nægter at forhandle.

Spørgsmaalet om Frelsen, der sikkert sad fast i ham fra hans kristne Skolegang, saa han med Aarene mørkere paa. De Castro var en Tvivler. Grundtanken i hans religiøse System, der gøres jødisk af Oprindelse, var at »alle Schuld rächt sig auf Erden«, idet Sjælene bygger sig selv op, men mindre sikkert, at de ogsaa selv afslutter deres Kredsløb paa Jorden. Noget underligt er det, at Helten Otto Krøyer mener at de Castro »med de Meninger egentlig burde være en Christen«. Hans Svar er bekendt, at Enhver maatte kæmpe sin religiøse Kamp, hvor han stod. De Castro var forresten Rationalist, og Goldschmidt erklærer sig flere Gange for rationalistisk, i Ordets danske religiøse Forstand, ikke i en

filosofisk: Christus var et Menneske, et overordentligt og stillet i Tidernes Midtpunkt. Den jødiske Theologi, som Goldschmidt ikke kendte noget til, stiller sig forskelligt til Opstandelsen og det evige Liv. I Synagogen lærte man almindeligt Opstandelsen før Dommen, men ikke Udødelighedsriget, som vi ved fra Goldschmidts poetiske Sirifter. Med Aarene, tør vi tro, kom Goldschmidt til at staa nærmest til den kristne Troslæres Lærdomme. Jødedommen i en belærende Form var ham næsten ukendt. – De moderne Ideer om en almindelig Solidaritet, Menneskeheden som et Korallrev, har vi set ham knytte til Nemesis, men her bruger han blot Nemesis som en Slags Opsamler af al mulig gammel og ny Overtro. – Dog naaede han aldrig til at forene Ørsteds Verdensbillede, som han selv kaldte fritænkerisk, med det han modtog samtidig (1850) i Sibberns *Gabrielis*. Dette tør man vel kalde for providentielt, at sige forkyndende en absolut Tillid til den røde Traad. Traaden og det strenge Fornuftige synes vanskelige at forene. Goldschmidts spredte Udtalelser om Nemesis vinder ikke i Overtalelses-Kraft ved at lægges imellem Heibergs *Nemesis* og Schopenhauers *Ueber die angebliche Absichtlichkeit im Leben des Einzelnen* eller *Ueber Geistersehen*: man ser, at der dog er nogen Fordel ved at studere Filosofi. J. L. Heiberg kan muligvis have haft en privat Skytsaand, men hans Nemesis var ikke til at stole paa, lønnede ikke efter Fortjeneste. For Goldschmidt var hun den høje, utilnærmelige Gudinde, hvis Handlinger dog kunde forstaas paa flere Maader. Schopenhauer havde en »Neigung« for baade Nemesis og Varsler, men lod sig holde i Frakkeskøderne af sine Disciple, saa han nøjedes med at betegne disse Alderdoms-Afhandlinger som maaske kun metafysiske Fantasier; han troede dog paa Muligheden af second sight, som Goldschmidt stod vaklende over for i sit Tidsskrift, men ikke i sine poetiske Skrifter. – Goldschmidt foretrækker i sine Romaner den biografiske Form, der næsten paalægger Digteren at trække den røde Traad tykt op, og derved hindre Vilkaarligheden i Nemesis' Luner; men saa bliver Modsigelsen mellem den ene og den anden Forudbestemmelse blottet. – Trods det Utilfredsstillende ved Romanens Afslutning tror vi, at Digteren følte sig lettet ved at blive af med Bogen (ogsaa med Tidsskriftet) og derved sat i Stand til at hejse en ny Vimpel. Man tør tro, at han for nogle Aar har nok af Nemesis.

Saa autobiografisk Fortællingen er holdt, vilde den sagtens have faaet et andet Forløb om den ikke var bestemt af Romanens og Novellens Udvikling i dansk og europæisk Litteratur. Vi har talt om Paavirkninger og Konstellationer fra dansk og fremmed Litteratur. Georg Brandes pegede først imod en Lighed imellem Wiener-Forfatteren Laube's liberale og idealistiske Roman *Das junge Europa*; denne er vist rigtig (gengiver Brandes ikke en Tradition fra *Corsar-Tiden*?). Men sikkert er der flere Reminiscenser fra denne Bog i *Hjemløs*, her kan vel ogsaa andre tyske liberale Forfattere have spillet en Rolle. Mere betydningsfuldt er det at antage en Inspiration fra Byrons *Don Juan*, som vi tror er den dybest liggende Matrix til *Hjemløs*. Tidsskriftet har flere Byron-Henvisninger og et Uddrag af *Cain*. Dog ligger den Tid da Goldschmidt svor til Byrons »individuelle Lidenskabelighed« fjern. Danske Indflydelser har lagt sig imellem. Vi har nævnt *Lykkens Yndling*, som bestandig spøger i Goldschmidts Hjerne under *Nord og Syd-Tiden*, *Een i Alle*, der næsten kunde være Titel paa hans egen Roman, *At være eller ikke være* og *Adam Homo*, og her til maa føjes *Landsbybørnene*, der er en friskere Løsning paa Livsspørgsmaalene end *Hjemløs*.

En vigtig udenlandsk Indflydelse maa ikke glemmes. Goldschmidt læste af udenlandsk Skønlitteratur især gerne den franske. Han diskuterede ivrigt *Mérimée* med P. L. Møller, og har vel modtaget nogen Opmuntring fra denne fornemme Skribent i den Kunst at sige mindre end man mener. *Balzac*, der for en senere Tid stod som (næsten) Hovedforfatteren i Epoken 1830–50, interesserede aldrig Goldschmidt, som dog undertiden henviser til ham. For Goldschmidt var og blev Tidens store Romanforfatter *George Sand*, som vi tidligere har nævnt i denne Afhandling, og som forelaa i Masser af Oversættelser til Dansk ved Goldschmidt, H. P. Holst og Andre. Hun var ikke blot til Forargelse, men ogsaa til Fornøjelse i Danmark, hvor bl. A. Carsten Hauch efterlignede hende – hun som Madam Sandberg i *Hjemløs* kalder »det Fruentimmer«, hvortil Otto Krøyer lader falde et Ord om, at der gives dog mere fuldstændige Bestemmelser. Uden hendes Popularitet kunde Goldschmidts Romaner ikke tænkes. Han har vist fundet en Aandsbeslægtet i Fantasteriet. I sin Anmeldelse af Schacks *Phantasterne* (*Nord og Syd* 1858, I 171) nævner han Georges (saaledes staver han Navnet her) Sand som en Fælle i det »egoistiske«

Fantasteri, og anfører fra hendes Selvbiografi et Ideal, en selvskabt Fortrolig, som hun i Barneaarene dyrkede og kaldte *Corambé*; han nævner ikke at Fænomenet ikke er ukendt blandt Smaapiger, men ogsaa blandt Drengene, som er noget overladt til sig selv, – han henviser til sine egne Ungdomsskrifter. George Sand var dog alt andet end en Fantast. Det er især Skrifterne fra hendes anden Periode, da hun stod under Pierre Leroux' Indflydelse, som ogsaa synes at have øvet en anselig Indflydelse paa Goldschmidt som paa saa mange andre Skribenter.

Lucile Aurore Dupin, gift (ulykkeligt) Dudevant, kaldet George Sand (efter sin første Elsker Jules Sandeau, som først lærte hende at skrive og senere efterlignede hendes Fortællemaade), Forfatter af ca. 150 Bind, tog Læseverdenen med Storm efter at have udgivet sin allerede omtalte *Indiana*, en Bog som er stærkt opblandet med romantiske og realistiske Effekter fra den tidligste Del af det 19. Aarhundrede. Bogen bød dog paa meget Nyt; den dramatiske Intonation, indgaaende Personskildringer, udmalede Situationer, meget i Walter Scotts Manér. Men Handlingen følte til Dels som usædvanlig. En Samlivskonflikt mellem en ung og følsom og barnlig Kvinde, romantisk og snart revolterende, og over for hende en ældre, gnaven, rethaverisk og militær Mand, hvis Moral er Retten og Loven. Hun begynder at tvivle om at han i Virkeligheden har et godt Hjerte. – *Indiana*, født paa Réunion, har ikke helt samme Karakter som sin Forfatterinde, hun er en heftig og glødende Kreolerinde, har Intet af George Sands Heroisme og Stædighed. Men de har et vist Skæbnefællesskab. – *Indiana* har stadig haft et stille Haab om, at der en Dag vil komme en Befrier. Hun hentæres, hendes Hjerte er »tavst og krænket«. Hun bliver nu til den i Romaner staaende femme *méconnue* et *incomprise*, hvilket ikke er G. Sands egen Definition. – Men nu forstyrres Heltindens Udvikling ved nye Roller paa Scenen. Den ene er Englænderen Ralph, kendt især fra det borgerlige Drama, Voltaire, Sedaine, men ogsaa fra Rousseaus Edmond i *La Nouvelle Héloïse* og fra Madame Staëls Værker, der endnu var George Sands nærmeste Udgangspunkt. Den anden er Pariseren Raymond, den sikre *homme du monde*, til hvem hun som Provinspige længe bevarede et Nag (indtil hun opdagede, at hun havde al sin Visdom fra Pariseren), Han minder i sit Væsen noget om Benjamin Constant, af hvis *Adolphe* hun

allerede havde læst en Del. Nogle af hans Egenskaber er ikke, som hun tror, parisiske, f. Ex. hans Tilbøjelighed til at beruse sig i Ord. Heraf flyder en Masse Roman-Numre. De udmunder i at hun falder for Raymond og flygter efter ham til Marseille, hvor Raymond er gift, overgiver sig til Ralph, de vil tage Livet af sig; gør det først i en senere Udgave.

Heltindens Yndlingstrick er Klage over den plumpe Ægte-mand, der saarer hende og forbereder hendes Utroskab ved sin Taktløshed; sammenlign Fru Gyllembourg i sin Anklage mod den forviste Ægtemand. Men George Sand var for meget Landbarn til som sin Indiana at ville segne for Pariseren. Dog havde Raymond været mindre ussel og Benjamin Constant'sk, var hun nok selv bukket under.

I 1830'erne blev George Sand som en af de første franske Kvinder romantiseret, oplevede som Chateaubriands René Verdenssmerten, og kom ind i en Slags Bohèmeliv, vist moderat. Hendes første Roman var oplagt Kvindearbejde. De mandlige Karakterer er meget prægede af kvindelige Reaktionen. Raymond er Manden som Kvinden ikke kan faa til at tage sig. Det er ofte en Svaghed ved Kvinders Mandsporætter, at de giver sig ud for at være noget Andet end Kvinden selv lønligt tænker sig. Det smukke Køn er jo bekendt for at anvende nogen Forstillelse i Kærlighedssager. Her skældes Raymond ud for at være politisk indifferent, hvilket ikke gjaldt alle Parisere. Fra ham nedstammer talrige Helte hos Fru Sand (jfr. Mme Staëls *Delphine*): Sténio i *Lélia*, Octave i *Jacques*, Anzoleto i *Consuelo*, Fyrst Karol – som skal være Chopin – i *Lucretia Floriani*, Laurent – d. e. Alfred de Musset – i *Elle et Lui*. Fru Sand var en stærk Kvinde, der elskede svage Mænd. Retfærdigheden byder at sige, at hendes psykologiske Blik og Interesse dog var stor, og at hun med Aarene ændrede sin Ensidighed. Hun havde iøvrigt altid nogen Tilbøjelighed for de smaa Pariser-Splejse. Men ogsaa brutale Mænd, som hun især afskyer i sin første Bog, faar ikke længe efter deres Oprejsning i *Léone Léoni*, hvis Helt fører en god ung Pige ned gennem Forbrydelse til Elendighed; det lykkes hende at rive sig løs fra ham, men hun vender dog tilbage: de hører dog sammen!

I *Valentine* (1832) som Goldschmidt gerne citerer, vender hun tilbage til Landet, her Berry-Egnen. Bondesønnen Benedikt har studeret i Paris, men vil ikke gøre sine Studier færdige. Bleg,

aaben Pande, mystiske Øjne. Han gaar fordybet i Drømmerier. I sine grove Klæder danner han en Modsætning til Pariser-Dandyen, hvilken Menneskerace her repræsenteres af en smuk, blaseret og berejst Gesandtskabsattaché af kynisk og uædel Karakter. Imellem dem staar den fornemme Slotsfrøken Valentine, frit afbildet efter Mme Sand, der i sine Bøger ofte optræder med forskønnede, men ogsaa med lidende Træk, endog paa Piedestaler. Valentine bliver forelsket i Bondesønnen skønt hun skal ægte Pariseren. Den gamle romantiske Kærlighed triumferer voldsomt. Den er prædestineret, Ingenting kan hæmme den. Han elsker Valentine, fordi det er »plus fort que lui« (Udtrykket forekommer oftere, og bruges hos Goldschmidt *Nord og Syd* XI, 1858, 206 i Ottos Skæbnetime). Samfundet stiller sig imellem, hun bliver tvunget til at ægte Pariseren. Benedikt forbander Ægteskabet og trænger sig vældigt paa etc. etc. – I denne Roman er Manden tilpas. Her er en Karakter efter Fru Sands Hovede.

I andre Romaner er Mændene fine eller svage, eller raa og brutale, men stadig ikke tilpas.

André er en lille Roman, der ser ud som et Studineprodukt, om den spæde Elsker, heri synes Kønnene at have skiftet Fortegn. André har Ønsker og Trang til Revolte, men han er for lidt bestemt og fast til at sætte sin Vilje igennem. Han er opdraget med Rousseau og Byron og Richardson. Han forelsker sig i en Sypige i Paris, hun er mindre Fantast end sin Elsker, men er ved at dø. De gifter sig mod Konvensens og dør snart efter begge to. G. Sand har vist tænkt paa et ukendt men vel snarest mandligt Bekendtskab.

Mauprat (1836) en af hendes berømteste Romaner, indeholder stadig Sturm und Drang, indre ubestemt personlig Revolte og ydre Oppositionslyst mod Kirke og Stat og Konvensens. – En brutal Junker forelsker sig i sin Kusine Edmée, der efterhaanden faar ham opdraget og værdig til sig. – Romanen, med dens mange Episoder, har virket paa Goldschmidt, Thomas Lange, Schandorph, Rudolph Schmidt og flere danske Forfattere.

Lélia (1833) var Højdepunktet i denne Serie af George Sands Romaner. Heri kulminerer hendes Byronianisme. Digteren Sténio er ung og veg. Han elskes af den gaadefulde ange et démon Lélia, der nærer et uforklarligt Menneskehad; det kan maaske dog forklares af utilfredsstillet Attraa.

Hun beder ikke til Gud, for Gud vil ikke se til hendes Side. Hun er af den (navnlig Byrons) Opfattelse, at det Ondes og det Godes Aand er Eet. Goldschmidt har vist en Tid hældet til den Side, jævnfør Oversættelsen af *Cain i Nord og Syd* og de mange tvivlsomme Retsafgørelser i *Hjemløs*, hvor Otto Krøyer nok kan siges snarere at have været under Dæmoners end under Nemesis' Beskyttelse. Hun elsker altsaa den unge Digter, men vil ikke hengive sig til ham, da hun er blevet skuffet i en tidligere Kærlighed. Den ideale Elskov er en Trang til adoration, paastaar hun, som Christian Winther. Dog bliver hun ked af Sténios »instances« og de skilles, men kun for en Stund. Hun savner ham dog. Hun kaster sig ind i en tom Selskabelighed. I de højere Kredse møder hun nu en fornem Kurtisane, Pulchérie, der viser sig at være hendes Søster. George Sands Romaner er fulde af saadanne Træk, der stammer ned fra den græske Roman. — Hun udtaler sin Foragt for alle ideale Sværmere, og især Digtere. — Men snart dukker Digteren op igen i Fortællingen. Da Sténio ikke kan faa Lélia, indtræder Pulchérie paa hendes Plads i hans Hjerte. — Herefter vender Handlingen sig til en mystisk, intrigant, udskejjende Person à la Balzac. Han har dræbt sin Maitresse (som General Vincenzo i *Hjemløs*) og er derfor kommet fem Aar i Tugthuset. Her er hans Karakter bleven forædlet som Dostojevskys i Sibirien. Samfundet og Skæbnen har Skylden, deklamerer han, og Lélia med ham. Han er atter bleven rig, gaar rundt og gør godt, især mod politiske Fanger. — Det ender med, at Lélia gaar i Kloster. Hun forklarer Sténio, at hun i Grunden aldrig vilde have haft ham. Vel er frie Forhold slemme, men Ægteskab er meget værre. Til sidst dør hun efter en meget lang byron'sk Tale mod Forsynet. Det er den elskovs-hæmmede Kvindes Tragedie. — George Sands Lære om Forsynet er mere aabenhjertig end Goldschmidts.

Der er trods alt en vis Sammenhæng mellem saadanne Fortællinger og de gamle Hyrderomaner. Der er let Køb over for Sandsynligheden især i Personerne, med Undtagelse af nogle af de kvindelige Hovedpersoner. Forfatterinden gaar uden om mange Vanskeligheder i Ideologi og anden Tænkning, Handling, Milieuskildring og ret ofte ogsaa i Psykologi. Georg Brandes taler om disse Bøgers sjælfulde Melankoli, det er vel undertiden sandt, men synes ret ofte ved Siden af.

Jacques (1834) er en ny, men ikke priselig Ægteskabs-Roman. Dog er man langt fra hendes Udgangspunkt, den lille Fortælling *Rose et Blanche*, som hun skrev sammen med sin Elsker og Læremester Jules Sandeau under Mærket *Jules Sand*. Men Ægtemanden er her forsøgsvis skildret som ædel og fuldkommen. Konen, Fernande, er for ringe til at forstaa ham. Hun trøster sig med en ubetydelig Mand. Jacques taaler det med tilsyneladende Resignation, men tager sig saa af Dage for at give hende Friheden. Sammenlign Alfred de Mussets *André del Sarto*, en anderledes poetisk og romanceagtig Behandling af Emnet.

Hun udviklede sig i disse Aar. Hun »gik fra Haand til Haand«, efter Digttere og Musikere: Alfred de Musset 1833–35, egentlig et ret skabroest Forhold; Dr. Pagello, der afløste Musset; den gamle Republikaner fra Robespierres Tid Michel de Bourges (hendes Advokat, optræder hos hende under Dæknavn); Liszt. En Tid var hun kristelig Socialist, men dog som oprigtig religiøs bange for Lamennais' Frafald. Sainte-Beuve, der har skildret hende i hendes første Fremtræden, og som var inde paa lignende Veje som hun, blev kun hendes Ven, han var hende for grim. Fra Liszt stammer den taagede Forherligelse af Kunstnernaturen i *Les sept cordes de la lyre*.

Omkring 1838 gør hun Bekendtskab med Pierre Leroux, der betegner en ny Periode i hendes Forfatterskab. Det var en lille tyk rødmosset Sværmer fra Paris' Omegn (nu indlemmet i Paris), hvem hun fra da af tilskrev alle Tidsalderens religiøse og politiske Ideer, naar de blot var liberale. Hun bidrog til hans *Nouvelle Encyclopédie* og til hans Revuer. I hans *Bible de l'Humanité* genfandt hun alle den hellige Skrifs Dyder og ingen af dens Svagheder. Han blev for George Sand hvad de Castro blev for Otto Krøyer. Leroux mente at Mennesket graviterede mod Gud, og troede paa Sjælevandringen, som ogsaa Goldschmidt en Tid hældede til: Sjælen vender efter Døden tilbage til Gud som Livsdraaben til Havet. Men den fødes igen i en ny Skikkelse. Leroux troede ogsaa paa det evige Fremskridt; men først maa de tre store Fordomme forsvinde: Ejendom, Familie, Stat. Hans Anarkisme smittede Fruen. — Chopin, der var Polak (Faderen var dog af fransk Afstamning), afløste Liszt i hendes Gunst. De to var en Tid Brændpunkterne i den polske Koloni i Paris (hun troede hun selv var af polsk Blod). Hun traf ogsaa Mickie-

vitsch, hvis religiøse Fantasi paavirkede hende (Mickievitsch var selv paavirket af vestlig Romantisme: Byron, Vigny, Lamartine). Troen paa at den slaviske Races Tid var inde, forkyndtes dengang meget.

En ny Række Romaner udvikler disse Tanker.

Spiridion er en Jeg-Roman. Helten (jfr. Fra Jacobeo i *Hjemløs*) er gaaet i et Jakobinerkloster i Italien, men vækker Mistro ved sin alvorlige Religiøsitet (Fru Sand er altid antiklerikal). Han tager sin Tilflugt til den gamle Bibliothekar Alexis, der fører Samtaler med et usynligt Væsen; den Gamle betror ham, at dette er Klosters Stifter, Spiridion! og fortæller dennes Historie. Han var først Jøde, siden Protestant, saa udogmatisk Deist i Lessings Manér. Det ender med, at Gamle Alexis finder Joachim de Flores' »evige Evangelium«. Denne nu stærkt studerede Forfatter var en Franciskaner fra den berømte Ordens første Tid; han modtog tre Aabenbaringer, hvoraf den sidste, den hellige Aands, skulde indlede en ny Periode. Han finder i Haandskriftet en understreget Fortale, der udvikler alle Pierre Leroux' Ideer. Leroux var bleven den hellige Aand for hende. Med til denne Religion hører den Tro, at Overgangen til det sidste Stadium vil kræve en Revolution med svære Menneskeofre. Leroux og hans Kreds var Ulykkesfugle, der havde Revolution og Blodofre paa Hjernen. — Historien ender med en Storm paa Klostret af franske Soldater som i de Goldschmidt'ske Rejse-Episoder. Alexis omkommer, fuld af Fortrøstning til Fremtiden. — Bogen har bl. A. paavirket Romanen *Forskrevet* af Holger Drachmann, der hørte til Fru Sands Tilhængere og Beundrere (vi tror han har tænkt paa hende i *Vor Moder*).

George Sands Udvikling foregik i Aarene omkring 1840 med rivende Fart. Hun havde altid haft et kraftigt Greb om sine Karakterer, i Begyndelsen vel noget tendensiøst tegnede, nu mere og mere fyldte af varm Menneskelighed. Ogsaa hendes Milieuer, med en Blanding af politiske og kunstneriske Elementer, udviklede sig stærkt, nu for en Tid med overnaturlige Tilsatser. *Consuelo* (trods o'et et Hunkønsvæsen) med Fortsættelsen *La Comtesse de Rudolstadt* blev for en Stund opfattet som hendes Hovedværk. Værket foregaar i det 18. Aarhundrede, der netop begyndte at blive populært og historisk modnet paa Scenen og i Romaner, efter længe kun at have været Genstand for Deklamationer.

Hun er tydelig paavirket af *Wilhelm Meisters Læreaar*. Hvis man har fundet Paavirkninger fra dette Værk paa Goldschmidt, er det snarest med George Sand som Mellemed. Consuelo er en lille spansk Pige, der af en Maestro i Venedig opdrages til Operaen. Hun bliver Sangerinde og kommer som Musiklærerinde til en Borg i Bøhmen (der menes Polen, som George Sand elskede men aldrig saa). Her optræder den unge Greve med Raseri-Anfald og en uhyre barnagtig Mystik, tilsat med Kommunisme. Hun elsker ham, ægter ham paa hans Dødsleje, og bliver Grevinde. — Fortsættelsen er ringere. Hun optræder nu paa Berlineroperaen, og Frederik den Store gør Kur til hende (umulige Ting). Her mødes hun med den berygtede Falskner Cagliostro (jfr. Alexandre Dumas' *Joseph Balsamo*). Hun bliver arresteret og siden brat bortført à la Luther, til »de Usynliges Borg«, hvor den gamle Gralsorden er genoprettet. Hun bliver skønt Kvinde underkastet en Række frimureragtige Prøvelser og optaget i Ordenen som en Mme Blavatsky (Teosofiens Opfinder). Valget maa siges at være uforsigtigt, thi hun forelsker sig i netop den af Gralsridderne, som har bortført hende. Det viser sig at være hendes afdøde Gemal. — Saa rejser de bort sammen og synger fra Land til Land. Kunsten har en religiøs Mission for at opdrage Folket.

Efter denne lidt tossede Kunstner-Roman fulgte *Lucretia Floriani*, man kunde gengive Titelen ved »Et Hjertes Gaade« som Christian Winthers Novelle. Det er en Apologi eller en Selvforherligelse. Lucretia bærer ikke sit Navn forgæves, hun har fire Børn med tre Fædre, og er dog en dydig Kone. Minder med sin latterlige Paradoxi om Spiesz' absurde Romaner, som ogsaa havde fundet Vej til Frankrig. En kysk Sjæl, som kun elsker En ad Gangen. Men som skifter hyppigt og brat. Hendes Kærlighed stammer fra Himlen, ikke fra Sanserne, men den begynder i Hovedet. Det vil sige, at hun *maa* elske litterære Personligheder. Her er en indgaaende Skildring af hendes Forhold til Chopin under Navnet Fyrst Karol. Altid offervillig og hengiven. Kan hun gøre for, at Mændene ved et nøjere Eftersyn ikke viser sig at være hende værdige? (Jævnfør Marie Grubbe). Specialitet: Moderfølelse over for de unge vage Æstetikere, dog tager det altid en Ende i Barselsengen.

Madame Sand havde sine Ensidigheder: hun manglede sel-

skabelig Dannelse, trængte sig i Forgrunden, styrtede sig over een bestemt Herre, etc. etc. Hun var i Et og Alt et Modstykke til det Kvindeideal som i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede møder os i Mme Lamberts Værker: undgaa Lidenskaben, der er Rod til alt Ondt. — Hun minder om Mme Staël ved sin Taktløshed og ved det smagløse Roderi af utilfredsstillet Erotik med Blaastrømpe-Lærdom. Men i sit Forhold til Mændene havde hun det omvendt af Mme Staël. Se Georg Brandes: *Den romantiske Skole i Frankrig* S. 212 (Brev til Rollinet, Januar 1835).

Strax i Fyrerne, da netop Goldschmidt greb Pennen, tog den skønne Aurora fat i en ny Serie af Digterværker, Socialisme og Bondeskildring i Forening. Til Indledning kan læses *Le Compagnon du Tour de France* (1840), Middelalderens gamle Haandværkerlaug var ordnede i Compagnonnages, med indbyrdes Tegnsprog og Frimurer-Hokuspokus. Man skulde vandre de vigtigste Byer rundt paa sit Haandværk. Her er to saadanne rejsende Svende. Den ene forelsker sig i en koket Enke, den anden (Bogens Helt) i Slotsherrens Datter, der er emanciperet og sværmer for George Sand! Som en russisk Nihilist maa hun give Afkald paa sin Rigdom og gaa ud i Folket. — *Le Meunier d'Angibault* (1845) handler om en Parvenubonde fra Revolutionstiden, der maa give sin Datter til en fattig Møller. Rigdommen er en Ulykke. Bogen minder om Balzacs *Les Paysans* og Sandeaus *Un Héritage* (1849), (dramatiseret af Augier under Titlen *La Pierre de Touche*, 1853). Bogen har nogle Nemesis-Elementer: Baronessen er forliebt i en Yngling ved Navn Henri som er Pauperist og ikke vil gifte sig med en rig Dame, men heldigvis er hun ikke saa rig som hun ser ud til og sælger sin Ejendom til den griske Bonde Bricolin for 50.000 fres. mod at Bonden skal give sin Datter til den fattige Møller. Men Pengene gaar op i Luer, og Baronessen staar paa bar Bund. Men ved Forsynets Hjælp arver Mølleren pludselig en Slægtning, der i sin Tid har tilvendt sig en Del af Baronens Jord, der gives tilbage. (Skæbnens Veje er overbevisende eftervist).

Horace betegner en ny Kurs hos George Sand. Den har virket stærkt i Danmark paa Goldschmidt og Schandorph. Den sociale Romandigtning i Fyrerne har megen Tilknytning til denne Bog: Eugène Sues *Paris Mysteries*, Févals *Londons Mysteries*, Souvestres *En Philosog paa Tagkammeret*, Sandeaus *Mlle de la Seiglière*

(»Slottet i Poitou«), Victor Hugos *Les Misérables*; der er ogsaa en dansk Pseudonym der under Mærket *Hugo* har skrevet en *Kjøbenhavns Mysterier*. — G. Sand reagerer mod Byronismen, men ogsaa mod *Adolphe* med dens Thesis om Gemytternes Uoverhedsstemmelse. Sværmeriets Tid er ved at svinde. Horace er en Slags Otto Krøyer, men uden hans Don Juan-Væsen. Han er meget stolt og indbildsk, men mere oprigtig end han i Idealisme. Han er selvoptaget og ærgerrig, studerer for at komme frem i Verden. Grisetter og letkøbt Kærlighed har hans Foragt. Han elsker en ung Pige af Folket, Marthe, der bor hos en Kafévært, som mishandler hende. Horace har Aspirationer som Politiker og senere som Digter, men han kan som Otto Krøyer ikke gennemføre Noget. — Hans og Marthes Kærlighed gaar over Styr af for megen Lidenskab; de gaar fra hinanden.

Hidtil er han bleven holdt i Live af en forarmet Fader, nu vender han tilbage til sin Egn. Men her vender hans Skæbne sig, han har Held i Spil, gør Adelsbekendtskaber, faar fine Klæder og Vogne og Lakajer. Men en af de kendte taktløse Roman-scener, som i Danmark tilskrives russisk Indflydelse, f. Ex. hos Holger Drachmann og Sophus Schandorph, i Rusland som her sikkert er af Sand'sk Oprindelse, ødelægger hans Position. Den taktløse Lyseslukker-Scene blev berømt i Litteraturen. — Imens lever Marthe elendigt paa Tagkammeret, men bliver Skuespillerinde ved Revolutionen . . .

Atter nye Veje brød G. Sand sig med sine *Bonde-Idyller*, som kom Goldschmidt til Gavn i *Hjemløs* og senere. De stammer i nyere Litteratur fra forskellige Udgangspunkter, f. Ex. Opéra Comiques Rokoko-Operetter; Gessners tunge Efterligninger af Theokrit og Bibelen (udbredte i Frankrig af Diderot); fromme eller følsomme Skildringer, i Prosa eller Vers, som Goldsmiths, Pestalozzis, Jung Stillings, Voss's.

Den romantiske Bevægelse førte til Bonde-Idyller. En Vej gaar fra Interessen for Lokalfarven. En anden fra Hjemstavnsfølelsen. Ogsaa Folkemindevidenskaben har sin Part i Foretagendet. I Frankrig var specielt Bretagne Genstand for Interesse, senere Provence. Skrifter som Brizeux' *Marie* og *Les Bretons* hører herhen; i Tyskland Auerbach. Blicher i Danmark er egentlig ikke Regionalist. — George Sand hører nærmest til en filosofisk betonet Retning, der drages imod det Naivt-Umiddel-

bare, Gemytsbetonede-Inderlige, Instinktmæssige (Wordsworth, Almquist, Bjørnson).

Jeanne (1844) er nærmest en Forklaring af Jeanne d'Arc-Skikkelsen. Tre Turister møder en moderne fransk Bondepige. Hun er Datter af en gammel Spaakone; tror at Jorden er fælles for Alle. Hun har en Mønt som hun mener er tre Feers Vugge-Gave. Hun tilbeder Jeanne d'Arc og Napoleon. Hun styrter sig ud af et Vindue og dør, fordi hun har forelsket sig i en Englænder (det minder meget om en Novelle af Maupassant). — Landlivet sættes her op mod Bylivet, den landlige Pige har en primitiv Alvor.

La Mare au Diable (1846) er i Manges Øjne hendes bedste Bog. Stærkt koncentreret Handling, gjort for Bønder, Landlivets Poesi. Émile Zola kritiserede især disse Bøger, fordi Landboerne skulde tale Dialekt og Obskøniteter, som i *La Terre*. Goldschmidt, der selv var et Landbarn, efterligner hende i *En Jul paa Landet* og *Ekkoet*. Det var dog ikke usædvanligt paa hendes Tid at lade Bønder tale Menneskesprog. Hun paastaar i Fortalen at ville give et Modstykke til en melankolsk Komposition af Holbein, hvori man ser et elendigt Hestespand slæbe Ploven i en fattig Ager; bagved gaar Bonden i Pjalter; bagest Døden med Pisk. Herimod protesterer hun: Lazarus skal op af Møddingen. Den Fattige skal ikke mere glædes ved den Riges Død. Et nyt Aarhundred vil bringe os Kærligheden til Livet, mener Fruen (det gaar jo strygende). *The Vicar of Wakefield* af Goldsmith er bedre end *Le Paysan perversi* af Restif de la Bretonne. — Imod dette Misbrug af Bonden har hun sat en støt og streng Landmand fra Berry, fri og patriarkalsk; han har sunde og kraftige Sønner. Præsentationen af disse Personer har et storartet episk Præg, den minder om Vergils *Georgica* (som hun netop da læste) og Victor Hugos *La Vache*. George Sands Landskabskunst er i Pagt med den bedste franske, fra Claude Lorrain til Millet. Arbejdets Poesi, Pløjningen (l'arère), er det sidste Stadium i Landfølelsen. — Bogen er meget koncentreret, foregaar i Løbet af to Dage. Der er trods de livlige Scenevexlinger og (om Goldschmidt mindende) Dialoger ogsaa Plads til Beskrivelser af Ceremonier og Ritus, hvis Tilbagegang hun nu beklager. Hun længes efter den gode gamle Tid, da Folk i Frankrig var lykkelige. —

Endda fik hun Tid til at gribe ind i Revolutionen 1848.

Lamartine sendte Bud til hende efter Nedsættelsen af en provisorisk Regering Februar 48 og hun skrev de varmeste Proklamationer og Cirkulærer for den lille tapre Skare, som vilde indføre Tusindaarsriget, men blev afvist af Englene; hun trøstede sig ved at skrive sin mest velfortalte Historie, *La petite Fadette* (1849). Det er en af »Hampespindernes Historier«, en landlig Cyklus. Sproget er ogsaa spækket med Provinsialismer. Hans Hø er godt »sauf celui qui était au bord du ruisseau, et qui était un peu ennuyé par le joug.« Han havde allerede tre Børn, da hans Kone fandt paa at give ham Tvillinger (deux bessons). De hedder Sylvinet og Landry. Alle var forundrede over deres Lighed (retirance). »C'est tout de même une jolie paire de gars.« De to Brødre bliver meget forskellige, den yngre Broder er meget subjektiv, og skinsyg paa den ligevægtige ældre. Den yngre løber sin Vej efter en Disput, den ældre søger efter ham og henvender sig til Egnens kloge Kone, Fadet (Ordet betyder Fé). Hos hende lever to Børnebørn, la petite Fadette, kaldet Faarekyllingen, og hendes Broder, kaldet Græshoppen (le sauteriot). Den ældre Broders Kærlighed til den snavsede Fé er rørende. — Det er George Sands bedste Karakterroman. Emnet er vel laant hos den tyske romantiske Fortæller Achim v. Arnim, ogsaa brugt af Auerbach. Romanen har paavirket Provençaleren Mistral (Mi-rèio og Bretonen Brizeux.

François le Champi (1850) er ligeledes en Hampespinder-Historie, ogsaa kendt i Theaterbearbejdelse, Succès paa Odéon-Theatret i Paris.

Den sidste Roman af George Sand, der omtales hos Goldschmidt (*Nord og Syd*, 1857 XI, 206) er den berømte *Le Marquis de Villemer*; Goldschmidt beundrer Stilen, f. Ex.: »Je vous aime plus que ma fierté et que mon honneur . . . je me sentais perdue, et je le suis.« Disse galante Tirader afviger dog fra hendes tidligere Stil. Begge Markisens Sønner vil have hendes Selskabsdame. De skilles, men Markien møder hende i en Snestorm og hun tilstaar, at det er ham hun elsker (Snestormen forekommer ogsaa i Goldschmidts *Henrik og Rosalie*). — Velfortalt men ikke realistisk Historie.

George Sands Fortællinger har alle Vegne virket ved deres kraftige og originale Karaktertegninger og nye Milieuer, ved deres Blanding af Kærlighed og Politik, ved rask og voldsom

Handling og tillige liberale og feministiske Tendenser. Hun modsiges Goethes Ord: »Nach Freiheit strebt der Mann, das Weib nach Sitte«. Hun vil nok æres, men ogsaa begæres, og især gerne være med i Mandfolkernes Virksomhed og Selskab. Hun søgte Frihed og fandt den først i Elskov, saa i Mysticisme og Utopi; til sidst i Arbejde. Til hendes Produktion hører næsten med de Skildringer af hende, der er givne af Modparter som Jules Sandeaus *Marianne* og Paul de Mussets (Broder til Alfred) *Lui et elle*, rettet imod hendes egen Roman *Elle et lui*. — Hendes egne Mandsportrætter er dog mere gennemtrængende end de Portrætter Mændene har tegnet af hende.

Vi beder Læseren nøjes med denne Mundsmag af udenlandsk Litteratur samtidig med Goldschmidt, og henviser til de Pluk vi ovenfor har givet af hans Artikler om den danske Litteratur før og fra hans Tid.

Vor Helt havde netop skrevet den overilede Slutning paa *Hjemløs*. Han havde endda i sine sidste travle Aar faaet Tid til at skrive en filosofisk-ironisk lille Roman *Don Cleophas* (i Manér med *Fortælling om en Flue*, men mislykket) og en Conte som *Blanche de Mézeray* (*Nord og Syd* 1856, egnet til Optagelse i *Kjerlighedshistorier fra mange Lande*). Nu tog han fat paa dramatiske Arbejder som *Vagabonden*, der mange Aar senere blev til *En Skavank*. Men disse vilde ikke ret glide for ham. En Artikel fra 1858 gengiver hans Stemning fra Besøg i Theatret som i en tom og uvirkelig Verden — sagtens snarest en Skuffelse over Skuespildigtningen end over den kgl. danske Scene. En ny langvarig Kampagne mod den danske Politik, der var ham for slap, gav ham en anden Skuffelse. Han var derefter sindet at emigrere til England; Udkast og Bearbejdelser paa Engelsk viser hvor alvorligt hans Forsæt var. Af to smaa Brudstykker om *En Tørbonde* er blevet en hel, daarligt sammenhængende engelsk Roman, som blev oversat til Dansk under den misvisende Titel *En Jul paa Landet*. Men det blev ikke til Noget med hans Indvandring til England. Aarsagen var ikke den han angav, at han paa en Udstilling faldt i Rørelse ved at se Dannebrog og hørte nogle danske Arbejdere raabe Hurra (Goldschmidt holder af slige autobiografiske Fiktioner og tror maaske paa dem). Den sande Grund var at han manglede en personlig Tilslutning blandt engelske Jøder (der mest var »orthodoxe«, som man dog ikke

kaldte dem dengang) og uden en saadan ikke kunde slaa igennem hos Briterne. Men ogsaa blandt danske Jøder var han lidet yndet; dog havde han gjort et forholdsvis godt Bekendtskab med den nye Overrabbiner i København.

Men nu vendte han de utaknemmelige danske Landsmænd Ryggen og slog sig for en Tid ned i Rom. Et Instinkt drev ham. Maaske havde han gunstige Erindringer fra sit første, nu saa fjerne Ophold i Rom, helt omdigtet i *Hjemløs*. Paa de første Blade i *Fortællinger og Skildringer* (1863) har han erklæret Rom sin Kærlighed som det jordiske Paradis. Men han forlanger af Romafarere, at de skal give Beviset for at de virkelig kan komme ind i Paradiset (med et Citat fra en Bog han kunde udenad, J. L. Heibergs *Nye Digte*), altsaa Forkundskaber. Goldschmidt lagde megen Vægt paa at udvide sine arkæologiske og historiske Kundskaber. De hørte med til hans Verdensbillede og hans Dannelsessfære, men det var dog især Enklaver i Rom, der som smaa Købstæder tiltrak hans Provinsgemyt. Her kunde den venneløse Mand ogsaa samle et gunstigt stemt Publikum omkring sig og tro sig næsten populær. Her vendte Poesien tilbage, og det rolige Sind, det næsten gode Humør. Dette er vist den eneste Ferie-Periode i hans Liv. Man kan endog tale om et vist Embonpoint i hans Personlighed og Fortællekunst. Adstadig og mild sætter den fordums Stürmer und Dränger sig til Skrivebordet i sin lille Lejlighed i Nærheden af Piazza Barberini, et Kvarter hvor Danske havde holdt til i Menneskealdre. Inspirationen var ham naadig.

Vi regner med at Opholdet ikke tilfældigt faldt sammen med Familien Stillings. Maaske var det Hele (trods en Udtalelse af Goldschmidt om et tilfældigt Møde paa Monte Pincio) et Arrangement af den smukke Fru Christiane Stilling, f. Kirchhoff; ogsaa hendes anden Tilbeder, Heidelberg-Professoren Kuno Fischer (1824–1907) var i Rom, muligt i Forstaaelse med Dr. Stilling, der ikke manglede Menneskekundskab. Parret havde to Børn, og foruden disse havde den skønne Frue altsaa tre Filosofer at passe paa. Hun holdt nok af Filosofer. Dog har det næppe moret de to virkelige Filosofer at høre paa Goldschmidts Theisme og Nemesislære; Ingen af dem troede paa Gud eller Skæbnen. Doktoren, eller Magisteren, som Stilling kaldtes, havde forfattet et skarpt Skrift mod Martensens Dogmatik og regnedes

for meget begavet, men en uheldbredelig Sygdom hindrede hans Produktivitet, og Fruen eller Filosoferne maatte køre ham i Rullestol op og ned ad Corsoen i Rom eller Bredgade (hvorom endnu i min Tid fandtes Traditioner). Kuno Fischer var en ham meget overlegen Tænker: hans Bøger om Hegel, Schopenhauer og Bacon viser en uhyre Evne til at fatte forskellige Standpunkter, hans fire Bind Goethe-Skrifter indeholder ypperlige Ting om Weimar-Aanden og Faust. — Fruens Forhold til Goldschmidt var da nødvendigvis kysk; vi benytter Lejligheden til i dybeste Respekt at udtale som en meget anerkendt Tradition fra den Tid, at Digterens Rygte i det bekendte Kapitel om Sex ikke var gunstigt. Den litterære Platoniker var i det trivielle Liv meget erfaren og empirisk. Goldschmidt var vist erotoman og kunde godt dyrke flere Guder samtidig. — Historien om Fru Stillings Betydning for Goldschmidts Digtning, saa almindelig antaget af Forskere, stammer fra Professor Vilh. Andersens berømte Afhandling i Tidsskriftet *Edda* 1914. Denne er bleven modsagt, fordi et af de Stykker Vilh. Andersen beraaber sig paa er oversat fra Engelsk og i dette Sprog er af en noget ældre Dato, men dette er af ringe Betydning og kan endda referere sig til Fru Stilling. Vilh. Andersen har især ladet sig inspirere af to ældre Memoireværker af Goldschmidts Samtidige, som baade kendte hinanden og Goldschmidt, Lorentz Dietrichsons *Svundne Tider* III (1901) 83ff. og Vilh. Bergsøes *Eventyr i Udlandet* (1905) 228ff. Deres Værdi begrænses noget ved at bygge paa anden Haands Efterretninger og indskrænker sig til nogle faa vidtspundne, men mest indholdsfattige Anekdoter. De synes kun at have ringe Kendskab til Fruen og Digteren og Professoren, om hvilken de slet ingen Besked giver. Fruen saas efter Hjemkomsten under tiden i Goldschmidts Selskab, og efter usikre Traditioner, vel blotte Gisninger, skal hun have ventet paa et Frieri fra Goldschmidts Side, da hendes Mand døde 1869. Men hun har ikke ventet længe paa at give ham Kurven, da hun samme Aar ægtede Kuno Fischer. Hun besøgte senere Danmark og ligger begravet paa Assistens Kirkegaard. — Det er især som Inspiration til den kvindelige Hovedperson i *Arvingen*, at Christiane Stilling er kendt fra Litteraturhistorien. Vi slutter os gerne til denne Opfattelse, men gør dog opmærksom paa, at Goldschmidt i et Brev til Fru Rothschild fra den Tid han udarbejdede Romanen, angiver

en anden Model. Desuden er det maaske ikke pedantisk at minde om, at Fru Stilling i 1865 var i en ret moden Alder, mens Astrid i Romanen dør meget ung. — Han paastaar at være bleven dansk Digter, fordi hans Elskede forlangte det af ham, men havde vist taget sin Beslutning forinden.

M. Goldschmidts store Lykke havde saaledes sine Grænser. Forholdet til »Skandinaverne« var nok heller ikke altid det allerbedste. Goldschmidt var overhovedet ikke et Selskabsmenneske og selv i sine korte Venskaber tilbøjelig til at krambolere. Han synes dog at have fundet et vist Behag i den lidet forpligtende skandinaviske Forening. Ogsaa »Dydsforeningen«, en mere zünftig S sammenslutning af Kunstnere, omtaler han med Varme og Humør i *Fortællinger og Skildringer*, men ifølge sin Sædvane maatte han have et Brud, og dette opnaaede han da ogsaa, om hans Biografer staar til Troende.

Fortællinger og Skildringer, der blev det store litterære Udbytte af hans Ophold i Rom Januar—Maj 1863, udkom samme Aar i smaa grønne Hefter, ialt to ligestore Bind, fortsat med den ret uvedkommende Roman *Arvingen*, skrevet under og efter Krigen 1864 og sluttet November samme Aar og formodentlig udsendt ved Jul eller Nytaar (Titelbladet har 1865). De blev i Almindelighed, trods de urolige Tider, udførlig omtalt og mest velomtalt af Kritiken, som dog stupidt ankede over, at han havde medtaget en (kun høfligt og forbeholdent behandlet) holstensk Greve i Bogen.

Fortællingerne skal vist forestille en Cyklus af Cyklus'er, indlagt i en Ramme *Hvorledes man lever i Rom og Hvorledes man fortæller i Rom*: de fleste har dog Ingenting med Rom at gøre. Et Afsnit om Flandern, mest Baedecker-Stof, er overflødigt. To litterære Anmeldelser, Goldschmidts sidste, er ogsaa overflødige, men værd at læse. Den ene er om Molières *Don Juan* og fremhæver, mod Søren Kierkegaards dialektiske Lyrik over Mozart, den franske drøje Landjunker; maaske er Themaet laant. Den anden er af en Bearbejdelse ved Høedt over et tysk Stykke *Madonna*; den viser Goldschmidts ofte omtalte Æmhed for Madonna-Skikkelsen, og Kendskab til Kvindehertets Kærlighed; ellers handler den mest om Emnet Protestantisme contra Katholicisme, hvorom Høedt og Goldschmidt ofte har udtalt sig med ringe Vid.

Den nye Bog vilde den tidligere Goldschmidt have kaldt filistrøs. Man er hidtil ikke vant til Hygge hos denne Digter.

Med *Fortællinger og Skildringer* kan man gerne sige, at den danske Kunstprosa er vaagnet op af sin Dvale. Den har en Klarhed og Ynde i denne Bog som aldrig før i vor Litteraturs Historie. Naar H. C. Andersen fortæller og skildrer, har han visselig en større Motivrigdom og et stærkere Temperament. Men han er af en anden Skole, hans Skrivemaade er den raske hensynsløse han har arvet fra det gamle Testamente og Englænderne, den dristige Frase uden Struktur, det overdaadige Billedvalg fra alle Sansers Verden, den afsagte Forkærlighed for det konkrete Udtryk; denne Diktion gaar løs paa Emnet uden Tøven, ligesom i Blinde, den er lutter Blod og Sindsbevægelse. Goldschmidts Kunst er derimod i høj Grad romaniseret: det Hele er behersket af den oversvævende Forstand, hans Frase er i al sin Simpelhed dog skrupuløst konstrueret, Billedvalget er sparsomt og forsigtigt, og der ligger lige saa megen Vægt paa det der kun antydes eller ikke direkte kommer til Orde, som paa hvad der ligefrem nævnes og berettes. Men ogsaa i andre Henseender har han været paa det Rene med, at man maatte byde noget forskelligt fra Andersens magtfulde Billedkunst. Bogen er ogsaa udelukkende skrevet med en dansk Læsekreds for Øje, kun Fortællingen *En Jul paa Landet* er — paa to smaa Brudstykker nær — oprindelig affattet paa Engelsk. »Naar jeg har sammenlignet, hvad jeg har seet andetsteds, navnlig i England, med danske sociale Tilstande, og det Danske eller Nordiske sluttelig har syntes mig at bære Fortrinet, har Gunden hertil, nøje beset, ligget i, at der over Norden endnu hvilede »noget Fint, Poetisk, til noget dybere Lyttende« (Sætningen er af Heinrich Heine), en Uvillighed til at synke ganske hen i det Praktiske, og i lidenskabelig Anstrængelse derfor, noget blidere Menneskeligt, der aldeles ikke forhindrer, at man i Farens Stund har tilbørligt Mod og Evne til Opofrelse.« Han har genfundet sit Fædreland i den stille jublende Stemning hvori han hensattes ved at se ind i sin Elskedes blide Øjne og ud i Roms klare Luft.

Denne Stemning anslaaes straks i det indledende, spirituelle Kapitel *Hvorledes man lever i Rom*, hvor han skildrer Milieuet, den nordiske Kreds og dens Tilflugtssteder; især giver han et fornøjeligt Billede af »Dydsforeningen«, den lille Gruppe der

havde samlet sig om Holbech, som i denne Bog kaldtes »Præsidenten« og af Bergsøe »den Gamle af Dage«. Egentlig var det en Flok af Malkontentere, som havde sagt sig løs fra den skandinaviske Forening; og dens »Dyd« var nok fra først af den mere farisæiske at foragte Foreningens Fjas, det var mest Folk med smaa Pengemidler og stor Selvfølelse. Men Goldschmidt giver en anden Etymologi af Navnet: Dyden er den at man har forsvoret at drikke daarlig Vin. Det er et meget flatteret Billede han tegner af denne lille Flok Nordboer, som han lægger en hel lille dansk-romersk Dekameron i Munden.

Det næste Kapitel er det aandfulde Eventyr *Fotografierne og Mefistofeles*, som man ikke læser uden at blive hjertegreben, naar man vil betænke, at det indeholder hans egen Oplevelse i de Dage, den levende Følelse af at det Enhver for Alvor vælger, det gælder Livet. Saaledes har han staaet imellem Poesien der nu vaagnede i ham i hele sin Rigdom, og det praktiske Liv, maaske ogsaa mellem Poesien og den Elskede, thi han vidste med sig selv at han vilde ophøre at være Kærlighedsdigter i det Øjeblik han kom i Besiddelse af sin Kærligheds Genstand. Den skønne Pige (angivet som Brunette) han her i Fortællingen kalder Helga den Fagre (som vel var blond i Sagaen), er Urbilledet for næsten alle hans unge Kvindeskikkelser i de følgende Aar. Historien er bleven til den 3. Marts, da han var til The — ellers en forbudt Drik i »Dydsforeningen« — hos P. A. Munch. En af dennes Døtre viste ham en Samling Fotografier, der laa spredte paa et Bord. »Jeg fik da pludselig Ideen til en Novelle; men jeg tror den kun kan skrives paa Dansk.« Den er som Prologen til hans lange Række af erotiske Fortællinger.

Saa følger den fine Novelle *Den sidste Svovlstik*, en af de mange Historier Goldschmidt har digtet til Illustration af sin religiøse Idé om et Forsyn, der benytter Omstændighederne til at vække Samvittigheden hos den som i Livets Strøm har glemt en gammel moralsk Forpligtelse. Novellens Pointe er dog et slemt Misbrug af Nemesis og Fadervor, begge tagne i høj Grad forfængeligt. Dernæst Skildringen *Ved St. Onofrio*, hvor »Dydsforeningen« holder court d'amour, og der debiteres, som sig hør og bør, en Beretning om Tassos Liv og Lidelser, og i Tilgift en Anekdote fra Vesteregede By (»aa, hvor det gør godt at sige de Ord her i Vælskland«). Endelig Beretningen om en Udflugt til

Grotta Ferrata og Frascati, hvor *En Jul paa Landet* (som indeholder Goldschmidts gamle Almueskildring *En Tørvebonde*) forelæses. Meget fint slutter første Del med et Billede af en romersk Vinterhimmel under Scirocco, der ligesom bringer Hjemmets Sommerluft med sig.

Anden Del indeholder en animeret Beretning om ti Skandinavers Udflugt fra Via Felice til Ostia. Goldschmidt lavede den Slags paa en anden Maade end H. C. Andersen. Nærmest med Forbillede i Skrifter som J. J. Ampères *Portraits de Rome* (se Bind I S. 8), *Voyage Dantesque*, *César*, og de udkomne Bind af *L'Histoire Romaine* blander han Skildringen af Landskabet med en Genfortælling af dets poetiske og historiske Traditioner. Ampère er nu en glemt Skribent, men Litteraturhistorikeren vil dog notere, at han har stemt Instrumentet for vor eneste Mester i denne sjældne Kunststart. Roms og dens Omegns Historie, fortalt af en aandfuld og stemningsrig Cicerone, og næsten nedskrevet paa selve Stederne, har for Folk som elsker Rejser og Historie noget usigeligt tiltrækkende. Ampère er ikke den eneste Historiker den flittige Goldschmidt har naaet at læse hernede; ogsaa Gibbons og Sismondis berømte Værker har efterladt Spor, og han gjorde Studier til Cola di Rienzis Historie (som før ham H. C. Andersen), fra Papencordts Værk om den forunderlige Folketribun har han laant et Sagn; andre har han hentet fra Gregorovius, hvis Arbejder gav ham det fornøjelige Billede af en Tidsalder, da Byens Børn havde glemt deres Fortid, og Monumenterne, selv Marcus Aurelius' Rytterstatue var omgivet af ætiologiske Legender.

Et lille Kapitel om Ghettoen er yderst nøgternt holdt, navnlig sammenlignet med H. C. Andersens tidligere og Bergsøes senere Skildringer. Han havde besøgt den i 1847 efter en stor Over-svømmelse og senere i *Hjemløs* skildret Nedbrydningen af Pave Paul IV's Mur (efter et Øjenviernes Beretning). Under det andet Ophold var han der kun to Gange. Da Thora (Loven) blev udtaget og skulde læses, spurgte man ham om han som Repræsentant for Levi Stamme vilde opkaldes, men han sagde Nej, fordi han »Øjeblikket efter vilde gaa bort til en anden Levevis, en anden Anskuelsesmaade og andre Interesser, end her forudsattes.« Ceremonivæsenet afskrækkede den helleniserede Dansker. Han kunde ikke rigtig føle hernede med det Folk, hvorfra han

var rundet, ja midt i Jøde kvarteret operer han højtideligt for den hedensk-kristelige Civilisation han var kommen til at tilhøre, og som ligeledes aabenbarede sig mægtigere for ham her i den gamle Verdens Hovedstad. Levende følte han den dybe Mod-sætning mellem den rabbinske Familiereligion og Roms verdensborgerlige Kultur. »*Enten Rom eller Ghetto*«, udbryder han. Dog kunde de Alternativer netop her vel forenes? Og dog virker Stammefølelsen saa stærkt i ham, at han maa give efter for sin Lyst til at fabulere og fortælle nogle jødiske Historier. — Som et Modstykke til disse hebraiske Melodier trykker han bagefter sin bevægede Skildring af *Peterskirkens Belysning* (5. April 1863), et Mesterværk af Beskrivelseskunst, saaledes som han forstod den, en Fremstillingsmaade, som ikke vil indlade sig i Væddestrid med Malerkunsten, men alene appellerer til Stemningen. Efter sin Skik kan han ikke afbilde den synlige Verden uden at indlægge en overført Betydning i den. Under den skiftende Belysning skifter ogsaa det mægtige Tempel Betydning for ham. Først ser Kirken ud som var det ikke ved Solnedgang, men i Morgenskæret han saa den: det er Opstandelsen, Paaskefestens Mysterium: »den store Sandhed stod paa Himlen, at os er en Sol opgangen, en Frelse (sic) født. Den var lovet det Skabte i Tidens Morgen, den stiger ned fra Himlen paa uforklarlig Maade og rejser sig lige uforklarlig fra de store Kæmperes Grave; den hæver sig lysende, naar alt andet Lys er slukt, den vinker os i Afstand, og som den nu gør et Tempel af Ler og Sten til gennem-sigtig Ild, vil den gøre vort Legeme til et lutret, uforkrænkeligt Tempel for Aanden. O Lys, lad mig skue Dig i min Dødsstund!« Men efter at Solen er sunket, og den kunstige Belysning har taget fat, blegner Illusionen. Kirken forvandles fra et Billede paa Universets Aand til en haandgribelig Sakramentkirke, »en Kirke for Ægteskab og Barnedaab«. Til sidst ser han den tage Form efter den gamle Basilika. Solen var ikke længer i den. »Imod sin Vilje forraader Kirken paa selve sin Triumfnat, at den ikke har formaaet at rumme det Uendelige, ikke den høje Universets og Naturens Aand . . .« De tre-fire Blade hører til det skønneste Goldschmidt har skrevet; nu vi kender hans hemmelige Biografi, er vi ogsaa i Stand til at genfinde hans Elskede i Billedet; den overtroiske Digter har indsat det som for at helliggøre Fortællingen: »Tæt ved det Øverste af spanske Trappe hjalp

jeg en dejlig lille Dreng op paa Muren, for at han kunde se Lysglansen. Dog havde han nok egentlig mindre Fornøjelse af det stille, fjerne, lysende Tempel end af de to lange, lige Gaslygterækker, som han saa nærmere, dybt nede henad Via dei Condotti. Da jeg et Øjeblik halvt vendte mig, saa jeg Moderens blege Ansigt, — og underfulde Syn! — det fjerne Lystempel spejlede sig i hendes store, mørke Øjne. Da kom pludselig over hendes Ansigt et stærkt Blink, der flammede en ubeskrivelig Glans over hendes fløjlsorte Øjne . . .«

Anden Del slutter med *En Soirée*, en Kreds af Smaafortællinger i Ramme, en Form som var ham kær. En Cyklus inden i en Cyklus, det er som et helt kinesisk Æskespil. Her har han indlagt romerske og syditalienske Sagn. Goldschmidt er ogsaa som Eventyrfortæller H. C. Andersens Modsætning: mens Andersen søger Eventyret paa Virkelighedens Bund, søger Goldschmidt det i den hemmelighedsfulde Verden der omgiver os, i Tilfældet og i Gengældelsen. Andersen er Naturdyrker, Goldschmidt Spiritualist. Medens Andersen finder sine Emner i det nærmest liggende, maa Goldschmidt mobilisere Sydens og Orientens Skatte af mystiske Fortællinger — raffinerede og sindrige Fantasiværker af en sælsom fremmedartet Karakter i Nordboers Øjne. —

Samlingen ender med Fortællingen *Arvingen* 1864, en stor selvbiografisk Fantasi over hans Kærlighedsdrøm, den af hans Nemesis-Bøger, hvori han har lagt mest af sit eget Livs Tilskikkelser. I det førnævnte Brev fra Goldschmidt til Fru Rothschild i London just paa denne Tid opgiver han dog en anden Model, men vel kun bestemt for Begyndelsen til Bogen? Her er digtet paa Helga den Fagre-Skikkelsen som kun Drachmann senere har digtet om sin Edith. Her er hun Heltens Barndomsveninde, tidlig skilt fra ham og genset i Rom i Hænderne paa Fremmede. Helten har nedkaldt Nemesis over sit Hoved ved et tilfældigt Forhold til en meget ringere Kvinde; nu lykkes det ham at vinde hende, men efter at de er blevne forenede i det hellige Land, mister han hende; thi de har begge syndet mod Magterne. Romanens Idé er den danteske-goetheske, at det idealt Kvindelige drager Manden opad. Dens Kerneparti er Skildringen af de Tos Elskovsmøde i Rom, det Afsnit der har til Motto:

Donna m'apparve,
Vestita di color di fiamma viva.

Skildringen af kosmopolitiske Kredse i Rom tyder paa at den sprogkyndige og verdensmandsmæssigt dannede Digter har haft Adgang til andre Steder end dem der søgtes af hans Landsmænd. Her findes nogle ganske bitre Bemærkninger om de nordiske Kunstnere i Rom. Goldschmidt taler om den aandelige Vækkelse og det rige Idéliv som venter Kunstnerne i Rom, men tilføjer: »Jeg tror, dette gælder om alle Kunstnere med Undtagelse af de nordiske og især de danske. De nordiske Kunstnere leve saa afsluttet indbyrdes som mulig. De klynge sig gemytlig til Hjemmet, dets Aviser og alle dets Interesser af almindelig eller privat Art. De synes at være bange for at voxe bort fra det Gemytlig og det Smaa hjemme. De tro, at Kunstnæring er nok til at blive Kunstner, eller de vil ikke tage anden Næring end den, som kan hjælpe til at frembringe, hvad der kan finde Marked hos Familiernes hjemme. Tildels kommer vel ogsaa Afsluttedheden af, at de færreste af dem have lært noget andet fremmed Sprog end lidt Tysk, og det ville de ikke tale. For de fleste af dem bestaar Romerrejsen ikkun i, at de have flyttet deres Atelier fra København til Rom. At de ere komne til en Verdensstad for at tage Del i Verden, og at de kunne gøre det uden at lide Skade paa Sjælen, synes de ikke at ville indrømme; men saa kan det heller ikke indrømmes, at de behøve at rejse udenlands. . .« Det var jo en grusom Salve, som kunde tyde paa en slem Antipati mellem de planteagtigt døsende Kunstnere og den videbegærlige og alsidigt underrettede Goldschmidt. Men rimeligvis har Goldschmidt haft nogen Ret. Kunstnernes Glansperiode i Rom var forbi, det var nu andre sociale Elementer som bragte Friskhed og Aand i de skandinaviske Kredse. Siden Thorvaldsens Dage var et længere Romerophold bleven mere obligatorisk for en Kunstners Uddannelse end Afgangsprøven fra Akademiet; alle Stipendier lød paa Rom, der ikke længere betød noget som kunstproducerende By. Malerne drog derned med en Art Forpligtelse til at gøre Genrebilleder i den traditionelle Manér, og Billedhuggerne for at hæve Arven efter Thorvaldsen. De kunde lære Noget i Paris, men dèr maatte de ikke tage hen; og saa forsumpede de altsaa i Rom.

Med *Arvingen* havde Goldschmidt for saa vidt gjort et Fremskridt i Fortælling, som han havde bortkastet de 100 Kærligheds-historier fra *Hjemløs* og erstattet dem med to. Det bliver til en

Art Nemesis-Regnskab, men af den vulgære Nemesis, idet A sættes lig B. Han bliver da Arving til sin Elskedes to Adoptivbørn, og arver i Tilgift den i Goldschmidts Noveller uopslidelige Familiegaard, som han ingen Ret har til men faar foræret af den gunstige Nemesis. Det er lidt i Strid med den fordringsfulde Polemik mod de samtidige Romanforfattere, der var saa uheldige at lade deres Bøger ende forkert: at Heltinden dør ung og at Helten ogsaa træder ud af Handlingen som ung. — Helten fortæller selv Bogen i Jeg-Form, men falder dog tit tilbage i løse Idé-Associationer. — En anden Lighed med de tidligere Romaner er det lange og distraherende Udenrigsophold med mange Pistol-skud og megen Kaardeklirren. Bogen har nogle af de mest spændende Optrin hos denne Forfatter paa Spillehuse, Vidnesbyrd om Goldschmidts Fortrolighed med det farlige Element — og en Masse alt andet end spændende socialt Projektmageri, i hvis Sand Læseren bliver hængende.

Efter Krigen 1864 begynder det der kaldes Goldschmidts *jydske Skildringer*. Det var i min Tid et yndet Spørgsmaal ved Universitets-Examener at sammenligne Blicher og Goldschmidt som jyd-ske Skildrere og Novellister. Det første Indtryk af en saadan ikke meget interessant Sammenligning er vist nutildags af Modsæt-ningen mellem Blichers gammeldags, hypotaktiske og Goldschmidts stærkt sideordnende og talesprogsagtige Stil. Men dernæst har Blicher den Fordel, at den regionale og selvrosende Litteratur endnu ikke var opfunden. Blicher var frit stillet, han elskede sin Hjemegn men vilde dog vist hellere have levet nær Hovedstaden. Goldschmidt havde George Sand og Brizeux og Auerbach bag sig, og følte sig forpligtet til at levere i det mindste *noget* topografisk eller ethnografisk Stof fra sig. Sagen er den, at den æsthetiske Virkning af grønlandske og sydafrikanske Emner ikke er saa stor; den taalmodige Læser indsætter Hottentotter i Eskimoernes Sted. I Tidernes Løb er det Provinsielle og Over-søiske bleven en Plage i Litteraturen. *Eneboeren paa Bolbjerg* vil bevare sine sjælelige Konflikter, selvom han overføres til Gilleleje. Blicher vilde have bevaret sine digteriske Ejendommeligheder selvom han var bleven forflyttet fra Randers- til Næstved-Eggen. — Samtiden lod Goldschmidt høre om Blichers Overlegenhed, som om den laa i det Geografiske. Georg Brandes' Anmeldelse i *Dagbladet* slog ind i den Tone, men tildelte dog Goldschmidt et

»Motsætningsforstaaelsens Fjernsyn«. I Brandes' og Julius Langes Brevvexling tales der mere djærvt om, at man ikke kunde se den store Hede for den lille Goldschmidt. Ogsaa Clemens Petersens Anmeldelse i *Fædrelandet* henviser til Poul Møllers *Lægds-gaarden i Ølsebymagle*, men finder dog i *Hederejsen* »Udstraalinger af et samlet Sind, hvorfor ogsaa Indtrykkene ikke blot gives roligt og varmt og fyldigt, men ofte tillige gennemlyses af en træfende Forklaring.« — Vi finder dog ikke denne Skildring træfende. — Hans Kyrre (anf. Skr. II 109) mener, at Ingen tvivler om, »hvem af de to der er Jyllands Digter«. Sikkert ikke, men det er dog ikke for denne Sprogblomsts Skyld at Blicher digtede.

M. Goldschmidt syntes ikke, at hans første Jyllandsbog, *Dagbog fra en Reise paa Vestkysten af Vendsyssel og Thy*, blev modtaget med tilstrækkelig Opmærksomhed, og var nær ved at tabe Modet. I en undertrykt Fortale (Citerer i H. Kyrres anf. Skr. II 131) kommer han ind paa at Kritiken »ikke regnede ham saadan for Dansk«, og Bitterheden stak dybere. Han tænkte paa sit »Tilhørsforhold« til Danmark, hvorved han navnlig tænkte paa sit Forhold til det danske Publikum, det var ogsaa et økonomisk Spørgsmaal. Han fremstillede sig, især i sine senere Aar, som hjemløs eller delt mellem Danskhed og »Jødedom«. Den gamle Melodi blev dog stærkt varieret. Med Jødedom havde han strengt taget kun lidet at bestille, og hans »Tilhør« til Danmark var uomtvisteligt. Det var vel nærmest Ærgerrigheden, ikke Religionen der var Hovedsagen (se bl. A. hans Artikel i *Ude og Hjemme* Nr. 19–20, 10. Febr. 1878). — Men ogsaa den anden Bog om Jylland, *En Hedereise i Viborg-Eggen* (1867) blev dog en partiel Succes.

Af de to Bøger anser vi den sidste for den smukkeste, den er ogsaa forfattet i det Aar, da Goldschmidts Skrivekunst kulminerede; dens fortrolige Skildringer fra Blichers Land og morsomme Randgloser til hans Skrifter (*Jøderne paa Hald, Eneste Barn*) giver den et særligt Værd i Jydsk-Interesseredes Øjne. Andre vil maaske foretrække det to Aar ældre Skrift for dets varme Hjemkomst-Stemning og Naturfølelse; Goldschmidt havde en øm Naturfølelse og en levende Sans for Almuens Tænkemaade; vi er altsaa tilbøjelig til at tro, der ikke er saa stor Forskel paa Sjællændere og Jyder, som især de Sidste gerne vil mene; en egentlig »københavnsk« Forfatter blev Goldschmidt vel aldrig. Det mest

københavnske han har skrevet, er den stærkt undervurderede Roman *To Børn* fra Fortællingerne 1883.

Bøgerne synes ikke, som de fleste af Goldschmidts, at være komne paa Prisnedsættelser, jeg har aldrig set Exemplarer med de skæbnesvangre gyldendalske tre Bøgelinier. Senere, især efter at de ikke var taget med i den første Udgave af *Poetiske Skrifter*, steg de til taarnhøje Priser hos Antikvarerne og paa Auktionerne, og har holdt sig i Pris selv efter at de var blevet optagne i Raadhus-Bibliothekar Salomons større Udgave.

Til de jydsk Skildringer henhører ogsaa Novellen *Den Vægelsindede paa Graahede* og *Ekko'et*. Den første, der regnes blandt hans sjældne Mesterværker, har maaske efter Goldschmidts, men ikke efter Læserens Mening, noget med Nemesis at gøre. Meget er der vist heller ikke at finde af Nemesis i Romanen om *Ekko'et*, ud over den almindeligste »poetiske Retfærdighed«. Motivet med *Ekkoet* er laant fra *Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard*, med hvis Forfatter, Henrik Scharling, Goldschmidt gik Ture paa Frederiksberg.

Nogle Smaaromaner eller Noveller efter Hjemkomsten vidner om en ret langvarig Flirt med en vis »Ingeborg«. Det er *En Roman i Breve* (ogsaa kaldet *Breve fra Choleratiden*) og en Novelle *Den flyvende Post*. Den unge Pige havde forelsket sig i hans Bøger, og blev ham derved til Opmuntring og senere til Spot (i *Ekkoet*). Historien er optrevet i Hans Kyrres Biografi; hvis der er Nemesis i disse Noveller, maa det være en Advarsel til unge Piger imod at forelske sig i Egoister. Men hvad har det i Grunden med Nemesis at gøre?

Goldschmidts *Kærlighedshistorier fra mange Lande* (1867) udkom i Originaludgaven med to forskellige typografiske Opsætninger, Arkene blev stærkt blandede i de udsendte Exemplarer; den ene Suite har Overskrifter til hver Historie og vekslede Klumme-Overskrifter, den anden mangler disse Kendetegn. Samlingen er forsynet med en Indledning, der henlægger Scenen til Verdens-Udstillingen i 1867 i Paris, som H. C. Andersen, M. Goldschmidt og G. Brandes havde besøgt samtidig. Meningen var, at enhver af Fortællerne skulde fortælle en Historie fra sit Fædreland, men Planen er opgivet allerede i Fortalen. Denne indeholder en eneste Fortælling (af »Mustapha«), men midt under det Hele opgiver Digteren Planen, der efter hans Udsagn bragte

Læserne »paa den Forestilling, at et Menneske efter en saadan Paavirkning havde gaaet omkring hist mellem alle Nationers Summen og Larmen og gjennem den eller over den kun havde hørt sine Lyd fra Hjerternes Inderste, havde ladet hver Nation fortælle sin erotiske Sorg og Glæde«. Dog dette var altsaa netop egentlig Planen. Men »nogle af de Skildringer eller Scener, som man vil finde i det Efterstaaende, ere skrevne før Verdensudstillingen i Paris«. Virkelig havde Goldschmidt læst en af dem for Lorenz Dietrichson i Rom 1865, og det er meget rimeligt, at de allerfleste af Historierne er skrevne eller paatænkte før Udstillingen. Udstillingen har altsaa kun Lidet med Bogen at gøre. Den udkom Oktober 1867, og da var Udstillingen lukket og glemt, Fortalen da overflødig. Navnet paa Bogen, som Goldschmidt fandt passende til Verdensudstillingen (»svarende til Mødet i Paris«) var i Forvejen meget brugt i Titler. Man kunde kalde den *Amor vincit omnia*, som i alt Fald passer paa nogle af Historierne, men vilde stride mod Nemesis-Læren.

Vi vil omtale nogle enkelte af disse Historier. Deres Orden og Tilblivelsestid er ligegyldig. Den ældste er mulig den om *Billedhuggeren*, som han fortalte Dietrichson i Rom (se Kyrre, anf. Skr. II 120). Historien, der har været fortalt før paa diverse Maader, er boccaccio'sk og skal vise Kærlighedens Almagt og Uimodstaaelighed, den kan næppe bevise Tilværelsen som et Fornuftige. — *Guds Engel fra Rørvig*, der har samme Morale, er først forelæst for Bj. Bjørnson, der brugte den som Fortryk i sit Blad *Nordisk Folkeblad*, sammen med andre af Historierne. Den er noget svulstig og egner sig næppe til at belyse den nordiske Kvindekærligheds Blu. Dens Nemesis-Regnskab er i Uorden. — *Den polske Kongesøn* er den første og korteste Historie i Bogen, vel ogsaa det Bedste vor Helt har skrevet. Typen, som er international, kaldes af Fr. W. Hegel *Fornuftens List*, af J. L. Heiberg *Forsynets Jesuitisme*, af os *Andre Skæbnens Ironi*. Med alt det er den vist kun paa Grænden af Nemesis' Gebet. Vi aftrykker den her for det Tilfældes Skyld, at den skulde være gaaet i Glemme:

»En Konge og en Dronning i Polen havde en Søn, hvem de elskede høit, og hvem de besluttede at sende ud at besøge andre Lande, for at han kunde udvide sine Kundskaber og sin Erfaring og blive end dygtigere til engang at regere sit Folk. De lovede sig saa meget større Udbytte af Reisen, som Prindsen, skjøndt ung, var af en alvorlig Natur

og kun havde den Feil eller Særegenhed, at han aldrig vilde spise Fisk, fordi han, uvist af hvilken Grund, havde fra Barn af faaet Modbydelighed mod alle Dyr med Skæl. Dette gjorde den gode Konge og hans Dronning ondt, fordi de selv holdt meget af Fisk, og fordi deres Rige havde Overflødighed af de herligste Fisk saavel fra Havet som fra Aaer, Floder og Søer.

Til at ledsage Prindsen paa hans Reise valgte de en ung Mand, der var bekendt for sin Klogskab, Sindighed og blide Charakter. Ham blev det for Afreisen indstændig paalagt saavel af Kongen som af Dronningen at vogte vel paa Prindsen, om mulig bringe ham til at spise Fisk, men især afholde ham fra Kvindekjærlighed, medmindre en saadan Kjærligheds Gjenstand var jevnbyrdig, af fyrsteligt Blod.

Prindsen reiste da med denne Ledsager under den gode Konges og Dronnings, Hoffets og hele Folkets Velsignelser, og da de efter to Dages Søreise stege iland paa fremmed Kyst, var det Første, Prindsen lagde Mærke til, en meget smuk, ung Kvinde. Eftersom hun ikkun var Datter af en simpel Adelsmand, vilde Hofmesteren nødig lade Prindsen opsøge hende; men saasom han var saa klog og vidste, at Kjærligheden er en Lidenskab, der tiltager ved Hindringer, besluttede han ikke at modsætte sig og fulgte selv med Prindsen til Besøg hos Adelsmanden.

Efter kort Tids Forløb saae Hofmesteren, at Prindsens Kjærlighed, uagtet han ikke hindrede den, alligevel steg, og han besluttede derfor at tilintetgjøre den med Klogskab. Ved et Aftenselskab hos Adelsmanden bragte han Talen hen paa den nyere Tids mærkværdige mikroskopiske Opdagelser, og da han havde et af de dengang nyopfundne stærke Forstørrelsesglas med sig, indrettede han det klogt saaledes, at han fik Tilladelse til at lægge Forstørrelsesglasset ogsaa paa hin unge Dames lilliehvide Haand, ja paa hendes endnu blødere, finere Kind, og da Prindsen paa Hofmesterens Ønske saae igjennem Glasset, maatte han see, at hans Elskedes fine Hud som enhver anden Dødeligs var skælagtig. Samme Aften spiste Kongesønnen Fisk.

Nr. 8, *Fuglen, der sang*, er en af de hyppigst fortalte Legender i Middelalderen og Nutiden. Emnet er behandlet i Professor L. L. Hammerichs lærde Bog *Munken og Fuglen* (1933); i denne er H. C. Andersens Eventyr *Dyndkongens Datter* dog ikke omtalt. Vi nævner dette Eventyr alene fordi M. Goldschmidt har anmeldt det og vist er bleven inspireret til at fortælle det om. Se *Nord og Syd*, 1858, II 200: han finder Andersens Opfattelse for kristelig. Goldschmidt henviser her til en ældre Kilde, som efter østerlandsk Skik er mere udpyntet end Andersens. M. Goldschmidt angiver selv som Kilde Chr. Pedersens *Jertegns Postil*, en af vore faa katholske trykte Bøger fra Middelalderen. Goldschmidt har søgt at gøre en Kærligheds- og Elskovshistorie ud af den, men uden Held. Vald. Vedel omtaler ogsaa Legenden

i sin Bog *Bag Klostermure*. Det er egentlig ingen Nemesis-Historie.

Senki hører til de mest ansete Stykker i Samlingen. Den fremstiller den »skæve« Nemesis. Gudinden, her kaldet Solen, kommer i en Løves Skikkelse den forhaanede Mandæer til Hjælp mod Naboen, men Løven kræver sin Løn. Mandæeren maa desuden se sin Søn næsten forgaa af Sorg over Naboens Datters Død. Knuden løses ved Hjælp af en *Deus ex machina*. Men det er vel heller ikke Hensigten at bevise Fornuftriget og dets ubønhørlige Logik.

Goldschmidt har bag i den ældste Udgave af *Kærlighedshistorierne* gjort Rede for sine Kilder, som ogsaa er fra mange Lande, mindst fra Jødeland. — Han fremhæver (maaske vel stærkt) de orientalske Elementer og nærmer sig en 1001 Nat-agtig Fortællemaade i flere Historier. Med alt det mangler Bogen dog Enhed og Sammenhæng.

Samme Aar som bragte Goldschmidts populæreste Novelle-samling, udkom ogsaa hans populæreste Roman, *Ravnen* (1867). Denne udmærker sig ikke blot ved sin heldige Komposition, sin omhyggelige Inddeling, sin raske Fortællemaade, men ogsaa ved en viis Økonomi med Hovedpersonen, der havde oversvømmet hans tidligere Romanforsøg. Det lykkedes ham saa godt at skille sig fra Hovedpersonen, at Nogle baade i Samtid og Eftertid har paastaet, der slet ingen er. Det synes dog for alle ikke-sprænglærde Læsere klart, at Bogens Helt er den der nævnes i de første Linier, Hr. Abraham Krog, der »i et af Aarene 40« bosatte sig i København, og om muligt vinde Ære i sit eget Fædreland. Han kommer fra Amerika, hvor han, vist paa en hæderlig Vis, har tjent en større Formue; men til denne har han lagt Grunden paa en mindre hæderlig Vis, nemlig efter Traditioner fra Goldschmidts andre Romaner, ved at hæve en Søforsikring i sin Chefs Navn og ruinere ham. Hr. Jacobæus (saaledes hed han egentlig, Krog er et paataget Navn) viser dog Tegn til Anger (hvilket Goldschmidt altid lægger megen Vægt paa). Han skriver en Bøn om Tilgivelse til den Besvegne, og efter sin Bosættelse i København udsætter han et Legat fra en anonym Velgører til den besvegne Supercargo, Hr. Seilstrups Familie. Denne er imidlertid efter den Ulykkelige Død kun repræsenteret paa Spindesiden og hedder nu Carøe. Legatet, som er hele den besvegne Sum, kommer da

til en forkert Familie. De to Familier kender ikke hinanden mere. — Men Nemesis driller stadig Hr. Krog. Vi har set, at hun har vist sig krakilsk over for ham og behandlet ham som Polykrates med Ringen, dog uden at give Ringen tilbage. Nu ærgrer hun ham ved at berede ham Vanskeligheder ved at blive mødt uvenligt og forbeholdent af det københavnske Bourgeois, som Goldschmidt iøvrigt kender daarligt, man føler sig som hensat til en lille Provinsby. Senere opnaar han, at hans ene Datter bliver gift med en hjerteløs Skuespiller. — Men han gør dog Fremgang og bliver i Tide opstillet som Valgkandidat til vor første Rigsdag. — Imidlertid har ogsaa Modhandlingen taget fat. Den forladte og nedtraadte Familie skyder op. Der er tre Brødre Carøe, af hvilke den ældste er bleven Student og placeret i Overklassen, mens de to yngre fører et beskedent Liv. Den ene af dem er Haandværker og noget i Retning af et mekanisk Geni, men tillige lidt forknytt. Den anden er Skibsdreng og en rask ung Fyr. Det hænder sig nu, at den unge Mekaniker falder i Hænderne paa Hr. Krog og starter en Fabrik for ham eller ved hans Hjælp for sig selv, men Hr. Krog prøver paa at skille sig af med den unge Carøe, da det tilsyneladende gaar glat. Hr. Krog bliver ved en Alliance mellem hans Kommissionær Simon Levi og Carøes nødte til et opgive baade Fabrikken og den politiske Indflydelse han har erhvervet, og som Offer for Nemesis drager han tilbage til Amerika. Efter M. Goldschmidts Poetik skulde Historien først begynde her.

Episoderne er mange, ogsaa Skildringerne; de sidste giver dog ikke meget fra København, han var jo ogsaa et Landbarn og boede i de sidste Aar af sit Liv paa det dengang landlige Frederiksberg. Men nogle ypperlige Bipersoner bør erindres.

Ibald (vist et virkeligt Navn) er en Poet og Fantast, som man blev i 1840'erne, og deres Karakter blev saa tom og vaklende, fordi de voksede op i en Epoke hvor der Ingenting skete i Landet, ifølge Goldschmidts falske Forklaring. Han vidste saa godt som Nogen, at Christian den Ottendes Tid var en urolig Tid, og at Karakteren er medfødt. Goldschmidt manglede ikke Fantaster i sin Omgangskreds, han var selv en af dem. Man har bl. A. udpeget H. V. Kaalund og Kr. Arentzen som Modeller til Ibalds Skikkelse. For Kaalund, som skrev Digte og Oversættelser i *Nord og Syd*, taler vist Ingenting. For Kr. Arentzen taler, at Goldschmidt allerede havde brugt ham som Marginalperson, og under det

nemme Navneskjul Andreassen; jeg ved ikke hvad der har bevirket dette Drilleri. Kr. Arentzen var ligesom Ibald gaaet med som Frivillig i Krigen 1848, men Arentzen bad sig straks fri og slap (som det uhøfligt er skildret i Oberst Thode Ræders Erindringer). Ibald gaar med i Intendanturen. (Goldschmidt selv meldte sig efter Breve til baade Kavalleri og Infanteri, han meddelte ogsaa at han som Kvalifikation angav at han skrev ret godt Tysk, der har da vist ogsaa været tænkt paa Intendanturen). Men Folk troede der var tænkt paa H. P. Holst, der blev virkelig Intendant og vendte hjem med *Den lille Hornblæser*. — Forholdet til Arentzen var nu fint, og Goldschmidt synes næsten selv at have forfattet den udførlige Redegørelse over sine Vita og Fata i Arentzens Litteraturhistorie. — Vi tror altsaa det maa være Goldschmidt i egen Person der er fremstillet som Ibald, han var jo i Vanen med at skildre en Kemech. Satiren om den uheldige Poet er iøvrigt godlidende. Vi antager ikke, at Ibald i *Ravnen* er identisk med den senere Bulderbasse i *Levi og Ibald*. Det er Digteren Goldschmidt fra hans unge Aar, saaledes som han forestillede sig i mismodige Øjeblikke, en forvirret og overilet Skabning.

Men ogsaa Simon Levi maatte Digteren danne over et af sine Ribben. »Han var af den Slags Jøder, der nu er ifærd med at forsvinde: opdragen under en vis Forfølgelse fra de Kristnes Side, og derfor ydmyg og ængstelig, oplært paa den besynderlig dobbelte Maade, til at forstaa sig paa Penge, og til at udlægge den Visdom, der er i Talmud.« Men ser vi paa Fremstillingen passer dette ikke ret paa Levi; han maa i 1847–50, da Bogens Handling foregaar, være omkring de halvtreds; han kan da ikke forstaa sig paa Penge, da han endnu er fattig, og kan umulig paa sit lave Dannelsesstrin kende og udlægge Talmud; har Goldschmidt haft Bekendtskab med danske Talmudjøder? Det er ogsaa et misvisende Udtryk at kalde Talmud en Visdomsbog. Men Goldschmidt vilde gerne gælde for Talmudkender og dybttænkende. — Levi sidder i Begyndelsen af Fortællingen *Maser* med en Hrumisch i Haanden, men det er kun Barnemad, Simon Levi er ikke litterær. Hans Menneskekundskab er ogsaa overdrevet af Forfatteren, det er ikke sandsynligt, at Levi fra først af har gennemskuet Hr. Krog, hvem han stadig titulerer Dumrian paa Hebraisk. Iøvrigt er han nærmest karakteriseret som snu, og i sit Forhold til Principalen ikke nidkær, tilmed ikke loyal. Hans Fremtoning

vækker let Latteren, og han er forsynet med en næppe symbolsk Pukkel.

Digterens Biografer vil gerne tildele ham et hundrede Egenskaber, det vilde være en daarlig Ros. Han er tegnet med ganske faa Træk, som ogsaa er nok, da Figuren trods Goldschmidts Løfter er holdt komisk.

Allerede i Samtiden mente Flere at have kendt eller genkendt ham. Senere har man søgt ham f.Ex. saaledes: Levi siger »min Principal Wulff Heyman«, en dengang endnu erindret Storkøbmand, og derefter troet at kunne identificere ham med en af dennes Personale. Men alt dette hører hjemme i Legende-Dannelsens Verden.

Goldschmidt er med Indførelsen af Jøden Simon Levi atter kommen ind i den regionale Litteratur. Hans vigtigste Biperson er en Jøde fremstillet for de Danske, med rigelig Appel til traditionel og theatralisk Opfattelse af Israelitterne som pengekære, skarpsindige, hævnerrige Personer. Simon Levi har i sin Stil en Ejendommelighed der efter J. L. Heibergs Mening, som er den almindelige den Dag i Dag, karakteriserer Shylocks Sprogbrug, at sætte Konkreter i Stedet for Abstrakter. Den kunde vel ogsaa findes hos de Danske, f.Ex. Jyder. Vi kan her ikke helt se bort fra, at de regionale Særpræg ved Goldschmidts »Folk«, som han kaldte Jødedommen, meget let kunde afvaskes og en anden Nation sættes i Stedet. — Sproget hos Jøden i *Ravnen* og i *Maser* er tyndere belagt end det i *En Jøde* med orientalske og tyske Ord; han maa vel have haft en ældre, os ukendt Mosait til Medarbejder. Dog er det uvist, om han havde jødiske Venner paa den Tid.

Ravnen er naturligvis en Nemesis: »Gud slaar haardt«, sagde Goldschmidt sommetider; den uheldige Hr. Krog er paa mange Maader undskyldt; men Mange mener jo at de aldrig vil eller bør tilgive et Fejltrin. De efterligner Naturen, som er ubønhørlig. Men det er ikke Goldschmidts Mening: den er, at enhver Synd kan sones, naar Synderen faar Tid til at angre den. — Ellers er hans Omgang med Nemesis i denne Roman noget vilkaarlig. Hun betjener sig bl.A. af overtroiske Midler, selv om det gerne oplyses at de er overtroiske. Hertil hører *Ravnen* som Bogen er opkaldt efter. Den har en Sten i sit Næb, og den heldige Finder maa oven i Købet have udført tre gode Gerninger inden han kan have Gavn af Fundet. Den ene af disse, som vi vil nøjes med, er

ikke at forraade en Kammerat. Det sker paa følgende Maade: Den brave Skibsdreng Ferdinand Carøe har mere end en Formodning om, at hans Kammerat Skibskokken har stjaalet en Femdalersseddel fra Skibets Kaptajn. Skønt det kun kan være Kokken, anvender han dog ved sin Landgang et ufejlbarligt Mittel, idet han lader Soldet gaa rundt blandt nogle Fiskere: man nævner nogle Navne, og Soldet spræller ved den Rigtige. Desuden rager hans gamle Bedstemor betydningsfuldt rundt i Kakkelovnen, og en Gnist flyver op. Dagen efter har Kokken ondt i Øjet. Dagen er da afgjort, og Ferdinand nøder Tyven til at lægge Sedlen tilbage, men røber Intet. Endda efterlader han en svag Mistanke hos Chefen. Goldschmidt har i Nogles Øjne fordærves Historien ved at indrømme, at det drejer sig om Overtro. Han havde i sin Tid taget haardt fat paa H. C. Andersen, fordi denne tilstod at Stengen der sprang i *At være eller ikke være* maatte fortolkes som overtroisk. Det var dog et sædvanligt Kneb hos de romantiske Novellister. Men af Saadant er der saa meget hos Goldschmidt.

M. Goldschmidts næste Værk var de *Smaa Fortællinger*, der udsendtes heftevis 1868. Den første var *Maser*, i Klummeoverskrifter kaldet *Simon Levi*. Den fortsætter hans jødisk-regionale Fortælling fra *Ravnen*. Det er »un cas de conscience«, som mange lignende Noveller og Komedier plejer at hedde. Simon Levi maa være bleven omkring 17–18 Aar ældre siden sidst, en ældre og svagelig Søster han dengang havde, synes noget forynget. Han har i denne Historie aflagt det meste af sin Jødelatin og af sin noget menneskefjendske Fremtoning. Han er næsten hjertelig, ja opofrende; han sættes paa haarde Prøver af Nemesis og bestaar dem, men med Vanskelighed. Simon Levi er stadig ugift og fattig, men har lagt sig en yngre Broder til siden sidst; denne har en Kone og en forlovet Søn. Men Broderen er ham en Torn i Øjet, Levi er ikke fri for Misundelse. Broderen har ændret sit Navn Mordochai til Martin, han bor paa Solsiden og har Markiser over Vinduerne om Sommeren, han har en fin Omgangskreds, hvor Levi kun kommer med Hatten i Haanden. Med alt det er han en letsindig Forretningsmand, og dette kommer ogsaa til at berøre Simon Levi.

Nemesis, Goldschmidts Gudinde for streng Verdensorden og for Capricer, viser sig med Et som Lykkens Gudinde, hun lader i et Lune den fattige Levi arve 200.000 Daler. Det er for meget

for den lille kortsynede Kommissionær. Hans første Reaktion er Forvirring, han bortgiver Smaasummer, aldeles som en ærlig Kristen vilde gøre; og tænker ligeledes som en Kristen, da han antager en sund Filosofi, nemlig at Penge Intet er værd for ham i hans Alder — jo hans Søster Gidel kan faa en gul Silkekjole. Men Fristelserne bliver sværere, en Orden, en Legatstiftelse («Ridder S. Levis Stiftelse») var lokkende for hans altid noget tilsidesatte Gemyt; han vilde ikke længere blive overset af sin yngre Broder. Men her svigter Logikken ham. Broderen irriterer ham næsten til Had. (Goldschmidt nægtede ellers, til Trods for en meget uheldig Udtalelse fra hans Ungdom, at hans Folk var særlig hadefulde). Nu finder den geskæftige Martin, hvis Kredit er vokset efter Simons Arv, paa en uheldig Spekulation og henvender sig til Levi, der allerede har forstrakt ham (modstridende) med en liden Sum, om Hjælp. Der forlanges Revision, og Beløbet er (tydeligvis efter Nemesis' Anstiftelse) 20.000 Daler, netop det Beløb Simon Levi skulde betale i Maser (Tiende) til Fattigkassen, eller dog til andre fattige Jøder. Levi siger bestemt Nej, men skælver ved Tanken om hans gamle Søsters Bedrøvelse. Sagen er ogsaa betænkelig, fordi den vil bringe Vanære over Familien og maaske bringe Simon Levi selv i Fængsel. Men nu griber Nemesis atter ind. Hun slaar Søsteren Gidel med en slem Sot, og Simon med Samvittighedsnag. Han henter Hovedstadens bedste Læge og ser med Gysen den alvorlige Mand gøre Korsets Tegn over Operationskniven. I en Hast faar han Summen afvejet, og da Lægen aabner Døren til Operationsværelset, ser han Jøden bøjet over Guldet, hvorover han gør sig sine egne Tanker. Operationen lykkes efter denne Offerhandling, og Martin klarer Skærene, og Simon Levi fejrer Martins Søns Bryllup, som var bragt i Fare ved den truende Fallit. Levi belønnes ved den Lejlighed med et Kys af Bruden.

»Saadan *gaae* det Alle dem, der ikke selv have Børn!« slutter Fortællingen (*Smaa Fortællinger* Side 64), en Courtoisi til Læseren. En vittig Sætter har efter Goldschmidts Død ændret *gaae* (Optativ) til *gaar*, hvad der ingen Mening giver.

Historien er efter Goldschmidts (*Livs Erindringer* I 379) sammen med *I en Postvogn* skrevet »i stor Fred eller Glemsel af Ufred«, hvad der nu skal tænkes herved, Sammenhængen er tvetydig, som saa ofte, naar Digteren giver Oplysninger om sit

Forfatterskab. Er det en Antydning af at *Maser* er en Satire over ham selv? Er det en »Selvdom«, som han taler om i samme Aandedræt, eller en Familietvist, eller en Affære mellem Goldschmidt og andre Jøder? Som Vidnesbyrd om »Verdens skjønne Orden og Sammenhæng« (*sammesteds*) kan den ikke tages for Fulde.

I samme Bind staar *I en Postvogn*, vel den smukkeste af Goldschmidts Fortælling-Kredse, her som i Reglen bragt ind i et Rejse-Interiør. Det er tre jødiske Handelsrejsende eller Købmænd, der fortæller hinanden Historier. Der er bl. A. den om Manden, der er angivet af sin Kompagnon og selv skal dømmes uskyldig, Sønnen tager Skylden paa sig, forvises og tjener en Formue i Australien, men han faar ikke Lov at komme tilbage; sammenlign ovenfor *Senki*. En Variant er Historien om Manden, der fik et Ønske opfyldt af Gud, men derved kom i Forlegenhed. Moralen er den gamle, at man ikke maa ønske Noget. Egentlig heller ikke bede om Noget, som primitive Religioner og udbredt Folketro hævder. Gud selv udtaler til sidst: »Den, som forlanger Andet end Evne til at gjøre det Gode, er en Daare; men den som har et saadant Ønske, er allerede frelst.« Det er en Omskrivning af Fadervor: Ske Din Vilje. Goldschmidt citerer og kommenterer ofte Fadervor, og vi tror det var hans sædvanlige Bøn. Undertiden er hans Reflexioner betænkelige, saaledes naar han et Sted (for sig selv) udtaler, at man sommetider vist burde bede Gud om at prøve sig ved flere Fristelser (men det er jo det Modsatte der bedes om i Fadervor). Vi har ondt ved at tænke os Goldschmidt bedende en hebraisk Bøn. Hans religiøse Tankegange bevæger sig altid paa kristelig Grund. — Men hvad der gælder Gud, maa ogsaa gælde Nemesis. Vi finder i *Postvognen* en Nemesis, der staar os fjernere end ellers i Digterens Fortællinger og Dramaer fra denne Tid, og nærmere den strenge Ordensmagt. Dog er ogsaa *Bjergtagen* Nr. 1 og 2 strenge. — *Frelsen* og at *frelses* nævnes eller underforstaas ofte hos Goldschmidt; det er et vigtigt og kristent Element i hans Religion; fra de jødiske Familier hvor han har boet, kan denne Tro ikke stamme.

I *Hævnen*, der ligefrem bærer Nemesis paa Titelbladet, idet Goldschmidts Idé-Religion ikke skelner mellem Gudinden og hendes Gerninger, venter man at staa over for den klassiske eller typiske Nemesis-Historie. Men den Gudinde vi finder, er den

længe tøvende Straffer: *la tardive déesse*, som Goldschmidt undertiden kalder dette Væsen efter André Chénier og Andre, men denne Karakteristik vil Goldschmidt ikke anerkende. Denne Novelle gaar længst i hellenistisk Retning. Gudinden lader roligt passere, at en Familie i en liden Provinsby tilintetgøres af en lav Forfører. Denne gør først Tilnærmelser til Hr. Herløvs unge Kone, og da han bliver smidt ud med Haan bagvasker han hendes Rygte, og køber Fordringer op imod Husbonden, saa hun dør af Græmmelse og en nyfødt Pige med hende. Manden maa forlade Byen, som er skildret i megen Detail, og med en Provinsbos Overbærenhed. — Men nu tøver den taalmodige Gudinde i samfulde tyve Aar. I den Tid bliver Hr. Velding (Skurken) en rig Mand, der stadig nyder Livet, og Hr. Herløv, der er udvandret til Amerika og har efterladt en Søn i København, er endnu rigere, men han nyder ikke Livet. Nu vender han hjem. Hensigten er uklar, Sønnens Vel eller Hævn? Men det bliver til begge Dele. Sønnen er forelsket i Hr. Veldings Datter, frier og faar brutalt Nej af Faderen, der ved hvem det drejer sig om. Men Herløv den Ældre, der først er som knust ved at erfare Sønnens Valg, insinuerer sig (en ikke videre fin Fremgangsmaade, synes det) under sit amerikanske Navn hos Velding. En Dag erfarer han af Veldings Mund, at Husets Datter straks skal giftes med en anden ung Mand, og buser da paa Dansk ud med, at Datteren og hans Søn har løst Kongebrev og nu som Nygifte er paa Vej til Amerika. Velding daaner og dør straks efter, dog med Datteren ved sit Dødsleje, hun har i sidste Øjeblik fortrudt, og Hr. Herløv har den ringe Trøst, at han ikke har været med til at »svige sin Fader« (siger Goldschmidt, men det kan vist bestrides). De Unge bliver gifte, men Herløv rejser tilbage til Amerika, »mig er det bestemt, at jeg skal have alt mit i den anden Verden«. — Med dette Svar kan Goldschmidt naturligvis afbøde enhver Indvending, som i sin Epilog til *Hjemløs*. — Men denne »Verden« eller »Tilværelse« eller dette »Ordensrige«, hvor Nemesis hersker, kan de forsones med denne Afgørelse! Og hvad bliver der af Velding efter Døden? Digteren anerkendte intet Helvede. Er Moralen at man ikke maa hævne sig? Skal Nemesis altid kun bruge Andre som Redskaber for Ens Hævn? Goldschmidts Kilde er vel *Greven af Monte Christo*.

Den flyvende Post er en lystig Novelle med en Slags poetisk Retfærdighed, mindende om *En Roman i Breve*.

Samlingen slutter med Romanen *Ekkoet*, som vi har berørt. Historien foregaar i Vendsyssel og fortsætter paa en Maade *Rejse i Vendsyssel og Thy*. De første tre Kapitler minder om de sædvanlige Indledninger til Digterens Romaner; Heltens Opvæxt skildres indgaaende, og det Goldschmidt saa kære Landskab omkring Blokhus gengives med en Hengivenhed som var det hans Hjemstavn. En ypperlig Komediefigur, den citatrige og moraliserende Degn, vist en forklædt Jøde, en Art Simon Levi, viser Goldschmidt naar han arbejder bedst. Men i det hastigt fortalte sidste Kapitel ødelægger Nemesis Alting for Læseren. Imod Goldschmidts Poetik misbruges en Overtro. Paa den Egn hvor han og hans Barndomselskede færdes, findes et efter Manges Mening paalideligt Ekko, hvori en længst afdød Engelbrets Aand huserer. Uagtet vor Digter nægter al Overtro, synes han (lig mangfoldige Landboer) ikke om, at man holder Fest med den Slags Ting. Men i et Anfald af let Overmod eller blot Paastaaelighed vædder han paa, at han tør rette et Spørgsmaal til Oraklet, der giver ham Svar paa Tiltale. Ondet smitter, og hans Elskede efterligner hans formastelige Tiltale til Ekkoet. La tardive déesse er denne Gang ikke sen, hun udøser en Række Ulykker over Parret, hvis Forening derved sinkes. — Nemesis faldt selv over Digteren. De gode Vendelboer tog ham hans uforsigtige Omtale af Uregelmæssigheder med Strandingsgods ilde op, uagtet han havde henlagt Begivenhederne til en ubestemt Fortid («engang»), fandt man Hentydninger til nylige Foreteelser, bestemte Personer. Herimod vejede hans Skildring af Heltetmod ved Stranding og Landskabets Skønhed Intet op. Den vægtige vendelboske Presse og det sindige Folk fordømte Digteren og Bogen, uanset at *Fædrelandet* bragte ham en Hyldest i en særlig Anmeldelse af de sidste Hefter af selve Redaktøren, hans gamle Uven Carl Ploug.

I en Efterskrift til de *Smaa Fortællinger*, dateret Januar 1869 hævder han sin Originalitet som Samlingens Forfatter. Det Samme kunde han sige om Fortællingen *Avromche Nattergal* (1871), der handler om »en stakkels gammel eller aldrende Jøde, der hængte sig af Kjærlighed, men blev skaaret ned og dog blev hængende alligevel.« Fortællingen gjorde Lykke og kom i tre Oplag, sagtens ikke af Tilslutning fra Jøderne, der knurrede over, at han bestandig serverede sin Bedstemoder i skarp Sovs (G. Brandes). I sit Levned henviser han til Fortids Erindringer, der kunde have

givet Stof til den lille Bog. Men Samtiden og Eftertiden tog Sagen som om den handlede om Goldschmidt selv og hans Forhold til Fru Stilling, hvilket er umuligt. Han var ikke »bleven hængende« d.v.s. gift med en Jødinde, og Fru Kuno Fischer var Datter af en Jødinde, stod desuden alt for højt i hans Fantasi til at kunne degraderes til en kristen Tjenestepige. Har Bogen nogen Moral, kan den kun være at Jøder bør holde sig fra kristne Kvinder. Men det troede nu Goldschmidt ikke. Nemesis mangler i Bogen, uden Forfatteren vilde mene, at ethvert Fejlgreb medfører Nemesis.

Endnu skrev Goldschmidt to Jødehistorier, begge offentliggjorte i *Fortællinger og Virkelighedsbilleder* Nye Samling 1883. *Mendel Hertz* er kun en Variant af *Avromche*. Men *Levi og Ibal* blev en uventet Afslutning paa Simon Levi-Cyklus'en. Levi er nu »nogle og tredsindstyve Aar« (i 1883, altsaa nu paa Alder med Goldschmidt) og »har Udsigt til en rolig Alderdom« og - mindre sikkert? - til »en stille blid Død«. Han har ikke Noget af Talmuds »Visdom« som før, men er stadig from (orthodox og Orthodoxi bruges her af Goldschmidt om Jøder). Men han er misfornøjet over sin Families Ufromhed og Tidens Tegn. Det skræmmer ham at høre om, at Arbejderne raaber *daudi* efter Jøderne, og at Biskop Martensen har udtalt sig mod deres Kapitalisme som en Fare for Verden. I denne Forlegenhed søger han forgæves Religionens Hjælp. Goldschmidt skildrer hans Tilstand og hans Overbevisning i ret tydelige Vendinger, uden at give Anvisninger paa Skriften eller Traditionen og Talmud, som han i *Ravnen* foregaves at have Kendskab til:

»Selve hans Religiositet bestod jo ikke i, at han mystisk søgte efter Guds Væsen eller med Aandsmagt stræbte efter at gribe Verdens Væsen og sig selv. Efter Omstændighederne maatte det Religiøse for ham være dels stolt Glæde, der i Øjeblikke, paa Festdagene, kunde bryde ud i Jubel, dels en Beskjæftigelse, et Middel til Samværen med Andre ligesom i en Klub, dels en Art Assurance. Ja, det var Tryghed, han søgte og ikke kunde finde, endog efter at han havde betalt Maser. Han kunde aldrig slippe fra en rigtignok uklar, men stærk Følelse af Livets Usikkerhed, af Livet som en Gjæld. Den store Kreditor var Jehova, og hvor naadig han end havde vist sig og ifølge Simons Haab vilde vise sig, laa der alligevel Noget, enten fjærnt ude eller nærvæd, der truede. Han havde selv sagt til sin Søster Gidel: »Enten skal Du dø før mig eller jeg før Dig, og begge Dele er saa haardt.« Saa meget Andet kunde ske. Han var i Guds Haand; men den Haand var usynlig og tillige saa mægtig og saa

uberegnelig. Om han end ikke af Natur havde været en lille Smule skrutrygget, vilde han dog ikke have vovet at rette sig helt, løfte sig i Vejret og ligesom udfordre Loftet. Og medens der saaledes paa Bunden af hans Sind var bestandig Bekymring eller Banghed, var der, som man vel husker, en sær, spillende Livlighed i ham, en rigtignok begrænset, men kløgtig Tænkning og en Ironi, som jo altid i nogen Maade er Tegn paa Aandsmagt, paa en Evne til, om end flygtig og flagrende, at hæve sig ud over sig selv.«

I sine Bekymringer bliver Levi rationalistisk anfægtet. Han er kommen i Disput med en venlig Sjæl om »to Verdener«, det er en Kristen, som tror paa, at Profeten Elias steg ind i Himlen med gloende Heste og Vogn, men finder Kristi Himmelfart endnu større. Levi er overvældet, men mener at Spørgsmaalet om en saadan Opstigen til Himlen er værd et Responsum fra en upartisk Mand, der har studeret jødisk Theologi, men nu gaar sine egne Veje. Svaret bliver et Forsøg paa at vinde Jøder for en Slags Modifikation af Nemesis-Læren:

»Forskjellen mellem Jødedom og Kristendom er jo netop den, at Kristendommen beror paa Tro, Jødedommen ikke.«

»Hvad beror Jødedommen da paa?«

»Efter min Opfattelse, paa det ganske Simple, som er udtalt af ham, der har stiftet vor Religion, eller gennem hvem vor Slægts Syn paa Livet og Døden er traadt fuldstændigst frem. Han siger, som Du kan læse i femte Mose Bog, tredivte Kapitel, at hvad han har forelagt os og paabudt os, har intetsomhelst Vidunderligt ved sig. Det er ikke i Himlen, saa at man skulde ville fare derop og hente det; det er heller ikke hinsides Havet, saa at man skulde behøve at rejse derefter. Det er i vore egne Hjerter; det er Syn paa Tilværelsen som et Fornuft- og Retfærdighedsrige og Handling i Overensstemmelse dermed. Livet byder Tilfredshed og Lyksalighed, naar man handler derefter, Ulyksalighed, naar man svigter. Det er Mose Lære. Deri er intet Under.«

»Og det er vor hele Religion?« spurgte Fredrik.

»Ja – nej, naturligvis maa huskes, at vi først af Alle have udtalt det store Bud om Kjærlighed til Gud og Mennesker; alene det vilde være vor Ret til at leve gennem Tiderne.«

»Ja, men det kan dog ikke nægtes, at der er fuldt af Mirakler i Biblen; hvad skal man gjøre ved dem?«

»Naar de hjælpe En til at se Verden som et Fornuft- og Retfærdighedsrige, skal man tro dem, hindre maa de ikke.«

....

»Sig ham, at naar man lever et begejstret, glødende Liv i denne Verden, saa farer man ogsaa med Ild og Glød tilhimmels. Behøver det netop at være med gloende Heste og Vogn?«

Imidlertid har Levi genoptaget Bekendtskabet med Digteren Ibald, hvem man vil huske fra *Ravnen*, hvor de diskuterede et planlagt Stykke, som i Virkeligheden var J. L. Heibergs *Pottemager Walther* fra *Marionetteatret*, der ogsaa indeholder Heibergs *Don Juan*. Levi vil gerne have Ibald i sit Hus, ikke for at diskutere »Ordet« med sig, men fordi han endnu er en kraftig Karl og befinder sig i god Forstaaelse med det yderste Venstre. Af den fordums Romantiker er der nu blevet en »Monist« og Tilhænger af det moderne Gennembruds Mænd. Ibald bliver hans Lejer, og vil gerne modtage sine radikale Venner ved et Gilde, hvor Levi skal være Vært. Men det gaar rent galt. Gæsterne hylder Levi som »Hadets« Mand, idet de citerer Goldschmidts gamle uheldige Tale paa Skamlingsbanken, men taler nedsættende om Jødedommen som noget gammelt Ragelse. Levi taler med Hjertet fuldt af Had om sit Folk som det første, der har udtalt at man skal elske sine Medmennesker; denne Betydning lægger han med Goldschmidt og de Kristne i Moselovens »Næste«, der i Synagogen tolkedes som Familien eller Stammen. — Dette *repas ridicule* hører til de mest glimrende Blade fra Goldschmidts Pen; men efter Ulykken maa Levi gaa til Sengs og kommer aldrig op igen. Et Besøg af en kristen Præst, der blot vil forhandle om Lejen af en mild Stiftelse i hans Hus, skræmmer ham saadan at han dør af Skræk. Hans Regnskab med Nemesis er ubekendt. Men Goldschmidt forbedrede ikke sin Anseelse i Synagogen ved denne Fortælling.

Efter Udgivelsen af *Avromche Nattegal* syntes der at indtræde en Pause i Goldschmidts Forfatterskab. Men han var flittig nok, og udsendte de to Bind *Livs Erindringer* og lige derefter to Bind *Fortællinger og Virkelighedsbilleder*. Disse indeholder dels et Optryk og en Revision af Adolph Meyers *Fortællinger* 1846 og dels Udvalg af mest sociale Skildringer fra *Nord og Syd*. Revisionen af Fortællingerne fra Onklens Hus var forsigtig men næppe heldig, Rammeværket om den store Fortællings-Cyklus blev pillet væk, *Aron og Esther* fjernet. Til Erstatning indsatte Digteren sex Stykker af en formentlig ny Genre, som han kaldte Nemesis-Billeder og over hvis Æsthetik han lejlighedsvis filosoferede. Til Genren kan ogsaa regnes to ægyptiske Smaahistorier og to franske Anekdoter, laante fra Kritikerne Sainte-Beuve og Saint-René Taillandier. Goldschmidt havde allerede offentliggjort en lille Samling

(tidligere omtalte) *Billeder i Nyt dansk Maanedsskrift*, ogsaa optagne blandt Virkelighedsbillederne. De sex Smaastykker skal bevidne Nemesis' Virksomhed og Tilværelsens Orden. Det interessanteste er det første, der ser ud som Plan til en Roman eller Novelle i to Dele. Der fortælles om en Mand, der forførte sin Forlovede og derefter tøvede med at ægte hende, men dog senere følger hendes Families Ønsker. Goldschmidt kunde tale med om saadanne Ting. Men dette kan hun aldrig tilgive ham, og bliver derfor noget tolerant over for en Mand der gør Tilnærmelser til hende. Dette fører til en Duel; det er anden Del. I Duellen bruger den krænkede Ægtemand det Kneb at tilraabe sin Fjende: Hævnen er bagved dig! Hans Fjende vender Hovedet, og i samme Øjeblik skyder han ham. Heri ser Folk et Tegn paa Nemesis (men hvordan kan det være anderledes, trods Goldschmidt?). Sejrherren føler sig imidlertid forfulgt af et lidet Barn, det er en Hallucination af den Dræbtes Datter, der skriger: Hævnen er bagved dig! »I denne Tilstand af Rædsel døde han for sin egen Haand.« — Nemesis er her den uendelige og klodsede Forfølgelse og ingenlunde en Repræsentant for Fornufttriget.

Den følgende Historie er et dramatiseret Ordsprog. En gammel Jøde har for Vane at udbryde: Wie man Gott gewöhnt! Vänner jeg Gud til at lade mig fortjene og bruge ti Daler om Ugen, saa faaer jeg ti Daler om Ugen; vänner jeg ham til blot at lade mig tjene fem Daler om Ugen, saa faaer jeg ikke mere end fem Daler om Ugen. Wie man Gott gewöhnt! — Hertil bemærker Goldschmidt med et Udfald mod Jødedommen, at den Gamle havde Ret, men »aldeles ikke Ret overfor den Gud, han selv troede paa eller mente at tro paa, den vilkaarlige Gud Jehova. Thi Han lader sig ikke vænne til Noget. Men den Gudsmagt, som er i Nemesis, i Loven om Aarsag og Virkning, lader sig vænne til det, min gamle Blodsslægtning ventede sig af ham, nemlig i den Forstand, at naar et Menneske vänner sig til en Flid, Orden og Dygtighed, der indbringer ham ti Daler om Ugen, saa faaer han dem Uge for Uge.« — Den Gamle endte dog i den jødiske Stiftelse »Meyers Minde«, og blev der fritaget for det daglige Slid og Slæb.

Den næste Historie er atter et dramatiseret Ordsprog, lagt i Munden paa en gammel brav Jødekone: Die ganze Welt ist *eine* Stadt. Den skal illustrere Loven om alle Menneskers Solidaritet, som Goldschmidt har fundet antydningssvis hos H. C. Ørsted, hos

Pierre Leroux og tydeligere hos dennes Elskerinde George Sand.

Den fjerde Historie er kun et Citat af Goldschmidts Skuespil *Svedenborgs Ungdom*. Den er maaske sat som et Modstykke til den uheldige Duel og dens Følger i den første Historie, thi Ritmesterens Duel i *Svedenborgs Ungdom* faar dog et Udfald, som forsoner med Nemesis.

Det femte Kapitel er kun et sammentrængt Referat af de Castros Tale om Schechina og Nemesis i *Hjemløs*. Da de tidligere Nemesis-Billeder ikke »endte godt«, venter man noget Bedre her, men forgæves. Man faar det Hele med, ogsaa en Paragraf som vi før sprang over, fordi Otto Krøyer ikke brød sig om den: »man drives fra alle Sider frem mod det Bedste. Bestandig sidde vi ubarmhjertige Mennesker tildoms over En eller Anden, ere ofte, uvilkaarlig førte af selve Retfærdigheden, uretfærdige imod ham, og pludselig ere vi selv ude af Dommerkredsen og sidde paa de Anklagedes Bænk. Selv bidrage vi ved vor Strenghed mod Andre til, at den høje Retfærdighed voxer; vi slaa Andre, og Slaget rammer senere vor egen slettere Natur, indtil det gaaer op for os og vi komme til at elske den skønne Retfærdighed, der tugter. I denne Kjærlighed er Naaden.« (Anf. Skr. I 303). Iøvrigt gentages det om Fornuftriget, og om at Nemesis med al sin Strenghed tilsigter noget positivt Godt, men at der ikke findes det ringeste Vilkaarlige i hendes Adfærd. Naaden bestaar efter dette System i Nemesis selv, eller i den (ikke indlysende) Fordel at falde ind under Nemesis' Retsforfølgelse (der ellers maa være automatisk og ganske fri for Vilkaarlighed). Spørgsmaalet om en Nemesis før og efter Jordelivet holdes udenfor. Dog stilles der vage Udsigter til en indre Evighed uden for Tiden.

Billederne slutter med en Henvisning til 2. Del af *Livs Erindringer* med Fremhævelse af at Nemesis-Læren er Urtidens Religion.

Perlen i de to Bind er Novellen eller Romanen *Gift* (d. e. venenum, Forgift). Vi antager, at den har et nært Forhold til Ragnhild (egl. Rose) Goldschmidt, der uden Tvivl er Redaktrice af de to Bind Fortællinger. Hun var sin ti Aar ældre Broders Værk, han havde ledet hendes Skridt længe før deres Faders Død 1848 og boede siden Moderens Død 1870 sammen med hende, der til Gengæld blev et Forsyn for ham paa hans ældre Aar. Hun eller hendes Broder udgav 1875 anonymt *En Kvindehistorie* med en

forsigtig Indledning af Goldschmidt, dateret September 1875. Han tillægger Forfatteren (Køn ikke angivet, men Bogen er i Jeg-Form og udgiver sig for Kvindearbejde) litterært Talent og Iagttagelsesevne og et alvorligt Sind. Trods Goldschmidts Omsvøb var Forfatterskabet maaske bekendt, og et vist Samarbejde om de to Bøger tænkeligt.

Emnet er meget ensartet og Muligheden for fælles Model eller Modeller til Stede. Heltinden, som i Strid med Goldschmidts Poetik dør ung, er en erotisk og med et moderne Udtryk charmerende Kvinde, der omtumles af Skæbnen, saaledes at hun i *En Kvindehistorie* dør af Ærgrelse og i *Gift* af Angst. I begge Tilfælde er der dog en Slags Gift, og i begge Tilfælde er dog en Svaghed i Karakteren Hovedsagen. Goldschmidt lærte og gentog mange Gange, at Karakteren er den vigtigste Faktor i den Enkeltes Liv, hvilket rent statistisk kan blive svært at bevise. Men tillige hævder han, at den Enkelte skaber sin egen Karakter, hvilket ogsaa er ubevisligt, og endelig at Nemesis raader for det Hele, hvad der atter er Spørgsmaalet.

I Søsterens Roman er Heltinden livsglad, forfængelig, ærgerrig; hendes gradvise Fald gennem Skuffelser bliver meddelt med det Skæbnemaskineri som Goldschmidt i sit Diktators Tid 1848-58 krævede af andre Digtere, men nu i hvert Fald ikke skøttede om i sine egne Arbejder. Rose Goldschmidts Heltinde er af et haardt Ler og hun faar Lov at gaa til Grunde uden megen Deltagelse, Kvindens beherskede Dom over Kvinden. Broderens kvindelige Hovedperson behandles med mandlig Tolerance over for den erotiske Begavelse. Hun er et fint Porcelæn, og Digteren tager varsomt om hende. Det er dog givet, at den Aura der er lagt om den unge Skønheds Hovede, røber et moralsk Faremoment. Digteren, der selv taler med, skildrer hende i Episoder der lægges i Munden paa hendes tidligere Lærer og senere Ægtemand. Giften kommer fra den betænkelige Livsglæde som breder sig fra en nærliggende Herregaard til den trettenaarige Pige; men den myndige Huslærer formener hende Samkvem med dette farlige Selskab. I Begyndelsen hader hun ham for det, men slaar siden over i stærk Beundring og Forelskelse. Men Giften maa ikke helt have fortaget sig, for i Begyndelsen af Trediverne indleder hun en ny Elskovsforbindelse med en Uven af sin Mand og søger under dennes Bortrejse at overtale Elskeren til

at drage med hende til Amerika, men forgæves. Inden Mandens Hjemkomst har hun druknet sig i et Vandhul. Historien er et Mesterværk af Diskretion, rimeligvis Goldschmidts fineste Arbejde; men den er med sit mystiske Halvlys svær at forlige med Nemesis-Læren, — hvad betyder Selvmordet? Og kan det forliges med Goldschmidts altid knugende Tanker om Frelsen? — En Efterskrift til *Nemesis-Billeder* forbyder ligefrem klare Identifikation og Antithese og alt for tydelig Tale. Fornufteriget bevises af Livets Uklarhed?

Indholdet af den nye Samling af *Fortællinger og Virkelighedsbilleder* 1883 bød næsten paa lutter nye Ting. Vi har allerede omtalt *Levi og Ibald*, der vel skulde være det store Trækplaster, det trak ikke nok, og Hovedstykket, Romanen kaldet *Fortælling om to Børn eller Hvordan Mdm. Skau fik sin Vilje*, gjorde aabenbart ikke Lykke, og har ej gjort det hos Eftertiden. Det er dog Goldschmidts bedst komponerede Roman, ogsaa perfekt ved sine sikre og nye Karakterer. Man havde aabenbart ventet sig noget Andet af Goldschmidt. Men Publikum plejer at blive ret irriteret, naar Geniet fornyer sig, og man havde ikke ventet sig en borgerlig Roman fra Goldschmidts Side. Digteren er vist blevet opmuntret af sin nylig afdøde Elev og Ven Vilhelm Topsøes Succès, muligt endog noget paavirket af hans Romaner og Noveller. Han er ogsaa blevet opmuntret af sin Søster og Husholderske Ragnhild, der vist er Modellen til den kvindelige Hovedperson, og som sikkert har læst baade Bogstav- og Meningskorrektur paa Bogen. Det er en forholdsvis Innovation hos ham, at Bogen handler om en Kvinde. Det psykologiske Motiv, Ærgerrigheden, er jo ikke noget nyt, men er her fremstillet paa en afdæmpet og forsonlig Maade. Heltindens kunstneriske Udvikling er fulgt med Æmhed; man vil lægge Mærke til, at han ikke fraskriver hende Talentet, men dog anviser hende en mindre udsat Plads i Samfundet end en Kunstners. Nemesis er godt skjult, men Digterens Venner maa dog have opdaget, at der er mere end en blot »poetisk Retfærdighed« til Stede i det udmærkede Paafund, at den højtstaaende militære Herre, der har forbudt Samkvem mellem Heltinden og sin Søn, selv bliver forgabet i Pigen, saa der gaar Rygter om deres forestaaende Ægteskab. Vi tilføjer, at den harmoniste Slutning med de Elskendes Forening er gennemført med Takt og egentlig var tiltrængt i Datidens Litteratur, der ofte faldt i det tragiske.

I *Fædrelandet*, hvor dengang den senere Professor i Æsthetik Julius Paludan skrev mod det moderne Gennembruds Mænd, og i Paludans andre Skrifter fastsloges det, at den hævdvundne Tradition havde Ret i at forlange en god Udgang paa en Roman. Paludan tog fejl i sin Paastand; han havde intet Kendskab til Æsthetiken og dens Historie og glemte baade *Don Quixote* og *Werther* og *Die Wahlverwandschaften*. Ploug selv, Bladets Redaktør, var i og for sig tilfreds, naar en Roman eller et Theaterstykke blot ikke indeholdt Selvmord, han kendte hverken Roman eller Tragedie, hvor Selvmord jo er sædvanlig Slutning.

Vi fremhæver endnu den sidste Fortælling i Bindet, *En Dampskibstur*. Det er ikke nogen rigtig Drøm. Fortælleren er taget med den da blomstrende og ved Aarhundredskiftet nedlagte Sundrute fra København til Helsingør. Skibet lægger til ved de kendte Stationer: Bellevue, Taarbæk, Vedbæk o.s.v. Ved Ankomsten til Helsingør er kun To tilbage, Fortælleren og en gammel mager Mand, hvis graa Øjne kaster et Sideblik paa ham. Om Aftenen foran Marienlyst oplever han en uhyggelig Naturstemning: »Billeder fra Fortiden føre ligesom sønderrevne Skyer for en Storm igjennem Sindet«. Med Et lyder fra Stranden et skærende Fugleskrig, »det for igjennem mig som et Udbrud af Smerte i Tilværelsen« (Anf. Skr. 352). — Det er som en Drøm, men i Drømmen drømmer han en ny Drøm. Han gør Turen fra den foregaaende Drøm om igen, modstræbende. Men denne Gang ser han strax den gamle Mand ved Flagstangen. De Andre stiger af, men han er alene tilbage ved Bellevue. Han søger at komme af ved Humlebæk, dog der er ingen Baad. Manden spørger ham: »De er Student fra 1836? — Ja. — Kan De huske, hvor mange De vare til Jubilæet 1861? — Nej, jeg var ikke med, jeg var i Udlandet. — Ja. Endel gik af ved Bellevue. — Ved Bellevue? — Ja, jeg hentede dem. — Hentede De dem? — Ja. Og Dem skulde jeg have hentet i Humlebæk. — Mig, i Humlebæk? — Ja, men Fugleskriget lyder først ved Helsingør — kan Du høre det? Ved Ordet »Du« og den forbavsende Tone, hvormed han sagde det, paakom mig en Fornemmelse, der ikke lader sig beskrive, fordi jeg i vaagen Tilstand aldrig har været, og aldeles ikke kan bringe mig tilbage i en saadan Blanding af Forfærdelse og Glæde. Jeg skreg højt og vaagnede ved det. Nu spørger jeg vaagen: Naar vil Fugleskriget lyde?«

Det er aabenbart et Dødsvarsel. Emnet er jo ofte behandlet i dansk Litteratur, f. Ex. J. P. Jacobsens *Dr. Faust*. Men om Nemesis er her ikke Tale mere. Det første Fugleskrig er muligvis historisk.

Bogen gjorde dog ikke megen Lykke. Den opnaaede Gylden-
dals Forlags tre Bølgestreger, som betyder Nedsættelse i Pris. Den samme Skæbne ventede Goldschmidts sidste Bog, *Smaa Fortællinger fra Fantasi og Virkelighed*, som udkom efter hans Død til hans 50 Aars Forfatterjubilæum, tilrettelagt af Digteren med en ved Udgiveeren, hans Søn, besørget Indledning og en af ham selv forfattet, ufuldendt Fortale. Denne skulde efter Sønnens Mening tillige have indeholdt en Oversigt over det han havde paa Hjertet. Dr. Goldschmidt fandt Bogen præget af »den samme Idé, som ligger til Grund for hans digteriske Virksomhed.« Disse *tabloid tales* gaar ikke alle i Retning af Nemesis. Denne virker saa ubemærket, at Læseren nemt overser den helt. Men Digteren befandt sig altid i den Klemme: en kraftigt vejledende Nemesis vilde virke »vulgært« og overtroisk, en fint spredt Nemesis vilde opfattes som Livets sædvanlige, tilfældige Forløb, hvori Alt kunde hænde og Ingenting paakaldte en dybere Forklaring. De fleste Historier er bittesmaa og derfor uden Skæbnevirkning. Den korteste er *Lirekassen*, næsten kun en lille Monolog; Digteren spøger med en Fremtid, hvor Bøger kan indskrænkes til Titelbladene. Det største Bidrag er *Masaniello*, som er et behændigt Sammendrag af Vilh. Topsøes *Nutidsbilleder*; det er et Mesterværk af stille Ironi.

Men den ypperste Fortælling i Bogen er Nr. 10, *Hvad der var i Hilda Hyde's Bylt*, en lille Tragedie indsvøbt i mystiske Forklaringer om Forfatterskabet, som det er Goldschmidts Vane. Det er vist Opspind, for han vilde ikke have skjult den oprindelige Forfatters Navn, hvis der var en. »Kilden« er sikkert en Notits i en eller anden fremmed Bog eller Avis om en Person, der har tilbragt hele Livet i Fattiggaarden, den har da befrugtet hans rugende Fantasi. Han siger at den lille Fortælling ikke er hans, men tilhører dog ikke rigtig en Anden. Han meddeler om et Rejseophold (som han plejer) i en By paa Vejen fra Salzburg til Gastein. Der har han paa et Hotel fundet et Tidsskrift uden Bind og Titelblad, som han »efter nogle Bekendtgørelser« kunde skønne at hedde *Old and New* (»Nyt og Gammelt«, som i forrige

Aarhundrede var Navn paa hvert andet Underholdningsblad). — Historien foregives at være fortalt af en Amerikaner, der kun havde kendt Hilda Hyde, uden at veksle et Ord med hende, efter hendes 60. Aar. Hun døde i en Alder af 82 Aar, og havde siden hun knap nok var voxen, altid gaaet og baaret paa en Bylt. »Ønsker Nogen at vide, hvad der var i den Bylt? Jeg kan sige det, og jeg kan fortælle om Hilda Hyde«, siger Fortælleren, som sikkert ikke har kendt hende under Navnet Hilda Hyde, og som glemmer at fortælle hvad der var i Bylten. — Heltinden er vist et Ungdoms- og Skønhedsideal men løst beskrevet, Haarfarven ubekendt. Hun levede meget i Degnens Hus, og ansaas vist for halvt forlovet med hans Søn, Christie Gordon. Men hun havde en anden Favorit, Martin Grant. Der var ingen Uenighed dem imellem, hun foretrak nok Martin Grant, men Christie forlod sine Forældres Hus »for at komme igen som en Mand«. — Saa kom den store Brand, der lagde en Fjerdedel af Oldville i Aske, deriblandt Degnens og Mrs. Hydeshus. Martin Grant kæmpede som en Løve, men man savnede Christies Hjælp. Martin gav Hilda en Bylt at passe paa, men baade han og Mrs. Gordon forsvandt i Ilden. Mrs. Hyde og Hilda blev anbragt paa Fattighuset. Næste Søndag kom Hilda til Kirken som sædvanlig, og saaledes bestandig, altid med Bylten. Hun var forvandlet til en gammel Kone.

Gaaden lader sig ikke løse, da Goldschmidt næppe vilde være tilfreds med at den Ingenting indeholdt af Betydning. Var det Martin Grants Bagage, vilde han ogsaa drage bort? Eller skulde man svare metaforisk, at Bylten rummede hendes Anger, eller hendes Troskab, eller hendes Sorg? Eller elskede hun i Grunden den bortdragne Christie?

Hilda Hyde's Bylt er maaske Goldschmidts sidste Historie, og den mest raffinerede, Maximum af hans Kunst i at fortie, og at holde Læseren hen med fine tvetydige Detaljer. Men hendes Nemesis-Regnskab eller Syndebylt lader sig ikke opgøre. Er Moralen, at en Pige skal give klar Besked i Tide til en Elsker hun ikke vil ha'? Eller at man maa give Afkald paa det timelige Liv for at opnaa det evige? — Digterens Nemesis kan virke vilkaarlig, og denne Straf vidner imod Fornuft- og Retfærdighedsriget.

Goldschmidt oplevede altsaa ikke at se sin sidste Bog trykt,

men skønt den udkom et Øjeblik efter hans Død vakte den ingen Opsigt, og Intet af den kom med i Sønnens Udgave.

Endnu et Ord om Goldschmidts *Skuespil*. Han lovede i første Hefte af *Nord og Syd* en radikal Reform af dansk dramatisk Kritik og blev en stadig og oftest umild, men ikke uvildig, Kritiker. Han var en pligtopfyldende Theatergænger. Det kgl. Theater var hans æsthetiske Opdragelsesanstalt; men han saa ogsaa mange Stykker i Paris. Alligevel følte han sig hævet over Genren: »der er stor Forskel paa det tilsyneladende Dramatiske i en Fortælling, og det virkelige Dramatiske, og desuden var det ikke igennem Dialogen, at jeg vilde gaa til Dramaet« — dette er bestemt forkert. — »Jeg har ikke haft, og har ikke endnu, Interesse for det Dramatiske uden som en Form, et bestemt Tankestof forlanger, og som ikke kan udtrykkes af nogen anden Form« — det samme kan siges om alle Digterter.

I Virkeligheden kendte han meget til dramatisk Teknik og Stil, men han svigtede i *vis comica* og i det de gamle Dramaturger kaldte Forbindelsen mellem Scenerne (*la liaison des scènes*). Dog hans Dialog er ofte fortræffelig, og Stykkerne har mange gode Ideer. De indeholder alle en fremtrædende Nemesis, hvortil Genren jo inviterer. Goldschmidt har virkelig Uret i at tale nedsættende om Dramaet, som er det »geometriske« Sted for Nemesis-Tildragelser.

I *Svedenborgs Ungdom* (1863), som Digteren forsigtigt kalder en »dramatiseret Skildring«, behandles et Nemesis-Billede uden Held. — Med *Rabbi Eliezer* eller *Rabbien og Ridderen* (to Udgaver, en hos Wroblewsky og en hos Steen, 1861 og 1869, hvilket paaførte Goldschmidt en Proces) har han paataget sig en umulig Opgave: at stille Ridderskab og Jødedom over for hinanden, i Skikkelse af Søn og Fader. Stykket, der blev vel modtaget fra Scenen, fik en retfærdig men spottende Kritik af Georg Brandes i *Illustreret Tidende*. Dramaet, der er lidt Victor Hugo'sk og har afskyelige Effekter, præsenterer os for den absurde Nemesis. Stykket er vist umuligt, fordi Publikum ikke kan have Forudkendskab hverken til Ridderskabets Aand eller Jødedommens Hemmeligheder. — *En Skavank*, der blev spillet 1867 efter ti Aars Kamp med Stoffet og Autoriteterne, er Digterens bedste og blev en Succès baade ved Uropførelsen og ved en Gentagelse 1920. Stykket har tre gode Scenefigurer. Den ene er Prokuratøren

Severin, som i sin Tid har voldt en uheldig Forretningsforbindelses Fallit og Død ved at rykke ham for en Fordring han farligt har opkøbt (Forretningen er ufin fra begge Sider). Men ligesom Hr. Krog i *Ravnen* angrer han og betaler Sønnen af den Afdøde, kaldet Hasle de 5000 Daler han tjente paa Historien til Brug for hans Uddannelse, virker som hans Formyndere og lader ham komme i sit Hus, hvor Datteren forelsker sig i ham. Denne Hasle er Stykkets anden heldige Person, en Skvadronør med et maaske godt Hjerte; han forstaar ikke Prokuratoren og mistænker ham for Bedrageri mod hans afdøde Fader. Den tredie grinagtige Hovedperson er Høyer, en lumpen og geskæftig Næringsdrivende hvis Grundsætning er, at man kun kan gøre Forretninger med Ting og Mennesker, der har en Skavank. Nemesis optræder i dette Stykke ikke blot som haardhændet Straffegudinde (hun hindrer ogsaa Prokuratoren Severin i social Forfremmelse, ligesom Hr. Krog), men som den gavmilde Fru Fortuna, der lader den unge Galfrans nyde godt af et Legat, som hans Fader har gjort sig fortjent til.

Goldschmidts sidste Stykke er den aristophaniske Komædie *I den anden Verden*, bygget paa Reminiscenser fra Holberg og fra Goldschmidt selv. Den anden Verden er ikke et Fornuftige.

Vi vil afslutte disse Betragtninger med nogle Iagttagelser over *Livs Erindringer og Resultater*, altsaa omtrent paa det Sted hvor vi begyndte. Skriftet kom 1877 i sex Hefter plus et Dobbelt Heft »for at fremskynde Udgivelsen«. Denne har muligvis været til Ulejlighed flere Steder, f. Ex. i Skildringen af Dannebrogssflagets Virkning paa hans Gemyt i London 1862, der bragte en Forsoning mellem Danmark og ham og fik ham til at vende hjem (Anf. Skr. I 278f.), og Skildringen af Shofar-Blæsningen, ogsaa i London, en halv Snes Aar senere, der bragte hans jødiske Blod i Kog og et Jordskælv i hans Forestillings-Verden (smst. 384ff.). Disse Stykker, som Goldschmidt tillægger en stor Nemesis-Betydning, forstyrrer Skildringen af Forholdet til P. L. Møller.

Værket er delt i to Bind: det første en Skildring af Digterens Barndomsaar; det andet særskilt betegnet *Nemesis* en Udvikling af dette Begrebs Historik. Indbyrdes har de saa godt som ingen Forbindelse. Afbrydelsen af Biografien motiveres med at »Lidelse og Fred mødes«. Begyndelsen af andet Bind forklarer, at det

ikke er godt at begynde med den individuelle Nemesis, d.e. den røde Traad, som overhovedet fattes.

I selve Biografien er der et Motiv, som vi venter vil faa en anselig Hovedplads, nemlig hvad Goldschmidt kalder sit »dansk-jødiske Liv«, men det behandles med Moderation. Han omtaler sin Fader med en lignende øm Overbærenhed som H. C. Andersen sin egen Fader i *Mit Livs Eventyr*. Goldschmidt lignede sin Fader, men denne var Familiens sorte Faar. Faderen var dog Levit, og Goldschmidt begynder da ogsaa sin Fortælling med: »Jeg er af Levi Stamme«, men trods denne begunstigede Stilling formaaede hverken Fader eller Søn at hævde sig i Synagogen. Moderen var Nr. 1, og hendes Familie, der nedstammede fra »Gamle Israel« i Roskilde, havde Digterens særlige Beundring. »De havde en paafaldende Evne til ikke at blive overvældede af Virkelighedens Enkeltheder, men at kunne finde almindelige Synspunkter eller hurtig gribe dem, saasnt der gaves Anledning. De kunde blive særegent glade ved et Glimt af Videnskab og følge med en Stund, som om deres Indre havde mærket Slægtskab.« Goldschmidt, hos hvem Alt blev til Poesi og Stemning, lignede dem da ikke. Han mente at Nogle af dem kunde være blevne Genier med noget mere Dannelse, men de var da ikke blevne Genier af hans Slags. (Anf. Skr. I, 17). Han lægger Vægt paa at Bedstemoderen troede paa Sjælevandringen — dette pegede mod Ægypten, hvorfra han troede at Sjælevandrings-troen stammede.

Vi henviser iøvrigt til hvad vi ovenfor har skrevet om Goldschmidt og Judaismen. Vi tror ikke, den har nogen større Part i hans Tænkning. Men heller ikke hans Stilling som tilhørende et Mindretal har Plads som Skæbnemagt i Selvbiografien, vi kan ikke tro, at hans ubetydelige Examensuheld har virket som Nemesis — det skulde da være en Straf for hans Ærgerrighed.

Barndomsperioden, der ender med hans Overførelse til København, kan ikke bygge alene paa hans egen Erindring, han gensaa aldrig Gaarden i Vordingborg; dette maa fastholdes til Trods for hans smukke Stykke om Fødebyen i *Nord og Syd*. Stærk Hukommelse og Længsel efter Barndommen binder ham derimod til de tre Valby-Aar. At han var et Landbarn, er noget af hans Skæbne. Men det føles ikke som Nemesis i hans Erin-

dringsbog. Den store Betydning Skolen fik for ham, er heller ikke opført paa hans Nemesis-Konto, saa lidet som Tiden som Redaktør for det sydsjællandske Blad: det var dog udbytterige Læseaar, for hvilke han maatte yde Fru Fortuna Tak. Først med *Corsaren* indtræder et Skyld-Moment i hans Liv.

Med Udgivelsen af *Corsaren* anslaar Goldschmidt en anden og tydeligere Tone. Dog mindes vi hvert Øjeblik om Digterens Ord: Vort Hjertes sælsomme Strengespil faar aldrig sin tabte Stemning tilbage. — Det gælder nu ogsaa for Goldschmidt om at levere baade et Forsvar for det arme Blad og en Tilbagekaldelse af nogle af sin Ungdoms Forsyndelser. Bladet var stiftet i et Lune af Redaktionen, savnede Formaalsparagraffer, og blev meget betænkeligt paavirket af det Publikum det vandt. Man var uvis om det skulde være højtideligt eller lystigt, politisk eller litterært. Det første Nummer indeholdt en Fortale med et Løfte som aldrig blev holdt, om at følge en Middelvels-Kurs; det sluttede med en blasfemisk og majestætsforbryderisk Vittighed, der var saa uvittig at Censoren, den berømte Reiersen, lod den passere. Det kom mere og mere i Konflikt med Øvrigheden, Goldschmidt fik Bøder og Fængsel og skiftede stadig Redaktions-Straamand. Om det sidste Forhold skrev Digteren med nogen Ruelse i sine *Erindringer* (I. 259f.):

»Det er nu ganske vist ikke en af den Slags Fejl, som et Menneske skal gaa og bære paa med Anger og Ruelse sit hele Liv, men var dog en trist Sag. Et Blad som »Corsaren« behøver fortrinsvis noget Blankt og Fint hos Redaktionen; der skulde ikke være givet Folk Anledning til at tale om »Sjovere«; der skulde ikke være givet Anledning til endnu Mere. Og det var saa irrationelt, saa lidet nødvendigt, kan siges og gjentages. Men jeg er dog langt fra at ville have det opfattet som et Tilfælde eller som en Skjæbne »grum og umanerlig stiv«. Thi naar et Menneske med Selvvillen og uden tilstrækkelig Kundskab begiver sig ind i betydelige Forhold, saa er han ifølge Samfundets indre, skjønne Orden ligesom forpligtet til at begå en eller anden Fejl svarende til hans personlige Mangel, og som slaar tilbage paa ham. Desuden, var Sagen paa den ene Side meget uheldbringende i sine Følger, saa bar den det Held i sig, at der ved den blev et bestandigt, om end længe skjult Brud mellem Bladet og mig personlig.«

I Afsnittet om Corsartiden, indtil det tredie Redaktionsaar, er der næppe nogen tydelig Allusion til hvad Søren Kierkegaard med et egentlig ærligt Udtryk kalder Styrelsens Part i hans

Forfatterskab. Det har nogen Sammenhæng med, at Kierkegaards Styrelse er en aktiv Part, mens Goldschmidts Nemesis trods hans Mod-Paastande næsten altid bærer Attribution af Hævn gudinde, men lader upaaagtet, hvori Retfærdighed bestaar, og nøjes med at forudsætte som givet eller let at indse, at der kan opnaas Enighed om det Retfærdige i hvert enkelt Tilfælde. Et mere sokratiske Standpunkt antydes sjældent af vor Filosof.

Ideen om Ret og Uret for *Corsarens* Vedkommende angives kun med nogenlunde Tydelighed Side 291 i *Erindringerne* første Del, i Omtalen af Bladets Holdning til »Kongedømmet med republikanske Institutioner«, som Tidens Slagord lød:

»Finder man, at jeg pynter paa Sagen ved min Forklaring, saa kan en Anden, der maaske har Lyst, bruge stærkere Ord, end jeg nænner, for at betegne Hensynsløsheden, som var tilstede, og som senere, efter det Syslendes Ordning, har givet mig den Plads, hvor Ingen har holdt Skjold for mig. Sagens Kjærne forandres dog næppe. Hvis det, som Adskillige mene, er en Fortjeneste, man i Ungdommen bør indlægge sig: at ville tage Samfundets Grundpiller bort og bygge et nyt Samfund enten i Luften eller andensteds, saa maa jeg bekjende, at min Ungdom ikke har havt denne geniale Vælde. Vi vare ikke dengang voxede saa gigantisk; vi havde en virkelig Trældom, ikke en indbildt eller tvetydig, at ryste af os.«

P. L. Møllers Historie er ved hans pludselige Indgriben Side 297 bleven Bogens Hovedstykke. Saa megen Interesse denne Forfatter af og til har vakt i Litteraturhistorien, skylder han dog Goldschmidts Fremstilling alt sit Ry. Og det er naturligt nok, for Portrættet er Goldschmidts bedste, bedre endog end det meget lignende i anden Dels første Bind af *Hjemløs*. Fiktionen om den sokratiske Debattør og Ungdomsforfører er udeladt, det har maaske ikke hørt med til den oprindelige Affatning. I den sidste, Kap. VIIIff. har Eleven forsøgt at indføre Mesteren i sin empiriske Skikkelse, sagtens mere vellignende, men ogsaa med et Strøg af Idealisering.

Aaret 1842 bragte en Kulmination, men ogsaa en Skæbnevending i *Corsarens* Historie. Paa tre Maader greb P. L. Møller ind i Goldschmidts Liv, ved sin Artikel om Bladet i sit eget Blad *Arena*, som han ædelmodigt opgav; saa ved det — formodentlig af flere Samtaler sammenflickede Besøg om Efteraaret hos Digteren, hvorved han blev dennes Steffens. Endelig ved Goldschmidts Deltagelse i Studentertoget til Sverrig det følgende Aar,

hans Fængselsophold og følgende Pariserrejse, under hvilken P. L. Møller var *Corsarens* Regent og holdt Bladet rent æsthetisk. Muligt har P. L. Møller ogsaa bidraget til Digterens fra nu af stigende Afstandtagen fra de nationale »Koryfæer«, som han kaldte dem. En Katastrofe i deres indbyrdes Forhold bragte efter Goldschmidts Fremstilling Konflikten med S. Kierkegaard i Anledning af P. L. Møllers kun alt for kendte Artikel i hans æsthetiske Aarvog *Gæa*, omhandlende *Stadier paa Livets Vej*, især Frater Taciturnus' Bidrag *Skyldig — Ikke-Skyldig*. Det blev til den navnkundigste Fejde i dansk Litteraturhistorie, som er fremstillet hundrede Gange, oftest med ufortjent Sympathi for Søren Kierkegaard. I denne Forbindelse er det interessant hvad Goldschmidt fortæller om P. L. Møllers Forskrækkelse i Anledning af Frater Taciturnus' Sigtelse mod P. L. Møller for at være Medarbejder ved Goldschmidts Blad. Herover skal P. L. Møller være bleven slemt altereret og have glemt den Traktat de havde om aldrig at give efter for Filisteriet; han troede, efter Goldschmidt, at han derved mistede sine Chancer for at blive Oehenschlægers Efterfølger som Professor i Æsthetik. Han havde ingen, og vilde i 1850 næppe miste sin Kredit for *Corsarens* Skyld. Han synes dog at være bleven beroliget i den Henseende. (Goldschmidt rykkede i 1850 et »Dementi« ind i sit Blad af, at han skulde være Oehenschlægers Efterfølger, og efter Hauchs Død erklærede han, at man hellere maatte besætte Embedet med en Kristen end en Jøde — en venlig Hilsen til Georg Brandes). Goldschmidt tog som vi veed Handsken op i sin aristofaniske Polemik. Men denne maa han senere have fortrudt, for han fablede en Nemesis-Legende sammen om at han og P. L. Møller havde lidt et Nederlag (hvilket ikke var den almindelige Opfattelse) mod S. Kierkegaard paa Grund af dennes renere Syn paa Kvinden; det var dog ikke saa forfærdelig rent. Goldschmidt hævder dog, at baade han og Møller aldrig havde manglet Idealitet i deres Kærlighedshistorier, det var smukt over for P. L. Møller, der »almindelig« ansaas for at have et daarligt Rygte (København var dengang ikke mere sladderagtig end nu, og P. L. Møllers Svaghed i Kvindekapitlet sikkert overdrevet). Goldschmidt hævder at Vennen havde en dyb Smerte paa Grund af ulykkelig Kærlighed.

Men det er næppe rigtigt naar Goldschmidt foregiver Anger

over denne Affære som Grund til at han opgav Bladet. Han vidste, at det havde kendt sin bedste Tid, og var træt af at være »Folkenar«.

Med en Henvisning til P. L. Møllers Lidelser slutter Digteren da sin Bog uden at have holdt sine Nemesis-Løfter.

Anden Del følger en besynderlig Orden. Det første Kapitel har nogle almene Begrebsbestemmelser. Vi vil nødigt referere forkert men bliver dog nødt til at anvende nogen Fortolkning.

Goldschmidts theoretiske eller religiøse Betragtninger staar i anden Del af Erindringerne omtrent i Begyndelsen, og er der uheldigt vikledede sammen med en Gengivelse af Carl v. Linnés selvbevidste Anekdoter om Gudinden som hans særlige Beskytterinde. De virker næsten som om de skulde give Afsmag for Begrebet, og er unægtelig slemme Prøver paa det Goldschmidt fordum kaldte den vulgære Nemesis. — Systemet har nu som i de Castros Manifest to Paragraffer: 1° Theisme, 2° Tilværelsen et Fornuftige. Men meget i Tanke og Ord er nu ændret.

Theismen staves endnu med Th og ikke med D. Deismen ansaas for afmægtig og forældet, næsten ensbetydende med Rationalisme. Alligevel var Goldschmidts Gud temmelig deistisk. Vel troner han ikke som en *roi fainéant*, der har afstaaet sin Viden og Magt til Naturlovene. Goldschmidt havde aldrig haft noget godt Øje til Naturlove; selv i sin ørsted'ske Tid fandt han der var gjort for meget ud af dem paa den indre Verdens Bekostning. Gud har endnu skabt Verden, men er ellers reduceret til at regere i de Ufødtes og de Frelstes Verden. Det forstaar sig, med Digterens spiritualistiske Syn paa det Guddommelige behøver der ikke at være nogen streng Grænse mellem Gud og Nemesis.

Men Nemesis er forandret, Fornuftiget delt. Ordenen brugtes forhen især om den universelle Nemesis eller den hele Tilværelse, nu gerne om den »fysisk-astronomiske« Verden, Fornuften om den moralske. (Se især II. 30). Fællesskabet mellem de to Verdener er løsnet. Og en metafysisk Løsning af Spørgsmaalet er opgivet. I Stedet er dukket et nyt Billed op: Livet. Om Livet hedder det nu, at det er magisk. Tilværelsen beror paa Magi. Vor Indtræden i den er magisk, den »Uorden vi spreder«, er et Mysterium. Det forliges ikke godt med Digterens tidligere Filosofi. Det Onde heller ikke. Tidligere var der intet rigtigt

Onde, det var kun Kuldegrader. Saaledes vil Goldschmidt helst beholde det, men det lykkes ikke. Nemesis' Herredømme er svækket, Livet er en Kamp imod det Onde. Mennesket ser »med den ungdommelige, frejdige Begejstring ved at føle Højtiden i sig og udenfor sig, med den skyldbevidste Mands eller Kvindes Rædsel over at have svigtet Livet og være ligesom kastet fra dets Aasyn« (smst. 29). Vi er langt fra Fornuftiget. Det er ikke mere i Orden.

Det har vel aldrig været i Orden. Orden vil efter Goldschmidt sige Retfærdighed. Men et blot Retfærdighedsrige er utænkeligt. Uden Uretfærdighed er der ingen Retfærdighed nødvendig. Nemesis kan da ikke gælde i Guds Empyreum blandt de Ufødte og Frelste. Men opfattet som en blot Politistat er Retfærdighedsriget paa den anden Side ikke længere hverken ordentligt eller fornuftigt. Nemesis reduceres da til det »fine og omfattende Forhold, hvori Mennesket føler sig til den naturlige Magi, som Livet er.« (Smst. 28). Og Menneskets Opgave bliver da alene at kæmpe med sin Skæbne ved at træde i »Nemesis-Forhold« (smst.). Jordelivet bliver da meningsløst, hvad der ikke kan undre, da det er et Mysterium, eller som Digteren kalder det, en Magi.

Den vanskelige røde Traad eller Personlighedens Nemesis forsvares endnu af Goldschmidt. »Nemesis er vel, saavidt vor Tankemagt rækker og for os viser sig sand, et Almindeligt, Universelt, men kommer dog først til sin Afslutning og sande Betydning i Mennesket, i den Enkelte, saa at der altid maa gjøres Appel til den Enkelte. Hvad der lever i Verdens bevægede Orden, er kun Et; men det faaer forskellige Navne efter vore Forestillinger . . . Mennesket . . . løser sin Opgave ved at træde i Nemesis-Forhold . . . Nemesis betegner da det fine og omfattende Retsforhold, hvori Mennesket føler sig staaende til den naturlige Magi, som Livet er.« Hermed er det dog ikke fuldt bevist, at Nemesis-Læren har til uundgaelig Konsekvens, at der er en Hensigtsmæssighed (ikke blot en Forudbestemmelse) i Enhvers Liv, endsige at den bliver os bekendt ved Fordybelse i Nemesis.

En anden Usikkerhed i Nemesis-Læren er den Tanke vi allerede finder i *Hjemløs*, at vi gennem denne Fordybelse lærer Verdensordenen at kende og skal kæmpe for Ordenen, eller Fornuften, som Goldschmidt nu hellere skriver. Hvis Systemet

var »strengt«, var vi maaske kun Brikker i hendes Spil. Somme Tider maa vi slutte os dertil af Digterens Noveller. Men i *Erindringerne* forudsættes Friheden, og Nemesis er da en Hjælper til at vælge retfærdigt. Goldschmidt henviser til Spinoza og Andre som solide Støtter for denne Lære. Men Spinoza ønsker, vi skal efterfølge Naturens Love, og med J. P. Jacobsens Udtryk »leve Livet som det er, og lade Livet forme sig efter Livets egne Love.« Dette stemmer ikke med Goldschmidts Opfattelse af Livet som en Magi, d. e. Mysterium.

Af Nemesis' Almengyldighed og »Slægtens hellige Ordensgang« følger efter Goldschmidts hellige Overbevisning Læren om den almindelige Solidaritet, der undertiden giver sig drastiske Udtryk, som det vi saa, at Enhver er ansvarlig for hvert Ord han udtaler, og »hvert Ord, der udtales til ham«. Denne Solidaritet skulde efter den oprindelige Tanke med Systemet have været tilstede ved Slægtens første Optræden paa Jorden, men maa da senere være forsvunden, og er nu en Opgave for Fremtiden. Særlig ser han heri en Opgave for en ny Jødedom, der kunde berige Menneskeheden med en ny oplyst Theisme. Man fandt Spor til en saadan Udvikling, vel nærmest i Retning af Tolerance, hos flere yngre Jøder. Selv mente Goldschmidt at være gaaet frem i Overbærenhed og Taalmodighed, men hans tre Evangelister, Bøgh, Borchsenius og Rud. Schmidt, siger ham dog af og til imod, og bevidner at han kunde være nok saa bidsk.

Vi fremhæver endnu af Goldschmidts rigelige Udtalelser om denne- og hinsidige Ting, hans stadige Uvilje ved at anerkende det Onde, det er blot Kuldegrader, hvor det egentlig drejer sig om det Gode. Det passer daarligt til hans System, hvor Gudinden Nemesis er og bliver en Slags Politimagt, og hvor det Onde da burde være det Primære. Grundproblemet i det hele System er og bliver uløst, da Digteren viger tilbage for Spørgsmaalet om Retfærdighed: kan det være Tilværelsens Kerne? Da Livet dog efter Goldschmidt er et Gode, maa det vel have et Formaal, eller i det mindste et Indhold, som ikke kan sammenfattes i *Bud og Befalinger* saasom at »Publikum bedes ikke berøre det udstillede Brød« eller »Isen er usikker«. En vis Aftagen af Nemesis-Troen er vel resulteret af alle disse Tvivl.

Nogen Vaklen er ogsaa tilstede over for Frelsen. — Frelsen, ikke noget fremtrædende Begreb i Jødedommen, kommer mere

og mere frem i Goldschmidts religiøse Grublen. Man skal »leve for at genopstaa«. Dette var ikke nogen Grundlærdom i Synagogen, som Digteren kun kendte saa lidet til. I Talmud, som han dog kendte paa første eller anden Haand, fandt han et Citat om, at han skulde omvende sig Dagen før han døde. Men Frelses-Tanken synes han at have været stærkt optaget af i de lange, nedslaaede Aar før sin Død. Han bruger nødig Udtrykket Sjælens Udødelighed. Man husker fra *Hjemløs* Heltens Vaklen, endnu i de sidste Maaneder før sin Død, over for Tanken om Børns Udødelighed; de har ikke levet nok, ikke været prøvet nok af Nemesis, til at han tør love dem Frelse. Men saa de Voxne? De fleste af Digterens Personligheder, trods mange udførlige Barndoms-Relationer, træder bort fra Scenen til Døden, eller til en usikker Fremtid, uden et Ord om deres Frelse.

Nærmest maa vi af hans Forfatterskab slutte os til, at en Masse af hans Personer udsletter sig selv, og at alle smeder deres egen Skæbne, selv maa erhverve deres Personlighed. Men hvorledes forliges dette med Nemesis, der maa antages at være ansvarlig for Tidsforløbet, men ogsaa for den røde Traad i hver Enkelt Skæbne? Hvorfor hjælper Nemesis snart den der trænger til hendes Hjælp, og snart den Retfærdige, som ingen Hjælp behøver?

Naaden er hos Goldschmidt et rent kristeligt Begreb. Den er snart en blot Eftergivelse af Synd, snart et Navn for det Ufortjente, og snart betyder det selve Livet som et Gode, ja Nemesis er efter Goldschmidts gentagne Forsikringer, i og for sig en Naade. Herefter bliver Nemesis uforenelig med Fornufttriget, med hvilket hun skulde være identisk. Trolig nok har Goldschmidt haft sine Tvivl om sin Gudinde.

Angeren har vi før nævnt som hans ufravigelige Betingelse for Naade. Men er det sikkert, at det er Nemesis' Holdning? I et strengt Retfærdighedsrige behøvedes Anger maaske ikke, Bod kunde være det mere Formaalstjenlige. Eller fordrer hun Sønderknuselse (*contritio*). Nogle mener, at Anger er Snyderi, eller at Naturen ikke vil anerkende den, gjorte Gerninger maa ikke slettes af Regnskabet. Et Sted citerer Goldschmidt den store Goethe, der mener man ikke maa plage sig for meget med Skrupler. *Erindringerne* har næsten ingen Litteraturcitater, og dog er dette Spørgsmaal behandlet af betydelige Moralister.

En Tillægs-Artikel til dette System er Goldschmidts ofte gentagne Sætning: *Fornemhed* (eller: den sande Fornemhed) *bestaar i at tjene en Sag* (eller *Idé*). Den hedder i sin værste Form: Alle store og berømte Mænd er blevne hvad de er ved at tjene en Sag. Goldschmidt gaar ud fra, at al Storhed og Berømmelse er virkelig fortjent, og at Fornemhed er en Dyd. I det første Tilfælde kan vel siges, at Goldschmidt har for megen Tillid til Nemesis: Maaske hun blot uddeler sine Distinktioner for at lede i Fristelse, desuden har Avisernes og Historiebøgernes Heroer maaske ikke tjent nogen Sag. I det andet Tilfælde var det bedst at indrømme, at Fornemhed ikke er et ethisk Begreb. Goldschmidt selv var fornem, for saa vidt som han var svært eksklusiv og umedgørlig og selvbevidst. Han tjente eller betjente sig af en Masse Sager. Men i Moralen kommer det efter Nogles Mening an paa at tjene een og kun een Sag, efter Andres kun den rette Sag; Goldschmidt gaar næppe i nogen af disse Retninger. De allerfleste Moralister hævder, at et pletfrit Liv er nok; Goldschmidt fandt i det Mindste i *Hjemløs-Tiden* Moralen *kedelig*. Overhovedet mener han med Fornemheden *Forfængeligheden*. — Modstandere af alle disse Systemer er især den franske Filosof fra Encyclopædisternes Tid *Helvétius*, der nok kan siges at være en fornem Tænkner: han hævder at Menneskets første Pligt er imod sig selv; endvidere den tyske Filosof *Max Stirner* (Der Einzige) hvem Goldschmidt kaldte en »klam Egoist« (se ovenfor); denne foragter i lige Grad Fornemhed og Samfund, og advarer mod al Leven op ad Idealer og Ideer.

Man vil have lagt Mærke til, at Goldschmidts Tanke- eller Fantasirige er i Splid med sig selv. I en uheldig Stund havde Digteren overgivet sig til en Gudinde, som først og fremmest var Herskerinde over Tilfældet, men dernæst ogsaa for Retfærdigheden, og endelig var bleven Verdens Herre. — At forfølge denne Aands Spor tilbage gennem Tiderne bliver da Opgaven for anden Del af *Erindringerne*; men den Splittelse som præger al Goldschmidts Tænkning, præger paa en forvirrende Maade hans Theologi. Den oprindelige Plan om en Trilogi Jøderne — Grækerne — Germanerne maatte opgives, da hans gamle *Idé* om Jøderne som de egentlige Forkyndere af Nemesis var bleven afvist, og Germanerne, det vil sige de nyere Nationer efter Folkevandringen, ikke havde Noget at byde paa. Tilbage blev da

Grækerne, hvis Religion og Mythologi var behandlet af Hundredvis af Filologer. Fra Slutningen af 1860'erne da den poetiske Inspiration tog af, blev Interessen for Ægypterne vakt, men noget egentligt Studium af Hieroglyfernes Sprog indlod han sig næppe paa. Hans Ven Valdemar Schmidt har sikkert belært ham om, at *lidt* Ægyptisk er let, og at det for et sprogbegavet Menneske som Goldschmidt i hans Alder var muligt at tilegne sig Begyndelses-Grundene og noget Mere i Løbet af en Maaned. Det var ham muligt at samle sig et nyttigt Forraad af Kundskaber. Men selv med *meget* Ægyptisk var han kun kommen til andre Navne paa sine Nemesis-Guddomme, ikke til andre Resultater om sin Religions Ælde og Ægthed. Ægypterne har sikkert som andre Middelhavsfolk kendt Nemesis-agtige Gengældelsesforestillinger, men vor Digter vilde aldrig have genkendt dem, da hans Idé om Gudinden var vag og vilkaarlig og vexlende med hans Luner.

Alligevel maatte Udelukkelsen af Jødedommen og Kristendommen vække Undren. Thi naar Nemesis var Retfærdigheden, maatte hendes Regime kunne mærkes i Jahves Herredømme, der jo viste idelige Straffedomme og Gengældelser. Noget skyldtes vel Digterens Frygt for Synagogernes Knurren, men vigtigere var vel en vis Uvilje mod Jødedommen, og den bibelske Tradition. Tilbage af alt dette er kun blevet Efterretningen om, at Abraham havde bragt Nemesis-Læren med til Palæstina ca. 1500 Aar før vor Tidsregning, og nogle Anekdoter knyttede til Ordet Schechina. Der nævnes end ikke *Jobs Bog* eller Salmerne 37 og 73. — Men med Kristendommen var det ikke nogen let Sag. Hvorfor havde den fra sin første Fremtræden svigtet den Lære, som var Menneskeslægtenes Urreligion? Intet Under at Goldschmidt følte sig forladt af Gud og Mennesker paa sine gamle Dage, ja vel usikker i sin Tro paa Nemesis. — En Forklaring af Kristendommens Udeladelse er Digterens Usikkerhed i Forsyns- og Forsoningsdogmet. Han anerkendte ikke Kristus som Messias eller Guds Søn. Men naar han kalder sin Filosofi theistisk, sigter han ikke til Nemesis, hvad hans Proselyter nemt kunde tænke; hans Gud er den kristne og vel ogsaa jødiske Gud. Desuden anerkender han Helligaanden, og mener at den ægyptiske Gud *Num*, d.v.s. hans Navn, er identisk med det græske *pneûma*, Aande eller Aand, der bruges om den hellige Aand.

Begge betyder Guddommens hellige Aandepust eller den Himnelrøst, der gaar gennem Jorderige. Goldschmidt begrunder sin Afvisning af Kristus især med sin Vantro paa Mirakler, skønt Vantroen maa være svækket efter at han havde erklæret Tilværelsen for magisk, og desuden betegnet sin Gudindes Virksomhed som meget ofte grænsende til det Mirakuløse. Men der er sikkert ogsaa personlige Grunde til at Goldschmidt kun kan se det ypperste Menneske, et jordisk Væsen i den som Guds Søn mest vilde ligne, i Evangeliernes Messias-Billede.

Efter Goldschmidt er Nemesis-Læren da meddelt Menneskene samtidig med Sproget, der begyndte med Aande- eller Pustelyd, som genfindes i det ægyptiske Sprog. Dette maa have lignet Ursproget meget. Det bekymrer ikke Digteren om Slægten er meget ældre end angivet i de kristne eller jødiske Almanakker, Ægyptisk er under alle Omstændigheder meget ligt de første Menneskers Tale. Med Sproget er ogsaa Religionen kommen til Verden. At Nemesis-Læren er gaaet til Grunde i Ægypten skyldes det stive, forvitrede Embedsvælde; at den er tabt i Hellas, kommer af Folkets udvortes Billeddyrkelse. Noget Lignende var vel Tilfældet i Romerriget, hvor man havde Masser af forskellige Fortuna-Templer. Goldschmidt er ikke sikker paa, at Nemesis virkelig har været dyrket i Rom, hvilket imidlertid er tilstrækkelig bekendt. Om Kristendommen bevarer Digteren Tavshed, men Helligaanden kan altsaa tænkes at være Nemesis selv. Muligt tænkte han Kristenheden perfektibel og modtagelig for det Budskab han bragte.

Hovedstykket i Erindringernes 2. Del er det om Nemesis hos Grækerne, fra hvem han har laant Navnet. Han har skudt alle andre hellenske Gudnavne til Side, Moira, Tyche, Dike, Eumenider etc., lader ogsaa de antike Retsforhold og Gudeforestillinger ude af Betragtning, men medtager en Del Citater som rummer Navnet Nemesis eller Adrasteia-Nemesis. Han beskriver nogle Billedstøtter, hele og Brudstykker. Blandt disse fremhæver han nogle nyere, hvor Gudinden paastaas at se ned i sit Bryst, hvilket han tager som Tegn paa Blufærdighed. I Virkeligheden holder hun en Flig af sin Chiton ud fra Brystet (saaledes ogsaa paa Møntbilleder, maaske en blot Udsmykning). Ligeledes gør han en Del Væsen ud af hendes hellenistiske og romerske Attribute: Hjul, Vinger, Tøjle, Aag, Alen, Grif o. fl. De fleste af

dem genfindes hos andre Skæbnegudinder, og tolkes af Goldschmidt snart efter andre Forfattere, snart efter egne Luner.

Mytherne tyder han efter sin egen Mythologi. En Mythe om at Gudinden var forfulgt af Zeus og forvandlet til en Gaas sammenstillen han med en anden om at den skønne Helene var hendes Datter og udruget af et Svaneæg, fremhæver ligeledes at hun var Barn af Oceanet og Natten.

Goldschmidt anfører de ældste græske Citater, hvor Ordet Nemesis forekommer. Ligesom J. L. Heiberg og Flere fremhæver han Stedet i *Iliadens* tredje Sang, hvor Helene skrider frem mod den skæiske Port, og Folkets bedagede Høvdinge finder det »ikke tilfældigt« (nemesis), at Troer og pansrede Mænd fra Achaia strides om hende. Heri ligger, efter Goldschmidt, at selve Nemesis er »den højere eller dybere Orden, den finere Sammenhæng — for det vulgære Blik skjulte, sælsomme — i Tingenes Gang«. Han har ikke lagt Mærke til, at Ordet Nemesis ikke findes som Egennavn hos Homeros. Det stemmer heller ikke med hans Tankegang, at Hesiodos lader hende bo i Jorden og skænke Marken sin Grøde. (Jævnfør: som man saar, saa høster man).

Efter Goldschmidt skulde Nemesis, skønt det ikke findes som Egennavn, dog være til Stede hos Homer, beroende hos Zeus, og *Iliaden* være en Nemesis-Digtning. Den pletfri Hektors Død skulde dog være retfærdig, fordi Nemesis er Solidaritets-Gudinde. Aristoteles gør hende til Eet med Samvittigheden, men ogsaa dette er eminent græsk. Af de attiske Tragedier, som ellers skulde være gunstige for Goldschmidts Idé, gør han lidet Væsen; kun *Eumeniderne* interesserer ham, fordi »Digteren har stillet Samfundets Samvittighed« — d.v.s. det atheniensiske Folk, ikke Eumeniderne — »over Apollo, Solguden, der seer, og Athene, der forstaaer Alt«. Imod Herodot har han en sand Animositet, fordi han taler om Nemesis som Gudernes Misundelse; han kalder ham en betydelig men ikke stor Forfatter. Om Fænomenets religionshistoriske Betydning, særlig hos Grækerne, har han ingen Bevidsthed. Uagtet hans egne Nemesis-Ideer nærmest er skaaret til efter græsk Façon, er han dog ikke tilfreds med Hellenismen. Med Bekymring citerer han Pausanias, der har ytret at alle Elskende er under Nemesis, som om man maatte bøde for sin Lykke. En Trøst føler han i, at Nemesis undertiden findes af-

bildet paa Gravmæler, hvilket efter hans Opfattelse skal betyde Forhaabning. — Nemesis har dog hos Grækerne baade indeholdt Forestillingen om noget Ufrit, om Mennesket som et uselvstændigt Væsen, og om Frihed, om Mennesket som frit og ansvarligt og stillet under Retfærdighedens Lov. Men ogsaa Ideen om Tilværelsen som et Ordensrige forbinder han hos Grækerne med Gudinden Nemesis. »Skikkelsen staar i Glans og Herlighed.«

Dog mod Herders Fremstilling af Nemesis har han haarde Indvendinger, skønt den har givet ham hans bedste Stof og egentlig i mange Henseender forliges med hans egne Ideer. Som J. L. Heiberg tager han Afstand fra Herders Ideer om Grækerne som Maadeholdets og Begrænsningens Folk og Nemesis-Ideen som disse Forestillingers typiske Repræsentant. Herder havde nægtet, at Nemesis kunde staa i Forbindelse med Verdens-Retfærdigheden eller med »den i evig Dunkelhed raadende Skæbnemagt.« Han havde advaret mod at forske efter Nemesis, thi deraf kunde man blive tungsindig og modløs. Endelig havde han oftest misforstaaet hendes Attributer, dem lærte man bedst at kende i Ægypten; det troede Goldschmidt da. Imidlertid gjorde han ingen Forsøg paa at se hverken det ene eller det andet hellige Land, skønt han jo var rejsevant; men han deltog i forskellige ægyptologiske Kongresser, og har vel til en saadan Lejlighed ladet den forsvundne franske Bog om Nemesis sætte op.

Det ægyptiske Afsnit indledes med nogle animerede Skildringer af Europæernes Genopdagelse af Landet, om Napoleon den Store, Champollions Opdagelse af Hieroglyferne og Studiets videre Udvikling. Goldschmidts Fremstilling optager selvfølgelig en Del Laan fra de Lærde, men brillerer ellers ved en stor Originalitet i Stoffets Ordning og i Konjekturen om Verdens Skabelse (denne Begivenhed mere at forstaa som faktisk end som fiktiv), om Nemesis, om Betydningen af de oprindelige Hieroglyfer, om Gudernes Attributer.

En bølgelignende Hieroglyf paastod han blev udtalt Ne eller Ni med en lille Aspiration foran, »og Enhver kan ved at udtale dette 'Ni komme til Ordets Betydning, som var Pust, Prust. Men særlig mentes dermed paa eller i Vand . . . Den egentlige og store Mening . . . var Pustet eller Aanden paa Vandene, Op-havet.« Dette er sikkert en Fantasi: Tegnet har ikke denne Betydning, og Operationen bringer os ikke nærmere til Nemesis.

Indesluttet i en Ellipse mener han det betyder »Uudgrundelighed, den indre skjulte Livsmagt.«

En Hieroglyf der forestiller en Fugl og af ham transskriberes Khu, Ukh eller Akhu indeholder Lyden kh, »og ogsaa denne Hieroglyfs Betydning kan Enhver udfinde ved at udtale Lyden Kh, der vil minde om det tyske Hauch og betyder det Samme, Aande, men dernæst Aand i højeste Forstand«. Den er Tegnet for den usynlige Gud, der indeholdes i Ni, som er den personlige Gud.

Saaledes fortsætter Gudenavnene. »Her følge vi da Skabelseslæren som sproglig udgaet fra 'Ni, Pustet, og fyldig samlet i 'Num, Skaberen, ogsaa kaldet 'Nem, Styreeren.« Goldschmidt gaar, i nogen Grad paavirket af Tidens Religionsvidenskab, ud fra at Etymologi og Religion er Eet og det Samme. Af Verdensguden 'Nums Mund udgaar et Æg, d.v.s. at han taler. Men Ordet som han talte, blev til en særlig Gudsmagt.

Imellem den Masse Gudenavne, der frembyder sig for Goldschmidt, nævner han særlig *Khut*, som han kalder Urlyset og Forbilledet for ægyptisk *Memra*, det skabende Ord, græsk *Logos* med en lignende Betydning, hebraisk *Schechina*, som han her (anf. Skr. 196) gengiver ved den iboende hellige Aand eller Guds Afglans i Verden. Endvidere har han fra Kabbala og Gnostikerne hentet et kvindeligt Begreb, som han paastaar kan genfindes i Ægypternes Gudinde *Hathar*, der skal betyde VerdensFornuften og vil identificere med et af ham selv opstøvet Navn paa en ellers vist ukendt Gudinde *Nemt* (fundet i Brugsch's ægyptiske Dictionnaire og der sat i Forbindelse med Guden Mena, Firmamentet). Af disse to Gudinder har han dannet Dobbelt-Gudinden *Hathar-Nemt*, for egen Regning. De er atter blevne til *Adrasteia-Nemesis* paa Græsk (laante eller urbeslægtede, hvilket ingen Forskel gør hos Goldschmidt). Saavel den ægyptiske som den græske Dobbelt-Gudinde bliver i hans Fremstilling til Retfærdighedsguddomme — men *Hathar* eller *Athor* (som er Gudindens sædvanlige Navn) betyder tillige *Alnaturen* eller »Guddommens Verdensbolig«, som Goldschmidt tilføjer for at det kan stemme med *Schechina*, der jo egentlig betyder *Bolig*.

Goldschmidt gør sig endvidere Ulejlighed med at genfinde sin Gudindes Attributer (Alen, Murkrone, Hjul etc.) i forskellige

ægyptiske Kvindefigurer, fortrinsvis saadanne som skulde forestille Hathar, vistnok meget vilkaarlige.

Værket er forsynet med en *Slutning*, der ser noget improviseret ud. Den indeholder to Exempler, »ikke paa Nemesis — thi Nemesis er overalt og i Alt —, men paa Brugen af Ordet Nemesis overfor det virkelige Liv, en saadan Brug, at man faaer Blikket op over Livets Enkeltheder til dets Helhed og Aand.« Exemplerne svarer ikke til saadanne Forventninger, de ligner Forfatterens øvrige Nemesis-Historier.

Det ene er vist hentet fra den opbyggelige Side i en Avis eller et Tidsskrift, som Goldschmidt godt kunde have ladet blive liggende. Her er ikke Tale om vor sædvanlige Nemesis, men Goldschmidt bruger »Ordet« som undertiden, om en mærkelig eller overnaturlig Hændelse. Om den berømte (franske) Ingeniør Brunel — vist ham der var med til at anlægge Tunnelen under Kanalen — fortælles det at han vandrede om i en Skov i Amerika, opfyldt af Tanken paa en Maskine han skulde konstruere og Længslen efter sin Elskede. Han ridsede da hendes Navns Forbogstaver i et Træ, og oh Under, de gav ham ved deres Form Ideen til at løse Vanskelighederne ved Maskinen. »Vi kunde aldrig selv have udtænkt det« siger Goldschmidt, og beundrer det Geniale i Træffet. De allerfleste Mennesker kunde have udtænkt den, og en Masse Mennesker har maaske oplevet eller opfundet saadanne elementære Anekdoter. Hans Stolthed gaar saa vidt at han forsikrer, Historien endnu i dette Øjeblik, naar den fortælles paany, »virker paa Mennesker, tænder Haab hos dem, der føle Hjerte og Stræben i Slægt med Brunels, vækker Smerte og Anger hos dem, der have svigtet«. Det er tilladt at tvivle.

Det anden Historie er Hertug Skules i *Kongsemnerne*. Han følger Ibsens Stykke og ikke Andreas Munchs om samme Emne. Ibsen kan vel kaldes Goldschmidts Discipel, hele hans dramatiske Forfatterskab er saa at sige øst op af *Nord og Syd*. — I dette Referat er der rigtignok Nemesis for alle Pengene. Goldschmidt finder en Lighed mellem Skules Soning i Døden og Nemesis der ser sig i Barmen. H. Ibsen hyldest stærkt, udgaet fra Norges Folk kaster han Liv, sjælelig Nytte og Ære tilbage paa Folket.

Endelig genfortæller han paa sin Vis Historien om Guds Besøg hos Abraham i 1. Mosebog, 18. Kapitel og de 50 Retfærdige der blev til ingen. Goldschmidt har flere Gange før fordybet

sig i denne Fortælling, og altid med en vis Sympathi for den nyere rabbiniske Udlægning, at det var billedlig Tale, og at det i Virkeligheden var Schechina der havde taget Bolig i Abraham og talte til ham. Her udlægges Historien moralsk i Retning af at der er en Sammenhæng og Solidaritet mellem Høje og Lave i et Samfund, denne Aand er ogsaa Schechina. Vi svarer ikke for M. Goldschmidts Bibeludlægning. Kunde Schechina findes i Sodoma? Eller i Abrahams Hjerte?

Digteren føjer nogle Ord til om den Modtagelse der kan vente hans Bog. Nemesis raader over den. — Man skulde da tro han havde sit paa det Tørre. Men ingenlunde: »Den vil blive mødt af de Kræfter, der røre sig i Samfundet, sympathiske og antipathiske, og Stemninger af denne Art kunne gjælde saavel det Skrevne som Forfatterens Person og have deres Ret. Men Alt tilsammen vil i Tidens Løb ikke forhindre, at det Brugbare i Bogen skal staa og det Ubrugelige eller Urigtige falde. Paa denne Maade er mit Skrift som mit Liv og som al Leven og Virken i Verden under Nemesis, Tingenes Natur, Fornuft- og Ordensmagten indenfor Tilværelsens Horizont.«

Dog er det urimeligt at paastaa, at Uvilje mod Goldschmidts Person skulde have en ugunstig Indflydelse paa Nemesis-Troen. 2. Del med Nemesis-Historien havde Fiasco og denne slog tilbage paa 1. Del med Biografien. Denne giver ingen Verdens Ting om Nemesis, og meddeler trods Digterens Løfte ikke noget af Betydning om at hans Liv havde staaet under højere Magters Forsyn.

Bogen blev da køligt modtaget, især af den nye litterære Retnings Mænd. *Vilh. Møller*, der altid tog hans Forsvar, gjorde det vel ogsaa nu, men med Forsigtighed, fremhævede Værkets digteriske Sider. *Georg Brandes*, i Reglen i et bittert Forhold til Goldschmidt, kaldte Bogen en daarlig Doktordisputats; meget krænkende for Digteren, der maaske havde haabet at blive Æresdoktor paa den ved Universitetsjubilaet 1879 som Carl Ploug. *J. P. Jacobsen* kaldte ham en halvstuderet Røver. *Edv. Brandes* var vel mere loyal mod ham, men fandt i ham en af disse halve, som Videnskaben maatte vende sig imod. Han nedbrød Skriftets Filosofi, og med det al Religion, forkastede dets historiske Del for dets saakaldte romantiske Tydninger, Allegorier, som ikke agtedes af Religionsvidenskaben.

Vilh. Topsøe, i »Dagbladet«, forsvarede dog Goldschmidt, der var hans Læremester i Litteratur. Men han ærgrede Goldschmidt ved at sætte ham op imod Georg Brandes og slaa den ene Jøde imod den anden; det var vist ikke ondt ment, men det sved:

»Med Brandes's Forudsætninger bliver man, hvor meget man ellers kan have paa Samvittigheden« — der menes: en lærd Stilling — »væsentlig en Agitator, med Goldschmidt's *ønsker* man inderlig at kunne kaste sin Kjærlighed paa en positiv Religion, og i Nødsfald laver man sin egen.« Han kunde aldrig have skrevet værre. Han skrev for at vinde Proselytter for den eneste sande Religion. Han ønskede ikke at kaste sin Kærlighed paa en positiv Religion, for han havde brudt med to, nemlig Jødedommen og Kristendommen. Bruddene havde levnet Saar. Jødedommen havde givet ham Tanken om Loven, Kristendommen Læren om Naaden, men saa havde han ogsaa faaet nok. Jøderne holdt ikke af Frafaldne, det fik han at vide hver Dag. Men de Kristne havde ham ogsaa mistænkt. — Han var vel i Stilhed lidt smigret ved at kaldes Religionsstifter, skønt han fraskrev sig Navnet. Men alle Stiftere mener dog, at de kun er Genopdagere af den sande Lære, det evige Trosliv; desuagtet vil de anerkendes som Profeter. — Vilh. Topsøe var ikke religiøs, Goldschmidt var.

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab
 Historisk-filosofiske Meddelelser
 (Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk.)

Bind 38 (kr. 105.-)

kr. ø.

1.	BLINKENBERG, ANDREAS: Le problème de la transitivité en français moderne. Essai syntacto-sémantique. 1960.....	60.-
2.	DIDERICHSEN, PAUL: Rasmus Rask og den grammatiske tradition. Studier over vendepunktet i sprogvidenskabens historie. Med tillæg fra Rasks og N. M. Petersens papirer. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1960	45.-

Bind 39 (kr. 97.-)

1.	NEUGEBAUER, O.: A New Greek Astronomical Table (P. Heid. Inv. 4144 + P. Mich 151). 1960	3.-
2.	ASMUSSEN, JES PETER: The Khotanese Bhadracaryādeśanā. Text, Translation, and Glossary, together with the Buddhist Sanskrit Original. 1961	18.-
3.	HJELHOLT, HOLGER: On the Authenticity of F. F. Tillisch' Report of November 24th, 1849, Concerning Conditions in Slesvig under the Administrative Commission. 1961.....	3.-
4.	JOHANSEN, K. FRIIS: Ajas und Hektor. Ein vorhomerisches Heldenlied? 1961.....	11.-
5.	JØRGENSEN, SVEN-AAGE: Johann Georg Hamann »Fünf Hirtenbriefe das Schuldrama betreffend«. Einführung und Kommentar. 1962	26.-
6.	HAMMERICH, L. L.: Zwei kleine Goethestudien. I. Der frühe West-östliche Divan. – II. Grossherzogin Louise von Sachsen-Weimar – eine politische, keine schöne Seele. 1962.....	9.-
7.	HOLT-HANSEN, KRISTIAN: Oscillation Experienced in the Perception of Figures. 1962	9.-
8.	SØRENSEN, HANS CHRISTIAN: Ein russisches handschriftliches Gesprächbuch aus dem 17. Jahrhundert. Mit Kommentar. 1962	18.-

Bind 40 (kr. 99.-)

1.	HANNESTAD, KNUD: L'évolution des ressources agricoles de l'Italie du 4 ^{ème} au 6 ^{ème} siècle de notre ère. 1962	18.-
2.	BRØNDUM-NIELSEN, JOHS.: Viggo Stuckenbergs Sophus Claussen. En Brevvexling. Med Indledning og Noter. 1963	16.-
3.	MØRKHOLM, OTTO: Studies in the Coinage of Antiochus IV of Syria. 1963	20.-
4.	BECH, GUNNAR: Die Entstehung des schwachen Präteritums. 1963	8.-
5.	RIIS, P. J.: Temple, Church and Mosque. 1965	22.-
6.	GERLACH-NIELSEN, MERETE: Stendhal théoricien et romancier de l'amour. 1965	15.-

Bind 41 (kr. 96.-)

kr. ø.

1. HJELHOLT, HOLGER: British Mediation in the Danish-German Conflict 1848-1850. Part One. From the March Revolution to the November Government. 1965 40.-
2. BUKDAHL, ELSE MARIE: Diderot est-il l'auteur du «Salon» de 1771? 1966 30.-
3. JONES, SCHUYLER: An Annotated Bibliography of Nuristan (Kafiristan) and the Kalash Kafirs of Chitral. Part One. With a Map by LENNART EDELBERG. 1966 18.-
4. HAMMERICH, L. L.: An Ancient Misunderstanding (Phil. 2,6 'robbery'). 1966 8.-

Bind 42 (kr. 110.-)

1. HJELHOLT, HOLGER: British Mediation in the Danish-German Conflict 1848-1850. Part Two. From the November Cabinet until the Peace with Prussia and the London Protocol (the 2nd of July and the 2nd of August 1850). 1966 40.-
2. JONES, SCHUYLER: The Political Organization of the Kam Kafirs. A Preliminary Analysis. 1967 16.-
3. BIRKET-SMITH, KAJ: Studies in Circumpacific Culture Relations. I. Potlatch and Feasts of Merit. 1967 18.-
4. RUBOW, PAUL V.: Shakespeares Sonetter. 1967 12.-
5. RUBOW, PAUL V.: Goldschmidt og Nemesis. 1968 24.-